

№ 10 (212) Жовтень 2013

Здано до друку 30.09.2013 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-601, 01601, Україна

Свідцтво про реєстрацію KB № 691
від 09.06.1994 р.

Журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до нового "Переліку
наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора
і кандидата наук" (економічні науки).
Підстава: постанова президії НАК України
від 10.02.2010 р. № 1-05/1

Журнал рекомендовано до друку
Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана
(протокол від 02.12.1999 р. № 4)
та Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)
(протокол від 13.03.2009 р. № 7)

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

КОНТАКТИ

Адреса редакції:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
(адреса для листування:
Редакції періодичних видань,
вул. Інститутська 9, Київ – 601, 01601, Україна)
Тел./факси: (044) 524-96-25, 525-38-25
Тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 527-31-77
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Електронна версія журналу буде доступна
на офіційному сайті Національного банку України
у квітні 2014 року

Передплатний індекс 74132

© Національний банк України, 2013

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

В.Новіков, Р.Кармазин

Правова проблематика нормативного регулювання переказу коштів
небанківськими юридичними особами: історія питання, сучасне
законодавство, перспективи вдосконалення 3

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України один раз на місяць (за серпень 2013 року) 67

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України щоденно (за серпень 2013 року) 68

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України
у серпні 2013 року 70

Ринок державних цінних паперів України у серпні 2013 року 71

БАНКИ, ПРАВО, КОНСУЛЬТАЦІЇ

Ю.Кузнєцов

Практичні питання банківської діяльності 9

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Р.Підвисоцький

Безготівкові розрахунки – надійний і сучасний спосіб оплати 11

МАКРОЕКОНОМІКА

О.Шаров

Монетарні та валютні війни як інструмент економічної політики 12

Т.Богдан, І.Богдан

Моделювання впливу боргової політики на економічний розвиток України 20

Д.Крохмалюк

Фінансовий механізм та обліково-аналітичне забезпечення сталого
економічного розвитку 51

ПЕТРИК О.І. (голова)	МОРОЗ А.М.
АРБУЗОВ С.Г.	ПАТРИКАЦ Л.М.
БАЖАЛЮ.М.	ПРАСОЛОВ І.М.
БАРАНОВСЬКИЙ О.І.	РАБОВСЬКИЙ К.Є.
БОРОВЕЦЬКИЙ Ришард	РИЧАКІВСЬКА В.І.
ВОВЧАК О.Д.	САВЛУК М.І.
ВОЖЖОВ А.П.	СЕНИЦ П.М.
ГАЛґЧИНСЬКИЙ А.С.	СМОВЖЕНКО Т.С.
ГЕЄЦЬ В.М.	СОРКІН І.В.
КІРЄВ О.І.	СТЕЛЬМАХ В.С.
КОВАЛЕНКО О.І.	ТРИДІД О.М.
КОЗЬМЕНКО С.М.	ФЕДОСОВ В.М.
КРУГЛИК С.В.	ШАРОВ О.М.
ЛЮТИЙ І.О.	ШЕВЧУК А.В.
МІТТНІК Стефан	ШУЛЬГА Н.П.
МІШЕНКО В.І.	ШЕРБАКОВА О.А.

Головний редактор	ПАТРИЦАК Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Заступник начальника відділу	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактори:	МАТВІЙЧУК Ю.Г., ПАЦЕРА М.М.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Дизайнери:	ХАРУК О.В., НЕВСЬКИЙ Д.О.
Коректор	ТРИФОНОВА О.М.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Розповсюдження:	ТРИКИША А.І.
Фото:	ДУБІНІН Д.С., КОЗИЦЬКА С.Г., КРОХМАЛЮК Д.І., НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
Черговий редактор	ПАЦЕРА М.М.

Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення, не поділяючи думку автора. Відповідальність за точність викладених фактів несе автор, а за зміст рекламних матеріалів – рекламодавець.

Компетентно/

Віктор Новіков

Директор юридичного департаменту,
член Правління Національного банку України,
заслужений юрист України

Роман Кармазин

Начальник відділу правового забезпечення
ринку банківських послуг
управління правового забезпечення
ринку банківських послуг та законодавчої ініціативи
юридичного департаменту
Національного банку України
E-mail: rkarmazyn@bank.gov.ua

Правова проблематика нормативного регулювання переказу коштів небанківськими юридичними особами: історія питання, сучасне законодавство, перспективи вдосконалення

Законодавством України у сфері надання фінансових послуг визначаються правовий статус та повноваження Національного банку України, зокрема і функції щодо регулювання ринку переказу коштів. Одночасно державне регулювання надання фінансових послуг, у тому числі й на ринку переказу коштів, здійснюють інші органи державної влади. Зосередження в Національному банку України функцій державного регу-

лювання на ринку переказу коштів сприятиме зменшенню надмірного державного втручання в роботу ринку, дасть змогу фінансовим установам швидко входити в ринок, сприятиме розвитку конкуренції та слугуватиме задоволенню потреб споживачів фінансових послуг.

Authorities and legal status, in particular, functions concerning the funds transfer market regulation of the National Bank of Ukraine are determined by the Law of Ukraine. At the same time, the government regulation of financial services rendering, including provision of ones on the funds transfer market, are realized by other public authorities. Concentration of government regulation functions on the funds transfer market will facilitate a decline in the excessive government intervention in work of the market; it will give an opportunity for financial institutions to enter the market and will facilitate a competition development, and will serve a satisfaction of needs of financial services consumers.

Загальні засади регулювання надання фінансових послуг фінансовими установами, включаючи банки, та договори, що їх регулюють, встановлені Цивільним кодексом України [2] і Законом України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [7].

До виключної компетенції Національного банку України згідно з пунктом 6 частини першої статті 7 та частини першої статті 40 Закону України “Про Національний банк України” [4] віднесено виконання як центральним банком України функцій щодо визначення системи, по-

рядку, правил, форм і стандартів платежів і розрахунків коштами для банків та інших юридичних і фізичних осіб в Україні. Наприклад, стаття 21 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” надає Національному банку України повнова-

ження здійснювати державне регулювання на ринку банківських послуг та переказу коштів, а стаття 1087 Цивільного кодексу України надає Національному банку право встановлювати обмеження на здійснення розрахунків у готівковій формі.

Водночас ключовий комплексний галузевий законодавчий акт у сфері розрахунків — Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” [6] унормовує дещо іншу дефініцію: поняття “переказ коштів”. Таким чином, незважаючи на різноманіття формулювань щодо руху коштів, масив українського законодавства беззаперечно визначає, на наш погляд, прерогативу Національного банку України здійснювати державне регулювання діяльності осіб, що надають послуги на ринку переказу коштів (платежів, розрахунків) в Україні.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА

Проте такий обсяг повноважень Національного банку України на цьому ринку на окремих етапах історичного розвитку змінювався, відбувався розподіл між іншими державними фінансовими регуляторами. На нашу думку, ці процеси не завжди сприяли розвитку ринку переказу коштів.

Слід зазначити, що Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків” 18.09.2012 року за № 5284-VI [9]. Проект цього законодавчого акта було внесено Національним банком України, який відповідно до статті 93 Конституції України володіє правом законодавчої ініціативи. Національний банк України надавав великого значення ухваленню цього закону, оскільки його норми надають НБУ значні дієві інструменти для розвитку ринку переказів коштів шляхом розширення питомої ваги розрахунків у безготівковій формі відносно розрахунків у готівковій формі в загальному масиві фінансових розрахунків у державі.

Структурно Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків” складається зі змін до дев'яти законів та прикінцевих положень, котрими визначається порядок набрання зміна-

ми до законів чинності й обов'язки Національного банку України щодо приведення своїх нормативно-правових актів у відповідність із новими нормами законів. Після публікації цього закону відповідно до встановленого порядку законодавчі новели набули чинності 18 жовтня 2012 року. Із цієї дати Закон України “Про Національний банк України” та Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” суттєво змінили порядок правового регулювання переказу коштів небанківськими юридичними особами.

Статтю 7 Закону України “Про Національний банк України” було доповнено новим пунктом 27, а також викладено в новій редакції статтю 10 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”. Згідно з цими законодавчими новаціями Національний банк України отримав додаткові повноваження, зокрема, право видавати ліцензії небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем. Такі ліцензії дають право небанківським фінансовим установам здійснювати послуги з переказу коштів без відкриття рахунків. Для поновити правового регулювання Національний банк України також уповноважено відкликати ліцензії на переказ коштів відповідно до законодавства. На виконання приписів закону постановою Правління Національного банку України затверджено Положення “Про порядок видачі небанківським фінансовим установам ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків” [12]. Цим положенням Національний банк встановив вимоги, порядок видачі, переоформлення ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків для небанківських фінансових установ та підстави, згідно з якими НБУ може відмовити у видачі ліцензії на переказ коштів, прийняти рішення про відкликання ліцензії на переказ коштів. Для підтвердження статусу фінансової установи при поданні документів Національному банку України для отримання ліцензії небанківську фінансову установу зобов'язано подати копію свідоцтва про реєстрацію фінансової установи, видану Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України (нині — Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, надалі — Національна комісія).

ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ, ЯКІ НЕ Є БАНКАМИ, ТА ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ ПЕРЕКАЗУ КОШТІВ

Поняття фінансової установи надано у статті 1 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, згідно з яким фінансовою установою вважається юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг.

Підкреслимо, що Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” оперує дефініцією “фінансова установа”, а Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” визначає поняття “небанківська фінансова установа”. Незважаючи на розбіжність у назвах таких юридичних осіб, для цілей регулювання переказу коштів вони мають однакове значення і, по суті, слово “небанківська” має розмежувально-уточнююче значення, що таку діяльність виконує юридична особа — фінансова установа, яка не є банком відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність”.

Наступним ключовим поняттям для аналізу змісту операцій із переказу коштів та осіб, які їх здійснюють, є легальне визначення поняття “фінансова послуга”, надане у статті 1 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”. Цей закон відносить до фінансових послуг операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, — і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

КОМПЕТЕНЦІЯ ДВОХ ДЕРЖАВНИХ РЕГУЛЯТОРІВ

До набуття чинності Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків” частину повноважень у процесі державного регулювання переказу коштів у межах функціонування платіжних систем в Україні мала Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (нині – Національна комісія).

Розглядаючи загальні засади українського законодавства, яке регулює фінансову систему, слід зазначити, що відповідно до статті 21 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” сфера регулювання фінансових ринків розподілена між трьома державними регуляторами на ринку фінансових послуг в Україні. Зокрема, державне регулювання ринків фінансових послуг здійснюється:

- на ринку банківських послуг та діяльності з переказу коштів – Національним банком України;
- на ринку цінних паперів та похідних цінних паперів (деривативів) – Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;
- щодо інших ринків фінансових послуг – Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (до змін нормативних актів – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України).

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО МЕГАРЕГУЛЯТОРА

Забачаючи даної статті залишаються питання ефективності державного регулювання кількох фінансовими регуляторами на прикладі хоча б одного сегмента фінансового ринку, але маємо підстави зробити висновок, що питання створення єдиного фінансового мегарегулятора має свої логічні обґрунтування у формі незалежності такого регулятора, фінансової основи його діяльності, централізованості прийняття рішень, комплексності регулювання окремих сегментів ринку, а отже, – швидкості й ефективності регуляторного впливу на ринок.

Згідно з пунктом 10.3 статті 10 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”, який був чинним у період із 3 листопада

2004 року до 18 жовтня 2012 року, членом внутрішньодержавних небанківських платіжних систем міг бути банк, що мав банківську ліцензію Національного банку України, а також небанківська фінансова установа, що мала ліцензію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на здійснення переказу коштів, і які уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи.

На виконання цих законодавчих норм Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України затвердила розпорядженням від 23.03.2006 року № 5523 Ліцензійні умови здійснення переказу коштів небанківськими фінансовими установами [14]. Цей документ поширювався на небанківські фінансові установи, які мали намір стати платіжними організаціями (у разі переказу ними коштів) або членами внутрішньодержавних платіжних систем та обов’язково уклали договір про участь або членство з платіжними організаціями міжнародних платіжних систем для здійснення переказу коштів за допомогою цих платіжних систем. Небанківська фінансова установа при здійсненні переказу коштів мала відповідати вимогам законів України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг України”, “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” та нормативно-правових актів Національного банку України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, власним установчим документам, правилам платіжних систем та діяти на підставі ліцензії платіжної системи, а також укладеного з платіжною організацією платіжної системи договору на членство або участь у платіжній системі, за допомогою яких така небанківська фінансова установа надає послуги переказу коштів, і мала дотримуватися внутрішніх документів, що регламентують цей вид її діяльності.

Таким чином, право видавати праводозвільний документ, а саме ліцензію на переказ коштів небанківськими фінансовими установами, у цей період мав не Національний банк України як державний регулятор ринку переказів коштів (відповідно до вказаних у цій праці статей 7 та 40 Закону України “Про Національний банк України”), а Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

Як уже зазначалося, чинні закони

України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, “Про Національний банк України”, “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” відносять сферу розрахунків та переказу коштів до виключної компетенції Національного банку України.

ПРОБЛЕМАТИКА РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ НА НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ

Водночас деякі елементи правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ на фінансовому ринку залишаються у компетенції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, зокрема елементи правосуб’єктності для досягнення статусу фінансової установи.

Отже, залишається невирішеним належним чином питання визначення єдиного державного регулятора цього ринку, а відповідно й ефективності регулювання діяльності небанківських фінансових установ з переказу коштів за ознаками виду або кількох видів діяльності (переказ коштів та/або інші види фінансових послуг) чи суб’єкта надання фінансової послуги (небанківська фінансова установа або інша юридична особа).

ПРАВА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ НА НАДАННЯ ПОСЛУГ ПЕРЕКАЗУ КОШТІВ

Історія правового регулювання питання складається також з інших норм законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів.

Зокрема, слід акцентувати увагу на дії норм пунктів 2–3 частини першої та частини третьої статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” за сукупністю, що були чинними в період із 17 січня 2001 року до 17 червня 2011 року. Так, частиною третьою статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” у вказаній вище редакції встановлювалося, що операції, визначені пунктами 1–3 частини першої цієї статті, належать виключно до банківських операцій, здійснювати які в сукупності дозволяється лише юридичним особам, які мають банківську ліцензію. Інші юридичні особи мали право здійснювати операції, визначені пунктами 2–3 частини першої цієї статті, на підставі ліцензії на здійснення окремих бан-

ківських операцій, а інші операції та угоди, передбачені цією статтею, вони могли здійснювати в порядку, визначеному законами України.

Одночасно частиною першою статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” у вказаній вище редакції визначалося, що на підставі банківської ліцензії банки мають право здійснювати банківські операції з приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб, відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Для виконання цих законодавчих норм Правління Національного банку України постановою від 16.08.2001 р. № 344 затвердило “Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським фінансовим установам”, яке набрало чинності з 01.01.2002 року (з урахуванням змін від 18.06.2003 р. № 249) [11]. Це положення визначало загальні принципи, порядок та умови видачі ліцензії Національного банку на здійснення окремих банківських операцій небанківським фінансовим установам. Небанківські фінансові установи мали право отримати ліцензію Національного банку України на здійснення таких банківських операцій, як відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них через банки, а також розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, тобто буквально за нормами Закону України “Про банки і банківську діяльність” (за винятком кореспондентських рахунків). Обов’язковими умовами для отримання небанківською фінансовою установою ліцензії Національного банку України на здійснення окремих банківських операцій були вимоги щодо включення такої небанківської фінансової установи до Державного реєстру фінансових установ, який формувала Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (нині — Національна комісія) та отримання цією ж небанківською фінансовою установою ліцензії Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (нині — Національної ко-

місії) на провадження діяльності з надання фінансових послуг, наявність мінімального регулятивного капіталу в розмірі понад 60 000 000 гривень та інші організаційні, статистичні і технічні вимоги.

Зазначимо, що впродовж десяти з половиною років дії норм частини третьої статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” та Постанови Правління Національного банку України “Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським фінансовим установам” від 16.08.2001 р. № 344, такими небанківськими фінансовими установами не було отримано жодної ліцензії.

Із 12 жовтня 2013 року частина четверта статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” доповнена нормою про те, що Центральний депозитарій цінних паперів має право провадити окремі банківські операції на підставі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій, що видається у встановленому Національним банком України порядку.

До проблематики суб’єктного складу осіб, які здійснюють переказ (сприяння переказу), слід віднести діяльність юридичних осіб, котрі не є ні банками, ні фінансовими установами, але котрі здійснюють переказ коштів (наприклад, національний оператор поштового зв’язку “Укрпошта”) або беруть участь у переказі коштів, і які, як правило, до отримання праводозвільних документів від державних фінансових регуляторів називають себе “платіжними сервісами”, “платіжними платформами”, “системами прав” тощо.

Зокрема, згідно з абзацом п’ятнадцятим частини першої статті 1 Закону України “Про поштовий зв’язок” [8] переказ грошових коштів (поштовий переказ) є видом послуги поштового зв’язку щодо виконання доручення користувача на пересилання та виплату адресату зазначеної ним суми грошей. Реалізацію державної політики у сфері надання послуг поштового зв’язку здійснюють уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі зв’язку шляхом розроблення нормативно-правових актів, які регулюють діяльність у сфері надання послуг поштового зв’язку та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв’язку та інформатизації, яка забезпечує ефективність функціонування ринку

послуг поштового зв’язку на основі збалансування інтересів суспільства, операторів та користувачів послуг поштового зв’язку.

Отже, на ринку переказу коштів є специфічний суб’єкт надання послуг переказу коштів, державними регуляторами якого за галузевою ознакою є інші органи державної влади, котрі не є фінансовими регуляторами. Порухене питання як проблема визнається Кабінетом Міністрів України. Зокрема, абзацом сьомим пункту 1 розділу I Заходів щодо детінізації національної економіки на 2006–2007 роки, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2005 року № 367-р. [15] (які, незважаючи на строки у назві, є чинним донині), передбачалося розроблення змін до законів України, в яких ставилася мета нормативно визначити орган зі здійснення державного регулювання діяльності щодо переказу коштів юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають або бажають надавати послуги з переказу коштів.

ОЦІНКА НЕГАТИВНИХ ФАКТОРІВ НА ПРАВОСУБ’ЄКТНІСТЬ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

У частині визначення кола суб’єктів Закону України “Про банки і банківську діяльність” надавав право переказу коштів, а також право здійснювати й інші операції юридичним особам без уточнення їх правового статусу. “Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським фінансовим установам”, затверджене постановою Правління Національного банку України від 16.08.2001 р. № 344, з урахуванням пункту 5 розділу VIII Прикінцевих положень Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, які встановлювали, що “до приведення законодавства у відповідність з цим Законом закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону, якщо інше не передбачено цим Законом”, надавало таке право виключно небанківським фінансовим установам. Тобто відбулося звуження суб’єктного складу осіб з юридичних осіб до юридичних осіб, які отримали статус фінансових установ.

Щодо суті діяльності таких небанківських фінансових установ, зокрема, декларувалося право відкривати й вести поточні рахунки інших осіб, розмішувати залучені кошти від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, проте вони не були зобов'язані ставати учасниками платіжних систем, як це вимагається Законом України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”.

Крім частини третьої статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” із 3 листопада 2004 року одночасно діяв пункт 10.3 статті 10 Закону “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”, який надавав право небанківській фінансовій установі здійснювати переказ коштів на підставі ліцензії Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Таке право небанківської фінансової установи зумовлювалося додатковими вимогами — обов'язкова участь у платіжній системі, причому без права ведення рахунків та без права розміщення залучених коштів.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ПЕРЕКАЗ КОШТІВ”

При розгляді питання про перелік фінансових послуг, а також видів документів, на підставі яких здійснюється надання фінансових послуг, та регуляторів, які уповноважені надавати праводозвільні документи, слід врахувати важливу теоретичну проблему визначення понять і термінів, що має несприятливі практичні наслідки.

Йдеться про легальне юридичне визначення поняття “переказ коштів”, зокрема з урахуванням суб'єктного складу. Згідно з пунктом 1.24 статті 1 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” переказ коштів визначається як рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому в готівковій формі.

Основною класифікаційною ознакою поняття “переказ коштів” є динамічний елемент — “рух” предмета регулювання — “коштів”. Отже, в чинному законодавчому визначенні поняття “переказ коштів” відсутні елементи, що вказують на суб'єктний склад учасників правовідносин щодо переказу коштів та не зазначено повний опис їхніх дій. Зокрема, не вказано, що обов'язковим учасником правовідносин із переказу коштів є

фінансовий посередник, яким може бути банк, фінансова установа, юридична особа тощо, не визначається правовий статус осіб клієнтів, які ініціюють переказ та/або які отримують його. Не визначено змісту здійснення переказу коштів без фінансового посередника, наприклад, фізичної особи з фізичною особою у готівковій формі або юридичної особи/фізичної особи-підприємця з фізичною особою у готівковій формі.

Слід зазначити, що законодавством України, зокрема нормами підкласу 65.12.0 класу 65.12 групи 65.1 розділу 65 секції J Класифікатора видів економічної діяльності, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 26.12.2005 р. № 375 [13], який визначає види економічної діяльності юридичних осіб, фінансова діяльність банків, а також інших фінансових установ визначена як грошове (фінансове) посередництво, що включає в себе діяльність, пов'язану з отриманням та перерозподілом фінансових коштів від інших осіб. Ці норми наказу дають підстави стверджувати, що з точки зору статистичного впорядкування суспільних відносин “переказом коштів” є діяльність не лише щодо предмета правового регулювання — власне переміщення (руху) коштів, а і вчинення таких юридичних фактів (дій) спеціальними суб'єктами — фінансовими посередниками (банками та/або іншими фінансовими установами).

Отже, неповні правові конструкції на практиці створюють плутанину в розумінні правової природи переказу коштів, зокрема прав та обов'язків осіб, котрі беруть участь у переказі коштів (банків, інших фінансових установ, платників, отримувачів, торговців, еквайрів, установ процесингу, маршрутизатора та інших технічних посередників), у тому числі й при здійсненні фінансового посередництва з переказу коштів небанківськими фінансовими установами. Проблемним залишається питання визначення обов'язкового переліку реквізитів розрахункового документа в частині суб'єктного складу осіб, котрі надають послуги переказу коштів, адже розрахунковим документом є документ, що підтверджує виконання платником платіжних зобов'язань перед іншими особами, а також є доказом у суді в разі наявності спору про вчинення або своєчасне виконання платіжної операції.

ВЕДЕННЯ РАХУНКУ = ПЕРЕКАЗ КОШТІВ, АБО ПЕРЕКАЗ КОШТІВ = ВЕДЕННЯ РАХУНКУ?

Зазначимо, що, наприклад, у пункті 2 частини першої статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, який був чинним до 17.06.2011 року, сказано, що відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів означає в тому числі й переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них.

Чинна редакція пункту другого частини третьої статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” (із 17 червня 2011 р.) не вказує, що відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і є правом на здійснення переказу коштів. За загальним правилом вважається, що ведення рахунку означає право надання послуг із переказу коштів. Проте всупереч такому трактуванню слід підкреслити, що статтею 4 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” визначено поняття “переказ коштів” окремою фінансовою послугою. При цьому нормами статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, чинної із 17 червня 2011 року, розмежовано поняття “банківські послуги” та “фінансові послуги”, а також поняття “здійснення діяльності”, що вчиняється таким суб'єктом, як банк.

Саме тому постає питання: а що таке переказ коштів без права відкриття та ведення рахунку (банком або іншою фінансовою установою) за дорученням клієнтів (третіх осіб)? Адже якщо це безготівковий переказ, то такі кошти буде виражено у формі записів на рахунках банків. Це передбачено статтею 3 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”. Тобто за таким конкретним рахунком здійснення таких дій, як зарахування, наявність або списання певних коштів у певний час та за дорученням конкретно визначеного клієнта або третьої особи.

Отже, надання фінансової послуги — переказу коштів небанківською фінансовою установою, що має ліцензію на такий вид діяльності, але без права відкривати рахунки третім особам, у безготівковій формі означає не що інше, як попереднє фінансове посередництво перед основним фінансовим посередництвом — банківським. При цьому банк веде облік

за рахунками, які він і відкриває.

До речі, слід зазначити, що статтею 69 Податкового кодексу України, який набув чинності з 1 січня 2011 року, встановлено вимоги до відкриття та закриття рахунків платників податків у банках та інших фінансових установах щодо їх обов'язку надіслати повідомлення про відкриття або закриття рахунку платників податків до органу державної податкової служби (органу доходів і зборів). Таким чином, Податковим кодексом України допускається право іншої, ніж банк, фінансової установи відкривати та вести рахунки третіх осіб.

РЕГУЛЯТОРНІ ІДЕАЛИ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ Й УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Нині є чинним Указ Президента України від 20.05.1999 року “Про введення дозвільної системи у сфері підприємницької діяльності”, який встановлює, на нашу думку, вельми цікаве концептуальне правило регуляторної політики у сфері підприємництва. Зокрема, цим документом запроваджено правило, згідно з яким єдиним дозвільним документом, котрий дає право на заняття певним видом підприємницької діяльності, що відповідно до законодавства підлягає обмеженню, є ліцензія. Підкреслюємо у даному нормативно-правовому акті слово “єдиним”. У цьому контексті необхідно розглянути ще одну проблему, яка залишається не вирішеною, незважаючи на зміну компетенцій державних регуляторів на фінансовому ринку – Національного банку України та Національної комісії, що здійснює регулювання на ринку фінансових послуг України, а саме – отримання права небанківськими фінансовими установами на здійснення переказу коштів. Щоб юридичній особі набути статусу фінансової установи, то відповідно до статті 7 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” юридична особа, яка має намір надавати фінансові послуги, зобов'язана звернутися до відповідного органу державного регулювання ринків фінансових послуг протягом тридцяти календарних днів із дати державної реєстрації для включення її до державного реєстру фінансових установ.

Водночас відповідно до статей 2, 19 Закону України “Про банки і банківську діяльність” Національний

банк України уповноважений вести тільки Державний реєстр банків.

Таким чином, небанківські фінансові установи для здійснення переказу коштів зобов'язані виконувати вимоги двох державних регуляторів: Національної комісії, що здійснює регулювання на ринку фінансових послуг – щодо внесення до реєстру небанківських фінансових установ та Національного банку України – щодо отримання ліцензії на переказ коштів без відкриття рахунків.

Також слід зазначити, що в умовах наявності кількох органів державного регулювання у сфері надання послуг з переказу коштів виникає ризик ускладнення реалізації єдиної державної регуляторної політики у сфері розвитку фінансового ринку, захисту прав споживачів фінансових послуг. Наявність правових колізій у цій сфері також ускладнює належне виконання фінансовими регуляторами функцій, покладених на них законодавством.

Небанківські фінансові установи, які здійснюватимуть, наприклад, один вид фінансової послуги – переказ коштів, зазнаватимуть подвійного регуляторного впливу, що негативно позначиться на швидкості входження в цей ринок та збільшить ціну фінансової послуги для клієнтів. З другого боку, такий стан речей призведе до навантаження на обох регуляторів через фінансові втрати і витрати робочого часу.

Вважаємо, що найефективнішим вирішенням цієї проблеми є перетворення Державного реєстру банків у Державний реєстр банків та небанківських фінансових установ, що надають послуги з переказу коштів. Це усуне проблему дуального регуляторного впливу на один вид суб'єктів ринку, які надають послуги з переказу коштів. В результаті буде встановлено вищий рівень послідовності й уніфікації регуляторного впливу держави, це сприятиме поліпшенню функціонування ринку переказів коштів в Україні. Таким чином буде вдосконалено проведення державної фінансової та регуляторної політики шляхом зменшення розбалансованості і фрагментарності державного регулювання суб'єктів ринку переказу коштів, якими є банки, небанківські фінансові установи, національний оператор поштового зв'язку “Укрпошта”, інші юридичні особи. Максимальне зосередження повноважень щодо регулювання ринку переказів коштів у Національному банку України забезпечить системний підхід

до регулювання, оперативність та ефективність реагування на виклики часу щодо руху капіталів у країні, захисту прав споживачів та інвесторів, протидію незаконному або тіншовому використанню коштів.

ВИСНОВКИ

1. Необхідно вдосконалити законодавче поняття “переказ коштів” доповнивши його суб'єктний склад вказуванням на обов'язковість надання цієї послуги фінансовим посередником (банк або інша фінансова установа, національний оператор поштового зв'язку).

2. Потрібно мінімізувати в законодавстві застосування конкуруючих понять “платежі” та “розрахунки” або застосовувати зазначені поняття виключно до відносин щодо руху коштів без фінансових посередників (безпосередньо між фізичними та/або юридичними особами).

3. Доцільно надати право небанківським фінансовим установам вести рахунки без права розміщення залучених на такі рахунки коштів для уникнення подвійного фінансового посередництва та спрощення процедур підтвердження особи, яка надала послугу переказу коштів у разі виникнення спору.

4. Обґрунтованим є розширення компетенції Національного банку України шляхом надання йому права вести Державний реєстр банків та інших фінансових установ, що надають послуги з переказу коштів.

5. Для ефективності проведення державної політики на ринку переказів коштів та зниження регуляторного тиску на ринок необхідно зосередити всі права щодо регулювання всіх суб'єктів ринку переказу коштів під регуляторним впливом одного органу державної влади – Національного банку України, а в перспективі розглянути питання про створення на фінансовому ринку України мегарегулятора в особі Національного банку України.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996р. №254/96-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/t100>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

4. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

5. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

6. Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” від 05.04.2001 р. № 2346-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.

7. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12.07.2001 р. № 2664-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

8. Закон України “Про поштовий зв'язок” від 04.10.2001 р. № 2759-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2759-14>.

9. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних сис-

тем та розвитку безготівкових розрахунків” від 18.09.2012 р. № 5284-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5284-17>.

10. Указ Президента України “Про введення дозвоільної системи у сфері підприємницької діяльності” від 20.05.1999 р. № 539. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/539/99>.

11. Постанова Правління Національного банку України “Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським фінансовим установам” від 16.08.2001 р. № 344. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0778-01>. (Постанова втратила чинність на підставі постанови Правління Національного банку України від 08.09.2011 р. № 306).

12. Постанова Правління Національного банку України “Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків” від 26.02.2013 р. № 57. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0407-13>.

[rada.gov.ua/laws/show/z0407-13](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0407-13).

13. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики “Про затвердження національних класифікаторів, зміни до державного класифікатора та скасування чинності державних класифікаторів” від 26.12.2005 р. № 375. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0375609-05>.

14. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України “Про затвердження Ліцензійних умов здійснення переказу коштів небанківськими фінансовими установами” від 23.03.2006 р. № 5523. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0419-06>. (Розпорядження втратило чинність на підставі розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 04.04.2013 р. № 1120).

15. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження заходів щодо детінізації національної економіки на 2006–2007 роки” від 23.08.2005 р. № 367-р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/367-2005-%D1%80>.

Запитання – відповідь/

Практичні питання банківської діяльності

Як юридичні і фізичні особи можуть відкрити рахунок за кордоном?

Згідно з вимогами підпункту “д” пункту 4 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання та валютного контролю” розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах за межами України потребує наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України на період, необхідний для здійснення такої операції.

Однак зазначена норма декрету містить такі винятки:

- відкриття фізичними особами-резидентами рахунків у іноземній валюті на час їх перебування за кордоном;
- відкриття кореспондентських рахунків уповноваженими банками;
- відкриття рахунків у іноземній валюті дипломатичними, консульськими, торговельними та іншими офіційними представництвами України за кордоном, які мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філіями та представництвами підприємств і організацій України за кордоном, що не здійсню-

ють підприємницької діяльності.

- відкриття рахунків у іноземній валюті інвесторами — учасниками угод про розподіл продукції, в тому числі представництвами іноземних інвесторів за угодами про розподіл продукції.

Порядок та умови видачі Національним банком України резидентам індивідуальних ліцензій на розміщення резидентами (юридичними та фізичними особами) валютних цінностей на рахунках за межами України регламентоване Положенням “Про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на розміщення резидентами (юридичними та фізичними особами) валютних цінностей на рахунках за межами України”, затвердженом постановою Правління Національного банку України від 14.10.2004 р. № 485.

Для отримання ліцензії **юридична особа, фізична особа-підприємець** подає до департаменту контролю, методології та ліцензування валютних операцій Національного банку України такі документи або їх копії:

- заяву про видачу ліцензії;
- виписку (витяг) з Єдиного держав-

ного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та довідку про взяття на облік як платника податків або їх копії, засвідчені нотаріально або державними органами, які видали документи;

- довідку уповноваженого банку, в якому з власного рахунку (на власний рахунок) заявника проводитимуться операції з перерахування (зарахування) валютних цінностей на рахунок (із рахунку) та здійснюватиметься обов'язковий продаж надходжень в іноземних валютах 1-ї групи Класифікатора та в російських рублях;
- довідку нерезидента про номер, тип відкритого в нього резидентом рахунку та валютні цінності, що на ньому обліковуються (за наявності відкритого рахунку).

Фізичним особам, які не є підприємцями, також слід звертатися за одержанням індивідуальної ліцензії (наприклад, у випадках, якщо для отримання студентської візи у відповідному посольстві необхідно подати, крім іншого, документ про підтвердження відкриття блокованого рахунку в банківській установі тієї країни, в якій така особа має намір навчатися, з депонуванням на такому ра-

хунку необхідної суми в іноземній валюті). Для отримання ліцензії така фізична особа подає до територіального управління Національного банку України за своїм місцезнаходженням (місцем проживання) такі документи:

- заяву про видачу ліцензії;
- довідку уповноваженого банку, в якому з власного рахунку (на власний рахунок) заявника проводитимуться операції з перерахування (зарахування) валютних цінностей на рахунок (із рахунку) та здійснюватиметься обов'язковий продаж надходжень в іноземних валютах 1-ї групи Класифікатора та в російських рублях;
- довідку нерезидента про номер, тип відкритого в нього резидентом рахунку та валютні цінності, що на ньому обліковуються (за наявності відкритого рахунку);
- копії відповідних сторінок паспорта або документа, що його замінює, які містять останнє фото, прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, серію і номер, дату видачі та найменування органу, що видав документ, реєстрацію місця проживання громадянина;
- копію документа, виданого органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння ідентифікаційного номера.

Слід звернути увагу, що фізичні особи-резиденти, які отримали індивідуальну ліцензію на розміщення валютних цінностей на рахунках за межами України, можуть здійснювати на ці рахунки перекази іноземної валюти тільки в сумі, зазначеній у ліцензії. Якщо ж фізична особа під час перебування за кордоном відкрила рахунок і бажає після повернення в Україну надалі проводити операції через нього, то вона має звернутися до територіального управління Національного банку України для отримання ліцензії в порядку, передбаченому вищевказаним положенням.

Стосовно можливості відкриття рахунків у іноземних банках **громадянами України, які мають постійне місце проживання за межами України**, то вони згідно з вимогами пункту 6 статті 1 вищевказаного декрету відносяться до нерезидентів, і порядок відкриття ними рахунків у іноземних банках регулюється законодавством країни їх перебування (проживання).

Яким чином здійснюється виплата заробітної плати працівникам-нерезидентам на банківські рахунки?

Статтею 24 Закону України "Про оплату праці" встановлено, що виплата заробітної плати здійснюється за місцем роботи. При цьому за особистою письмовою згодою працівника виплата заробіт-

ної плати може здійснюватися через установи банків, поштовими переказами на вказаний ними рахунок (адресу).

Відповідно до пункту 5.4 Інструкції "Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах", затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492, одним зі способів оплати праці працівників-нерезидентів, які згідно з укладеними трудовими договорами (контрактами) працюють в Україні, може бути перерахування іноземної валюти з поточного рахунку в іноземній валюті юридичних осіб-резидентів на рахунки таких працівників-нерезидентів, відкриті в уповноважених банках України.

Водночас операції з переказування і пересилання валютних цінностей за межі України потребують наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України згідно з підпунктом "а" пункту 4 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю", крім випадків, визначених вказаним підпунктом декрету. Переказування іноземної валюти за кордон із метою оплати праці працівників-нерезидентів, які працюють в Україні за трудовими договорами (контрактами), не належить до таких випадків.

Отже, операції з виплати заробітної плати працівникам-нерезидентам шляхом переказу іноземної валюти безпосередньо на їх рахунки, відкриті в банківських установах за межами України, можливі за наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України. Проте у вищевказаному декреті все ж таки встановлений виняток, а саме: статтею 10¹ визначено, що вимоги стосовно одержання індивідуальних ліцензій не поширюються на операції представництв іноземних інвесторів за угодою про розподіл продукції щодо оплати праці шляхом перерахування на банківські рахунки за межі України працівникам-нерезидентам, які згідно з укладеними трудовими договорами (контрактами) працюють в Україні.

Чи може банк бути страховим посередником?

Відповідно до статті 15 Закону України "Про страхування" страховою діяльністю в Україні може провадитися за участі страхових посередників, зокрема страхових агентів. При цьому страхові агенти діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані зі здійсненням страхових виплат і

страхових відшкодувань. Страхові агенти є представниками страховика і діють у його інтересах за винагороду на підставі договору доручення зі страховиком.

Банки як спеціалізовані фінансові установи створюються насамперед для проведення банківської діяльності, яка відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" полягає в залученні у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщенні зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, а також у відкритті і веденні банківських рахунків фізичних та юридичних осіб. Тобто банк у своїй діяльності ризикує переважно не власними, а залученими коштами. Виходячи з цього, вищевказаним законом встановлено обмеження щодо діяльності банків, у тому числі заборона надавати послуги у сфері страхування.

Це пов'язано з тим, що згідно зі статтею 16 Закону України "Про страхування" страховик при укладенні договору страхування бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування. Разом з тим відповідно до статті 239 Цивільного кодексу України правочин, учинений представником, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє. Тобто договір страхування, укладений за посередництвом страхового агента, створює саме для страховика цивільні права та обов'язки, в тому числі зобов'язання здійснити страхову виплату в разі настання страхового випадку (в чому й полягає страхування) страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено такий договір страхування.

Отже, при виконанні функцій страхового агента як посередника у банку відсутні фінансові ризики, оскільки у цьому разі банк діятиме в інтересах страховика від його імені та за його дорученням, тобто не прийматиме на себе ніяких зобов'язань перед страхувальниками. Тому стаття 48 Закону України "Про банки і банківську діяльність", якою встановлені обмеження щодо діяльності банків, дозволяє їм виконувати функції страхового посередника, тобто бути представником страховика, що діє в інтересах останнього на підставі відповідного договору.

Юрій Кузнецов,
головний юрисконсульт
юридичного департаменту
Національного банку України.

Безготівкові розрахунки — надійний і сучасний спосіб оплати

1 вересня 2013 року набула чинності Постанова Правління Національного банку України від 06.06.2013 р. № 210 "Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою". Відповідно до її вимог сума готівкових розрахунків між фізичною особою та підприємством (підприємцем) за товари (роботи, послуги) не повинна перевищувати 150 тисяч гривень. Це обмеження також діє для фізичних осіб при укладенні договорів купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню. Про основні цілі такого нововведення, його переваги для громадян та банківської системи під час брифінгу розповіла заступник Голови Національного банку України ВІРА РИЧАКІВСЬКА.

From 1 September 2013, the NBU Board Resolution dated 6 June 2013 No. 210 "On Setting an Upper Limit on Cash Payments" came into force. According to its requirements cash payments between an individual and an enterprise (entrepreneur) for goods (works, services) shall not exceed UAH 150,000. The restriction is also in effect for natural persons under purchase and sales agreements subject to notarization. Ms VIRA RYCHAKIVSKA, Deputy Governor of the National Bank of Ukraine, told about the main goals of the innovation, its advantages for citizens and banking system during the briefing.

Основними передумовами для запровадження новачки став аналіз економічної ситуації, позитивна динаміка розвитку інфраструктури здійснення безготівкових розрахунків, значні обсяги обігу грошей поза банківською системою. Ці кошти мають працювати на розвиток економіки, сприяти зростанню обсягів фінансових ресурсів банків та їх спроможності до кредитування. Очікувані позитивні результати мають бути як економічні, так і соціальні. Обмеження готівкових розрахунків у розмірі 150 тисяч гривень поширюватиметься здебільшого на угоди купівлі-продажу об'єктів нерухомості, автотранспорту, тому не стосуватиметься переважної більшості повсякденних розрахунків громадян. Упродовж трьох останніх років темпи безготівкових розрахунків зросли у п'ять разів завдяки розвитку електронного банкінгу, ринку платіжних карток, збільшенню кількості платіжних терміналів. Якщо у 2012 році їх обсяг становив 92 млрд. грн., то вже у першому півріччі 2013-го — 72 млрд. грн. Світовий досвід також свідчить на користь безготівкових розрахунків: у більшості європейських країн діє аналогічне обмеження від 1 до 10 тисяч євро, наприклад, у Бельгії — 5 тис., у Греції — 1.5 тис., у Франції та Італії — 1 тис. євро.

Як наголосила Віра Ричаківська, є щонайменше п'ять різних варіантів для здійснення розрахунків у безготівковому порядку на суму, більшу від 150 тисяч гривень. Перший — шляхом переказу коштів з поточного

рахунку на поточний рахунок. Переказ може бути ініційований за допомогою платіжних інструментів, зокрема платіжного доручення або електронного платіжного засобу (платіжної картки). При цьому сторонам необхідно мати відкриті банківські рахунки.

Другий — це використання умовних вкладів. Особа, що є покупцем, відкриває рахунок на ім'я фізичної особи — продавця. Розпорядження рахунком та коштами, які будуть зараховані на цей рахунок продавцем, можливе лише на умовах, передбачених договором банківського вкладу. Наприклад, умовою набуття права розпорядження коштами може бути наявність підписаної та нотаріально посвідченої угоди про здійснення купівлі чи продажу. Також мають бути передбачені умови, за яких кошти можуть бути повернуті фізичній особі — покупцю, наприклад, якщо угода не відбулася і є відповідне підтвердження нотаріуса. Все це практично унеможливорює будь-які маніпуляції чи шахрайство при проведенні розрахунків.

Третій — використання рахунків (депозитів) нотаріусів. Нотаріус засвідчує, що дані кошти належать громадянам, які є учасниками відповідної операції. Кошти можуть бути використані лише для забезпечення розрахунків за угодами купівлі-продажу, що також забезпечує безпечність та надійність.

Четвертим варіантом проведення безготівкових розрахунків є відкриття безвідкличного покритого акредитиву для фізичних осіб. Це гарантія того, що

кошти будуть передані продавцю лише після укладення угоди.

П'ятий — покупець вносить готівку, сума перераховується контрагенту, тобто продавцю на його рахунок, після чого він набуває право володіння даними коштами.

Усі ці інструменти є стандартними банківськими операціями. Вибір залишається за учасниками угоди. При цьому суттєво зростає рівень безпеки для продавця і покупця, мінімізується ймовірність втручання третіх осіб або проявів шахрайства. Також цілком очевидно, що найбезпечніше місце збереження коштів — це банк, а Фонд гарантування вкладів фізичних осіб гарантує громадянам депозитний вклад на суму 200 тисяч гривень.

Багатьох непокоїть питання щодо розміру комісійної винагороди за надання банками послуг. Оскільки операції з проведення безготівкових розрахунків є стандартними, розмір комісії не може бути надмірним, адже в такому разі клієнт звернеться до іншого банку. Якщо ж кошти на деякий час будуть розміщені на депозитний вклад, сума відсоткових виплат за ним цілком компенсує комісійні витрати на послуги банку за проведення розрахунків.

На сторінці Офіційного інтернет-представництва НБУ розміщено відповіді на найпоширеніші запитання щодо застосування норм Постанови Правління НБУ "Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою".

Роман Підвисоцький,
"Вісник НБУ".

Олександр Шаров

Доктор економічних наук,
професор, завідувач сектору досліджень
глобальної економіки
Національного інституту стратегічних досліджень
E-mail: osharov@niss.gov.ua

Монетарні та валютні війни як інструмент економічної політики

Досліджено та класифіковано прояви конкуренції в царині міжнародних грошово-валютних відносин в особливо гострих формах, їхній вплив на стан економічної безпеки деяких країн та всієї світової економічної системи, а також відповідні індивідуальні та колективні заходи протидії.

The author made analyses and classification of extra sharp competitions in the system of monetary relations, its impact on the economic security status in separates countries and in whole world economic system as well as respective individual and collective counter measures. There are analysis of publications on this issue and short excursus in history of "currency conflicts".

Ключові слова: монетарна війна, валютна війна, валютно-курсова політика, девальвація, грошові сурогати.

Key words: monetary war, currency war, exchange rate policy, devaluation, money substitutes.

ПЕРЕДУМОВИ НАБУТТЯ ГРОШИМА ФУНКЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО ЛОКОМОТИВА

Цілом логічно розпочати розгляд проблеми монетарних війн цитатою з книги Людвіга фон Мізеса "Всемогутній уряд: тотальна держава і тотальна війна": "Європейські уряди і парламенти... прагнуть стриножити ринок, встановити контроль над економікою і придушити капіталізм. Безтурботно ігноруючи всі попередження економістів, вони звели торговельні бар'єри, заохочували політику кредитної експансії та дешевих грошей і взяли курс на відновлення політики регулювання цін, встановлення мінімуму заробітної плати і субсидування окремих галузей та підприємств. Вони перетворили оподаткування в інструмент конфіскації та експропріації й проголосили нестримні державні витрати поліпшеним способом примноження багатства й підвищення добробуту. А коли неминучі наслідки такої політики, заздалегідь передбачені економістами, стали очевидними, громадська думка звинуватила в цьому не свою улюблену політику, а капіталізм. В очах публіки головною причиною економічної депресії, безробіття, інфляції та зростан-

ня цін, монополізму і марної розтрати ресурсів, соціальних заворушень і війн є не антикапіталістична політика, а капіталізм. (...) Фатальною помилкою, яка зірвала всі плани збереження миру, було саме нерозуміння людьми того, що лише у світі чистого, досконалого і необмеженого капіталізму відсутні стимули для агресії та завоювання. А

*Війна — це продовження політики
іншими засобами
Карл фон Клаузевіц*

там, де немає економічної свободи, усе зовсім інакше" [1]. Вперше ці слова були опубліковані ще у 1944 році, а які актуальні! Насамперед, як сподіваюся, не так щодо "гарячих" війн, як до війн торговельних та їх "похідних" — монетарних і валютних війн.

Термін "валютна війна" як спробу описати суперечності міждержавної валютної політики я вперше почув від доцента Тернопільського національного економічного університету, кандидата економічних наук Т.Д.Шарової ще кілька років тому. Щоправда, тоді я не сприйняв його, вважаючи, що ці конфлікти не набули такої гостроти. Але, як засвідчили подальші події, таку

оптимістичну думку поділяли далеко не всі: після того, як у 2010 році про "міжнародні валютні війни" заговорив міністр фінансів Бразилії Г.Мантега (Guido Mantega), цей термін почав використовуватися вельми широко. Вже навіть опубліковані монографії, присвячені цій тематиці. Найбільшу увагу привернули праці професора каліфорнійського університету в Берклі Б.Айхенгріна [23] та американського інвестиційного банкіра Дж. Рікардса [24]. Певну зацікавленість викликала також книга китайського автора Сонг Хонбіня, написана в руслі конспірологічної теорії [25], у зв'язку з чим вона не була сприйнята як серйозне дослідження цієї проблематики. Крім того, надрукована китайською, корейською та японською мовами, книга залишається маловідомою фахівцям у своєму повному обсязі. Є також видання польською мовою під назвою "Wojna o pieniądź" [2], на яке ми в подальшому і посилатимемося.

Деякі публікації на цю тему з'являлися також у періодичних виданнях, але в цілому проблема валютних війн розглядається здебільшого в рамках політологічного дискурсу, а питання виявлення суті цього явища та його класифікації залишаються поки що

поза увагою дослідників. Самі явища, які називають “війнами” (за аналогією з “торговельними війнами”) описано у вітчизняній та закордонній літературі вельми детально, оскільки здебільшого до них відносять найважливіші та найвідоміші події в розвитку світової валютно-грошової системи. Ми ж аналізуємо не тільки валютну (зовнішню), а й грошову (внутрішню) системи, оскільки, на нашу думку, валютні війни є лише окремим проявом ширшого за змістом поняття — “монетарні війни”, а тому ця проблема потребує комплексного розгляду. Отже, **метою нашої статті** є не так огляд цих подій, як спроба запропонувати типологію монетарних війн, а також розглянути їх основні методи та інструменти.

Під **монетарною війною** ми розуміємо *гострий конфлікт у сфері валютно-грошових відносин між державами та/або фінансово-промисловими та політичними групами, основою якого є дії, спрямовані на докорінну зміну існуючого стану справ (статусу кво)*. Тобто, перефразовуючи відому тезу Карла фон Клаузевіца, монетарна війна — це продовження монетарної політики іншими, руйнівними засобами. А саме: це організоване економічне насилься, метою якого є досягнення політичних та економічних цілей, яких не вдається досягти в рамках існуючих валютно-грошових відносин.

Відповідно до військово-політичної термінології можемо виділити різновиди монетарних війн. Залежно від складу “воюючих” сторін: “громадянські” (грошові) та зовнішні (валютні), а також двосторонні, багатосторонні та світові. Залежно від інтенсивності* та потенційних наслідків: локальні (загострення окремих проблем), повномасштабні (загострення відносин на всіх напрямках грошово-валютних відносин) і тотальні (повномасштабні монетарні війни, метою яких є повне руйнування грошової системи супротивника). Маємо підстави також говорити про “імперіалістичні” та “колоніальні” монетарні (переважно валютні) війни, до яких можемо віднести дії фактичних колоніальних метрополій щодо примусового насаджування своїх валют на підконтрольних територіях, а пізніше — утримання валют новостворених незалежних держав в орбіті валюти колишньої метрополії.

У певному сенсі до категорії “імперіалістичних” валютних війн можемо віднести події після розпаду єдиного грошово-валютного простору СРСР та створення національних валют нових незалежних держав — колишніх республік Союзу (у тому числі й України). Втім, ці процеси насправді мали складніший зміст, аналіз якого потребує окремого дослідження. А найважливішим прикладом “колоніальної” валютної війни можна вважати заборону випуску північноамериканськими колоніями Великобританії власних грошових знаків — колоніальних ордерів (Colonial Scripts), що стало однією з причин Війни за незалежність США [2, с. 38]. Іншими прикладами “колоніальних” монетарних війн є створення “зони франка” та “зони фунта стерлінгів”, а в подальшому — розвиток системи “валютного бюро” [3], яка активно використовувалася Великобританією, а також деякими іншими країнами з метою забезпечення фактичної гегемонії власної валюти на світовому ринку.

Грунтуючись на тому, що споживча вартість грошей дорівнює абстрактній вартості товарів, яким протистоять грошова маса в обігу (з урахуванням швидкості обігу грошей), можемо визначити й основні засоби монетарної війни, використання яких спрямовано на порушення цієї рівноваги: нуліфікація, інфляція/дефляція та девальвація/ревальвація. Історично першими проявами монетарних війн, на нашу думку, є спроби підміни еталонів вартості (заміни монетарних металів (золото, срібло) на немонетарні (залізо, мідь) або просте псування монети (зменшення законодавчо встановленої норми вмісту дорогоцінного металу або ваги). Результатом таких дій було порушення зазначеної вище рівноваги, а по суті — спроба отримання додаткових матеріальних переваг за рахунок докорінної зміни в грошово-товарних відносинах. Пізніше поширилося використання таких засобів монетарних війн, як фальшування грошей та порушення монетної регалії, а також запровадження окупаційних грошей. Причому така практика триває і в наш час. Зокрема, у 2005 році Сполучені Штати звинуватили Північну Корею в організації масових підробок долара США, яке кваліфікували як “акт агресії”, оскільки це створювало загрозу для національної безпеки. Наслідком цього стали санкції проти китайського банку

в Макао, через який здійснювалося обслуговування північнокорейських клієнтів і тільки боязнь руйнування всієї регіональної фінансової системи зупинила поширення цих санкцій на інші банки [4, с. 77].

В історії відомі приклади, коли згадані вище засоби (фальшування грошей та запровадження окупаційних грошей) навіть поєднувалися. Зокрема, це відбувалося на території Німеччини наприкінці Другої світової війни. Окупаційні гроші запровадили союзники, які домовилися, що друкуватися вони будуть у США. Втім, Радянський Союз наполягав на передачі йому грошових кліше, що і було зроблено. Наслідком цього стало те, що з вересня 1944-го до липня 1945 року західні союзники ввели в обіг у цілому приблизно 10.5 млрд. марок військового командування, а СРСР — 78 млрд. З метою подолання загрози гіперінфляції американська сторона була змушена викупити надлишкову грошову масу за долари, що дало змогу радянській стороні отримати за рахунок такої оборудки 300–500 млн. доларів США (у сучасному еквіваленті — від 4 до 6.5 млрд. доларів США) [5].

КВАЗІГРОШІ ЯК ЗАСІБ ПАРАЛЕЛЬНОГО ОБІГУ

Серйозної уваги заслуговує також розгляд можливості порушення права монетної регалії, оскільки такий спосіб підриву системи грошового обігу набуває останнім часом надзвичайного поширення. Порушення монетарної регалії — тобто емісія грошових (квазігрошових) знаків від імені установ, які не належать до структури офіційної монетарної влади держави (суверена), — ґрунтується на певній теоретичній основі вільного банкінгу (free banking), тобто концепції права на вільну емісію грошових знаків комерційними банками. Ця концепція базувалася на ідеї, що в такому випадку “банки матимуть змогу видавати кредити в більших обсягах та дешевше” [6, с. 91]. Концепція вільного банкінгу не лише давно відома, а й широко використовувалася на практиці — особливо в США. Але тільки в XIX — на початку XX століття. Сучасні дебати щодо цієї концепції відновилися, власне, після виходу у 1976 році книги нобелівського лауреата Ф.Хайєка (Friedrich Hayek) “Денационалізація грошей”. Одним із її варіантів (трактвань) вважають також концепцію вільних грошей (Freigeld), сформульовану ще на рубежі XIX–XX

* Ступінь інтенсивності вимірюється тим рівнем загрози, який монетарна війна створює для національної економічної безпеки, під якою ми розуміємо стан відсутності реальної загрози повної дестабілізації та руйнування механізмів дії економічної системи даної держави, наслідком чого може стати колапс політичної системи та розпад держави (або втрата нею свого політичного суверенітету).

століть німецьким підприємцем Сільвіо Гезеллем (Silvio Gesell). На його думку, вільні (зникаючі) гроші — це ті гроші, які подібно до споживчих товарів із часом втрачають свою вартість (це робиться для того, щоб їх не затримували у заощадженнях, а використовували в обігу). Для цього, зокрема, він запропонував стягувати плату за користування грошима — негативний відсоток, або демередж (demurrage). Тобто ідея полягає в тому, що дефіцит грошей слід створювати штучно і систематично його підтримувати.

Причини емісії таких “сектантських” грошей та їхню внутрішню природу (з точки зору еволюції природи грошей) ми частково розглядали в іншій статті [7]. В даному ж випадку, як видається, більше значення має опис тих конкретних форм, яких набуває в сучасних умовах емісія альтернативних грошей та ступінь загрози, яку вони становлять для економічної системи держави.

Принцип “вільних грошей” реалізується в таких формах:

- датованих білетів з обмеженим терміном обміну на купюру нижчого номіналу;
- білетів, які мають купон, частина якого щодня відривається (що призводить до зниження їх номіналу);
- білетів зі спеціальними осередками на 12 місяців для наклеювання марок (які дають право на подальше використання “грошей”);
- електронних грошей, які щомісяця автоматично втрачають відповідний відсоток номіналу.

Нині налічується понад 5 тисяч таких систем у 50 країнах світу [8].

Лише в Німеччині вже після переходу на євро (2002 р.) було введено 23 регіональні валюти.

З одного боку, такі системи сприяють поживленню торговельного обміну — особливо в регіональному масштабі, а також підтримують малий бізнес, адже виконують роль системи споживчого самокредитування. З другого боку, вони підривають єдність грошової системи держави, не тільки позбавляючи центральний банк певної суми сеньйоражу (що за незначних обсягів альтернативної емісії грошей не має практичного значення), а й вносячи серйозну плутанину в питання курсоутворення, монетарної суверенності

(обов'язку використання єдиного законного засобу платежу), створюючи ускладнення в процесі міжрегіональних розрахунків, сприяючи появі можливостей для шахрайств та зловживань, які опиняються поза зоною відповідальності і впливу офіційних емісійних органів тощо.

Цілком логічно, що подібна практика, м'яко кажучи, не викликає захоплення в офіційних органах монетарної влади. Характерною стала реакція американської влади на дії Б.Нотхауса (Bernard von NotHaus) — творця “Долара Свободи” (The Liberty Dollar), засновника “Королівського Гавайського монетного двору”, а також “Вільної марихуанної церкви Гонолулу”. Його дії, як і позиція його однодумців [9], має яскраво виражений ідеологічний та політичний характер, спрямований на неприйняття існуючої інституційної системи організації грошового обігу в державі. А тому Б.Нотхаус був визнаний судом штату Північна Кароліна винним у створенні “Долара Свободи”, внаслідок чого йому загрожує 15 років ув'язнення “за розповсюдження незаконної валюти” та ще 5 років — за “таємний закаток проти США”. Держава, якій юридично належить право монетної регалії, розцінила такі новачки як “внутрішню форму тероризму”. І це тоді, коли “Нотхаус стверджує, що він ніколи не мав на увазі, що “Долар Свободи” використовуватиметься як законний засіб платежу. Він сказав, що створив його як “приватну добровільну валюту” для тих, хто здійснює бізнес поза сферою урядової компетенції” [10]. Але уряд (і влада в цілому) не залишив цю “валюту” поза зоною своєї уваги.

Водночас у 2011 році республіканець Р.Пол (Ron Paul) вніс на розгляд Конгресу США проект закону про вільну валютну конкуренцію (Free Competition in Currency Act), в якому пропонує скасувати законодавче положення про законний засіб платежу та закріпити право на здійснення приватної емісії грошей [11]. Такі ідеї поки що не мають значної підтримки, оскільки очевидним є високий рівень загрози для національної економічної безпеки у випадку втрати державою емісійної монополії.

Подібна практика (хоча й не в таких обсягах та формах) відома й українцям. Згадаймо хоча б “білети МММ”, які, серед іншого, пропонувалося застосовувати для розрахунків, а завдяки відсутності належного контролю та відповідної рівня захищеності у сфері “вір-

туальних грошей” часто використовувалися для різних форм шахрайства (особливо з так званими “митими” та “лівими” білетами). Оскільки їхня емісія здійснювалася на території іншої держави, то відповідні українські установи просто “заплющували очі” на їх використання, наголошуючи на незаконності цих білетів і відсутності відповідальності української влади за будь-які можливі негативні наслідки. Втім, аналогічною була реакція і російської влади, яку чітко відображають слова прем'єр-міністра Д.Медведева про те, що держава не повинна відповідати за тих, хто грає в МММ три рази поспіль, тому що “у них із грамотністю проблеми” [12].

Дещо іншою була реакція на використання банком “Аркада” для здійснення кредитно-іпотечних операцій “одиниці інвестування” — умовної розрахункової одиниці “одін”. Національний банк України неодноразово висловлював застереження і сумніви щодо законності таких дій. Урешті-решт питання було вирішено в судовому порядку — на користь банку “Аркада”. Враховуючи, що “одін” використовується лише як внутрішньобанківська одиниця для розрахунків внесків клієнтів (у прив'язці до вартості одного квадратного метра житла), її, на нашу думку, можна вважати засобом хеджування ризиків цінових змін, який не загрожує єдності грошової системи країни. Інша справа — “білети МММ”, які необхідно було примусово вилучати з обігу і приймати відповідні заходи щодо осіб, які вводили їх в обіг.

Останнім часом в Україні також поширилося використання різних форм електронних грошей [13], які є результатом подальшого розвитку грошей як економічної категорії. Свого часу ми називали цей процес дестафізацією¹ грошей — тобто втратою ними матеріальних, речових форм [14, с. 48]. Нині ширше використовується термін “віртуальні гроші”. І хоча, на нашу думку, сенс цих визначень не є цілком ідентичним, вони відображають об'єктивний процес зміни форм носіїв грошових знаків. Тому до кожного випадку емісії електронних грошей необхідно підходити індивідуально, визначаючи наявність загрози та ступінь її небезпеки для національної грошової системи, маючи на увазі насамперед порушення монопольного емісійного права держави. Тобто основним критерієм має бути з'ясування того, чи відбувається підміна законних грошових засобів на

¹ Від англ. stuff — матерія, речовина.

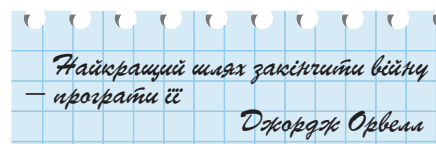
альтернативні грошові одиниці, чи останні є лише формою внутрікорпоративних (внутрікомунічних) розрахунків заборгованості, при тому, що остаточні платежі все ж таки здійснюються з використанням єдиного законного засобу платежу.

ВІД ЗОЛОТОГО СТАНДАРТУ – ДО КРЕДИТНИХ ГРОШЕЙ

Попри ризики, які виникають унаслідок емісії та використання згаданих вище грошових сурогатів, негативні наслідки та боротьбу з такими квазігрошима, за військовою термінологією, можемо назвати “боями місцевого значення”. Справжні “грошові війни” точаться щодо значно важливіших питань. Пригадаймо боротьбу між ідеями біметалізму (одночасного обігу срібних та золотих грошей) та золотого стандарту, які відбувалися наприкінці XIX століття в Сполучених Штатах. До одного з епізодів цієї війни належить так звана промова “Золотого Хреста” (Cross of Gold speech), виголошена у липні 1896 року на Національній конвенції Демократичної партії в Чикаго колишнім конгресменом В.Дж. Брайаном (William Jennings Bryan), який, захищаючи біметалізм, проголосив: “Ви не можете розпізнати людство на хресті з золота!” Боротьба між прихильниками біметалізму (здебільшого пов’язаних із власниками відкритих у той час родовищ срібла в США) та золотого стандарту (банкірами та суб’єктами зовнішньої торгівлі) завершилася перемогою останніх. Аналогічна боротьба відбувалася також у Російській імперії напередодні грошової реформи С.Вітте у 1897 році.

Експерти вирізняють кілька причин перемоги золотого стандарту. Перша версія пояснює це “структурними” зрушеннями в грошовій пропозиції. Друге пояснення ґрунтується на монетарних наслідках зростання рівня життя, технічного прогресу та міжнародної торгівлі, третє — на політичних причинах, а четверте відображає так званий “мережевий ефект”, унаслідок якого розвиток міжнародної торгівлі та інвестицій робило використання однакового грошового стандарту дедалі вигіднішим [15, с. 60]. Але оскільки боротьба між прихильниками біметалізму та золотого стандарту безпосередньо пов’язана з різними аспектами міжнародних відносин і торгівлі, то справжні “гарячі” баталії розгорнулися саме на міжнародному рівні — тобто у формі валютних війн.

Наймасштабнішою, насправді світовою валютною війною слід визнати боротьбу проти золотого стандарту (локальною, “громадянською війною” порівняно з нею є згадана вище боротьба прихильників срібного та золотого стандартів у Сполучених Штатах, так само, як і аналогічні події в деяких інших країнах). Власне, розгляду цієї глобальної війни і присвячена праця Сонг Хонбіна “Валютні війни”. Варто взяти до уваги, що відомі події, пов’язані з розвитком світової грошової системи, відбувалися за своєрідною спіраллю² і розглянуті в численних публікаціях вітчизняних та іноземних авторів, подаються китайським дослідником як наслідки певної змови так званої “світової закуліси” (законспірованих міжнародних фінансистів, які мають на меті досягнення світового панування). З урахуванням цієї, поставлених нами в цій статті, ті самі події можемо інтерпретувати як прояви “валютної війни”, однак маючи на увазі, що цим терміном називаються лише найгостріші прояви об’єктивних змін, які відбуваються у міжнародній економічній системі в цілому. Хоча це, звісно, і не виключає втручання та вплив деяких суб’єктивних факторів, у тому числі пов’язаних із не завжди шляхетними намірами окремих потужних фінансистів, яким, за влучною

оцінкою К.Маркса, характерне приєднання шахрая та пророка.

Якщо розглядати процес становлення золотого стандарту, а потім і демонетизації “жовтого металу” у військових термінах, то можемо говорити також про утворення “союзницьких блоків”. До золотого блоку входили Великобританія, Португалія, а також більшість британських колоній і домініонів. До “срібного блоку” входили такі країни, як Пруссія, Росія, Австрія, Нідерланди, Данія, Норвегія, Швеція, Мексика, Китай, Індія та Японія. Біметалевий блок був представлений на-

² Йдеться про спіраль розвитку: “Єдині світові гроші (золото) — мультивалютна система (долар США та інші міжнародні валюти) — єдині світові гроші (валюта, емітована “світовим урядом”). У цьому випадку ми не зупиняємося на розгляді об’єктивних передумов такого розвитку та ймовірності створення єдиної світової валюти, яким присвячена інша наша праця: Шаров О. М. Глобалізація валютної системи // Журнал європейської економіки. — 2007. — Грудень (том 6). — № 4. — С. 432–454.; — 2008. — Березень (том 7). — № 1. — С. 76–93.

самперед Латинським валютним союзом³, а також Сполученими Штатами Америки. В період мирного розвитку між двома світовими війнами битви на “валютному фронті” не вщухали, то приводячи до певного відновлення позицій прихильників “жовтого металу” (золотозлитковий та золотодевизний стандарти), то підтверджуючи слабкість позицій золота в епоху індустріального розвитку та державного капіталізму (крах обмежених форм золотого стандарту внаслідок економічної кризи 1929–1933 років). Як зауважив один із найавторитетніших дослідників економічної ролі золота, російський економіст (колишній заступник міністра фінансів СРСР), доктор економічних наук С.М.Борисов, “разом з державними ресурсами іноземних валют золото створило матеріальну базу державно-монополістичного втручання у міжнародні валютні справи” [16, с. 22]. Втім, якщо, за висловом американського сенатора Дж. Інгалса (James John Ingalls, 1833–1900), “золото — це гроші королів”, то новий панівний клас вимагав і нових грошей.

Одним із найважливіших епізодів історії валютних війн слід вважати боротьбу навколо створення післявоєнної світової фінансової системи, яка розгорнулася під час підготовки та проведення Бреттон-Вудської конференції 1944 року.

Теоретичною основою нового міжнародного фінансового порядку стали два плани, розроблені відповідно добре відомим у нас британським економістом Дж. М.Кейнсом (John Maynard Keynes) та значно менше відомим, але не менш заслуженим у галузі міжнародних валютних відносин помічником міністра фінансів США Г.Д.Вайтом (Harry Dexter White). План Кейнса передбачав створення міжнародного банку — Клірингового союзу, — який би емітував власну валюту, котра мала замінити золото (що підкреслювалося

³ Латинський валютний союз (L'Union monétaire latine) було створено у 1866 році Францією, Бельгією, Італією та Швейцарією, які домовилися привести свої валюти до біметалічного стандарту з фіксованим співвідношенням між сріблом і золотом як 15.5 до 1. Монети країн-учасниць цього союзу взаємно приймалися національними казначействами як законний засіб платежу. Пізніше до союзу приєдналися Іспанія і Греція (1868 р.), Австро-Угорщина, Венесуела, Сербія, Сан-Марино та Папська область (1889 р.). Деякі інші країни також на практиці використовували стандарти Латинського валютного союзу, формально не приєднуючись до нього (Албанія, Болгарія, Румунія та інші). З 1885 року золотий вміст російських монет було зафіксовано на рівні, ідентичному французьким монетам. Ще раніше аналогічний вміст золота (без прив’язки до срібла) було прийнято для фінської марки.

й назвою цієї валюти — банкорт (bancort). Це скорочення французькою мовою терміна “банківське золото”): центральні банки повинні були продати золото Кліринговому союзу за банкори, але не могли вже викупити його назад. План Вайта базувався на ідеї пріоритетності державних фінансових інтересів порівняно з приватними і спочатку призначався лише для країн західної півкулі (для потреб яких планувалося заснувати Всеамериканський банк). Проект створення такої установи активно обговорювався союзними державами в межах програми створення системи міжнародної співпраці у післявоєнному світі. В результаті до двох планів додали ще й французьку альтернативу, основою якої став проект французько-британської угоди від 1939 року, який, на відміну від англосаксонських пропозицій, не передбачав створення наднаціональних банків або клірингових союзів, жодних внесків до спільного фонду та випуску будь-якої нової валюти. Головним інструментом поліпшення ситуації у міжнародних фінансах французи вбачали встановлення жорсткішого валютного контролю, який на міжнародному рівні забезпечувався би спеціальною установою — Агентством валютної стабілізації. Загальна ідея цього варіанту полягала в черговій спробі повернення до золотого стандарту [17].

Врешті-решт, США схилилися до ідей Кейнса, але замінили назву “Кліринговий союз” на “фонд” (оскільки це здавалося їм меншим обмеженням власного суверенітету у валютних питаннях). При цьому банкорт трансформували в юнітас/unitas (хоча пізніше запропонували замість нього дещо звичніше, реальніше і рідніше — долар США), а кредити на фінансування дефіцитів платіжних балансів запропонували надавати лише за умови розробки відповідних програм погашення як самих дефіцитів, так і заборгованості перед фондом [18, с. 88]. Це дало змогу настільки зблизити позиції двох сторін, що спочатку в квітні 1943 року було надруковано єдиний план, а через рік — спільну заяву Вашингтона і Лондона щодо створення Міжнародного валютного фонду (його засновники вважали, що завдяки цьому “диктатори назавжди втрачали можливість використовувати торговельні та валютні бар’єри в ролі інструментів економічної агресії для знищення сусідів та роздування полум’я війни” [5]).

У цілому результатом перемоги позиції США став особливий статус до-

лара, який спочатку був “не гіршим, аніж золото”, а потім уже став “кращим, аніж золото”. Або, як зауважив із цього приводу М.Гілберт: “Золото грало в системі роль лише конституційного монарха, але і це не врятувало його від гільйотини” [19, с. 322]. Таким чином, відбувся остаточний перехід від грошей товарних до кредитних. Або, як іронічно зауважив із цього приводу відомий фінансист-проповідник Н.Франц, “золото — гроші королів; срібло — гроші джентльменів; бартер — гроші селян; а борги — гроші рабів” [20, с. 154].

МОНЕТАРНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗДОБУТТЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Активна (або, з точки зору деяких політиків, — експансіоністська) міжнародна політика США призвела до явного зловживання тими можливостями фінансування дефіциту свого платіжного балансу, які надавала Бреттон-Вудська система. В результаті цього післявоєнна нестача міжнародних ліквідних засобів платежу або так званий “доларовий голод” (dollar gap) змінилася в 1960-і роки на величезний їх надлишок, або “доларове перенасичення” (dollar glut). Так виникла відома дилема, або парадокс Триффіна⁴ — своєрідна міна уповільненої дії під світовою валютною системою. І хоча ця проблема існує вже не одне десятиліття, “нові резервні валюти, незважаючи на досягнуті рубежі, не змогли скласти долару США серйозної конкуренції, похитнути його статус головних світових грошей сучасного капіталізму” [16, с. 411].

У зв’язку з цим час від часу висловлюються думки про те, що насправді США залежать від основних утримувачів доларових резервів (насамперед Китаю), які теоретично можуть виста-

вити їх емітенту (ФРС США) до сплати (оскільки здебільшого вони утримуються у формі державних облігацій) і це спровокує повний крах долара США. Зокрема, саме на такому припущенні базується ймовірний сценарій великої валютної війни між США та Китаєм, описаний американським фінансистом Дж. Рікардсом у його книзі “Валютні війни. Створення наступної світової кризи”. А китаєць Сонг Хон-бінь прямо стверджує: “Остаточний крах валютної системи, яка базується на доларі США, є логічним наслідком ситуації, в якій обтяжений боргами долар не зможе вже довше трактуватися як підтримка” [2, с. 273].

Звісно, що теоретично можна припустити будь-які дії чи наслідки. Але насправді боргові зобов’язання їх утримувачі можуть пред’являти до сплати лише в установлені строки, а обслуговування боргів Сполученими Штатами поки що здійснюється бездоганно. Але, на нашу думку, необхідно акцентувати увагу ще на існуванні кількох опосередкованих “ступенів захисту долара”, які гарантують безпеку американської валюти:

1) ймовірне банкрутство країни-боржника (тобто США) не дає ніяких переваг країнам-кредиторам (Китаю, арабським нафтоекспортерам, Росії та іншим), оскільки в такому випадку банкрут просто відмовиться виплачувати свої борги, а право суверенного імунітету не дасть змоги вживати щодо нього будь-яких заходів примусу;

2) факт дефолту країни-боржника означатиме невиконання зобов’язань за державними боргами та не стосується сфери приватних інвестицій і контрактів, тоді як “особливі позиції” долара ґрунтуються переважно на економічній потужі США, яка фактично повністю визначається приватними корпораціями;

3) стосовно статусу долара США як грошової одиниці слід враховувати, що в обігу перебувають навіть не “казначейські білети” (формальні зобов’язання Мінфіну), а банкноти — зобов’язання за якими має Федеральна резервна система (формально — приватна структура);

4) ФРС, емітуючи долари США (як і центральні банки інших країн у процесі емісії власних банкнот), не бере на себе зобов’язань щодо їх конвертації в золото або будь-які інші реальні активи, оскільки сучасні кредитні гроші фактично є певною формою зобов’язання національної економіки в цілому (без конкретної

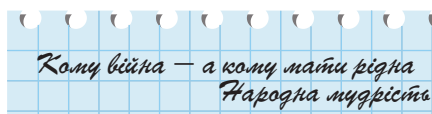
⁴ Американський учений-економіст Р.Триффін, виступаючи в Конгресі США у 1960 році, так пояснив фундаментальну проблему світової валютної системи: “З одного боку, якщо Сполучені Штати припинять фінансування дефіциту свого платіжного балансу (доларами), то міжнародна спільнота втратить найбільше джерело додаткових резервів. Нестача ліквідності, яка виникне в результаті цього, зіштовхне світову економіку в стискальну спіраль, яка веде до нестабільності. З другого боку, якщо дефіцит (платіжного балансу) США і далі збільшуватиметься, постійний потік доларів продовжуватиме підтримувати зростання світової економіки. Однак непомірний дефіцит (доларове перенасичення) руйнуватиме довіру до вартості долара США. А без довіри до долара він не буде прийматися як світова резервна валюта. Система фіксованих валютних курсів розвалиться, що призведе до нестабільності. (Див.: R.Triffin, Gold and the Dollar Crisis, New Haven CT, 1960).

ідентифікації боржника);

5) економіка США є і, найімовірніше, впродовж найближчого десятиліття буде лідером світової економіки, який не матиме реального конкурента (включаючи економіки Китаю, Індії та деяких інших країн із новоствореними ринками, які швидко зростають);

б) нарешті, в умовах сучасної економіки немає реальної альтернативи міжнародним кредитним грошам, а отже, навіть у випадку занепаду долара США його функції виконуватиме міжнародна валюта, створена за аналогічним принципом, що позбавляє сенсу боротьбу проти американської валюти.

Звісно, що й додаткові, опосередковані “рівні захисту” не дають стовідсоткової гарантії. Тим паче, що боротьба за статус “першого серед рівних” (яким поки що володіє долар США) може надати певні тактичні переваги претендентам, і тому можливість спроб провести таку рокировку не варто цілком виключати. У зв’язку з цим з метою гарантування економічної безпеки держави необхідно постійно раціоналізувати структуру офіційних валютних резервів, а також структуру міжнародних валютних платежів (у розрізі окремих валют), маючи на увазі мінімізацію валютних ризиків з урахуванням змін міжнародного значення провідних валют.

У цілому ж ситуація з платіжними балансами провідних країн світу впродовж останніх десятиліть дає змогу зробити висновок про те, що глобальні дисбаланси не створюють критичну загрозу для існуючого міжнародного економічного порядку, а є, по суті, іманентною рисою. Можливо, це навіть невід’ємна складова глобалізації міжнародної фінансової системи та всієї світової економіки.

Слід згадати, що серед іншого, Дж. М. Кейнс свого часу обґрунтував і відстояв право держави на більшу рухливість курсів своєї валюти, проте Г. Вайт вважав, що зміни паритетів повинні здійснюватися лише час від часу (доволі рідко). Перемога британської позиції та її реалізація на практиці заклала передумови валютних війн “на курсовій основі”. Типовими функціями курсів валют усіх країн, як сформулював це перший директор-розпорядник МВФ К. Пютт, було сприяння зростанню обсягів експорту і стриму-

вання імпорту шляхом його обмеження в рамках платіжних можливостей країни [19, с. 105]. Тобто практичним критерієм оцінки валютного курсу було створення ним умов для розвитку експорту. Зрозуміло, що це провокувало різні країни на штучне заниження курсу власної валюти, що і відбувалося у сфері фінансових відносин між США та їхніми основними західноєвропейськими партнерами впродовж 1950–1960-х років. Зі свого боку, Сполучені Штати використовували тактику додаткових податків на імпорт і дискримінаційних знижок із податків на інвестиції (хоча цим і порушувалися міжнародні правила Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT), що створювало ризик стати об’єктом відповідних санкцій. Здається, що це був найінтенсивніший період “бойових дій” із використанням механізму валютного курсоутворення. Хоча, звісно, в арсеналі валютних війн значно більше різних знарядь та засобів, у тому числі “гарячі” гроші, фіксація курсу, гнучкий курс, конвертованість валюти, валютна цесія, валютні фонди, валютні резерви, валютна монополія, валютний протекціонізм, валютна спекуляція, валютний контроль, валютна дискримінація, валютна блокада тощо. І цей арсенал постійно поповнюється новими інструментами, серед яких слід акцентувати особливу увагу на деривативах, які відомий американський бізнесмен У. Баффет назвав “фінансовою зброєю масового ураження”.

Одним зі специфічних знарядь⁵ валютної війни маємо підстави вважати також практику множини валютних курсів (multiple currency practice), коли в країні запроваджуються різні курси національної валюти для різних операцій або груп економічних агентів. Класичним прикладом такого підходу, на нашу думку, була практика Південно-Африканської Республіки (ПАР), в якій за часів апартеїду існувала вельми жорстка система валютного контролю. У зв’язку з цим у країні створилася дворівнева система валютного курсу: одного — для поточних операцій (комерційний ранд), другого — для операцій із капіталом (фінансовий ранд). Останній був, по суті, валютою для іноземних

⁵ Під специфічними знаряддями маємо на увазі застосування різних валютних операцій та інструментів, враховуючи, що для досягнення цілей валютної війни застосовуються й знаряддя з арсеналу інших галузей економіки та політики — торговельні обмеження, дипломатичні демарші, митні процедури, податкові перевірки тощо, — які в цілому становлять механізми валютної війни.

інвесторів, оскільки це були утримувані на спеціальних рахунках фонди, які створювалися в результаті продажу або викупу (погашення) цінних паперів, що належали нерезидентам. Таким чином, будь-який новий, потенційний іноземний інвестор спочатку повинен був придбати фінансові ранди в іншого іноземного інвестора, який бажав дезінвестувати свої кошти з ПАР. Фінансовий ранд котирувався з певним дисконтом порівняно зі звичайним (або комерційним) рандом. Але така система, створена для захисту від негативного впливу політичних заворушень та економічних катаклізмів і спрямована проти валютних спекулянтів, насправді ніколи не давала бажаних результатів і лише сприяла збільшенню спекулятивних доходів, що отримувалися так званими валютними контрабандистами (currency smugglers), які грали на різниці між фінансовим та комерційним рандом, здійснюючи необхідні нерезиденту конвертаційні операції (round tripping). Оскільки такі операції стимулювали додатковий попит на комерційний ранд, його курс штучно зростав, що, в свою чергу, негативно впливало на розвиток експорту і водночас сприяло збільшенню обсягів імпорту, з яким не могли конкурувати національні товаровиробники. Незважаючи на це, з певними перервами дворівнева валютна система проіснувала в ПАР до кінця режиму апартеїду (1994 р.). Використання такої практики завжди критикувалося Міжнародним валютним фондом (членом якого ПАР стала ще у 1945 році).

Як практичне використання множини курсів (що заборонена третім пунктом статті VIII Угоди щодо МВФ) фонд розглядає будь-які дії фіскальних або інших державних органів, які спричиняють розбіжність між курсами придбання та продажу валют понад 2%. До цього ж поняття відносяться будь-які адміністративні втручання, внаслідок яких курс національної валюти щодо валюти іншої країни — члена МВФ починає відрізнятися (по середній точці) більш як на 1% від курсу цих валют, що існує на їх основному ринку. Щоб бути класифікованим як порушення існуючих правил Міжнародного валютного фонду, такий стан має тривати щонайменше впродовж одного тижня (Рішення Виконавчої ради МВФ № 6790 — (81–43) від 20 березня 1980 р.). З метою аналізу всі випадки практики використання множини валютних курсів розподіляються за чотирима категоріями:

1) система подвійного або множинного ринку для широкого кола зовнішньоторговельних угод;

2) окремі валютні курси для різних видів угод;

3) податки (або субсидії), які сплачуються монетарним та фіскальним органам із суми певних валютних операцій;

4) надмірний розрив (маржа) між курсами купівлі та продажу валюти.

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ

Україна також уже має досвід відносин з МВФ щодо практики множини валютних курсів після того, як у серпні 1993 року за наполяганням уряду Національний банк України запровадив систему адміністративного фіксування курсу карбованця для операцій із купівлі-продажу частини валютних надходжень, які підлягали обов'язковому продажу (50% надходжень) через так званий Тендерний комітет. Таким чином, у країні було створено систему подвійного, або множинного валютного ринку для широкого кола зовнішньоторговельних угод (за кваліфікацією МВФ — категорія 1 практики множини курсів). Проте на той час Україна ще не ратифікувала умови статті VIII Угоди щодо МВФ (це було зроблено лише у вересні 1996 року), хоча формально все одно повинна була б попередньо проконсультуватися з МВФ. Наслідком такого порушення стала затримка з наданням Україні кредиту в розмірі 700 млн. доларів США, на які вона могла розраховувати відповідно до програми Системної допомоги перетворенням (Systematic Transformation Facilities, STF).

Запровадження податку на продаж готівкової іноземної валюти для окремих груп фізичних осіб у розмірі 15% (яке нещодавно було запропоноване для затвердження Верховною Радою України) може бути розцінене МВФ як практика множини курсів одразу за двома категоріями: 3 — “Податки з суми певних валютних операцій” та 4 — “Надмірний розрив між курсами купівлі та продажу валюти” (оскільки податок деформуватиме ринковий курс лише на продаж іноземної валюти, збільшуючи міжкурсову маржу на 15 відсотків). Таким чином, Україна ризикує “підірватися на старій міні” часів валютних війн минулого століття, які почали стихати ще років сорок тому (внаслідок взаємних поступок, зафіксованих у так званій Смітсонівській угоді

1971 року та Угоді “Плаза” (Plaza Accord) 1985 року, укладеній США, Великобританією, ФРН, Японією та Францією про координацію валютних інтервенцій. А після масового переходу до використання системи ринкових, гнучких валютних курсів та з відмовою від відповідальності центральних банків за їх регулювання практика використання валютно-курсової політики з метою отримання експортних переваг у формі валютних війн узагалі на певний час припинилася⁶.

Однак, як ми вже зазначали, міністр фінансів Бразилії Г.Мантега у 2011 році заявив, що валютні війни зовсім не скінчилися [21] і в другій декаді нового століття фахівці раптом знову заговорили про використання “конкурентної девальвації” (competitive devaluation) як знаряддя валютної війни. Щоправда, нині, в умовах невтрчання держав у процес курсоутворення адміністративними методами, в експертному середовищі дедалі більше говорять про використання інструментів монетарної політики. Зокрема, йдеться про “кількісне пом'якшення” (quantitative easing), яке регулярно практикує останнім часом Федеральна резервна система США, та аналогічні підходи центральних банків деяких інших промислово розвинутих країн, спрямовані на активізацію грошової емісії з метою створення додаткових умов для економічного зростання. Збільшуючи таким чином грошову масу в обігу, монетарні органи теоретично сприяють розвитку інфляційних процесів, а розбіжності показників темпів інфляції між окремими країнами, у свою чергу, впливають на курсове співвідношення між національними валютами. Ми не випадково вказали на те, що такий процес відбувається теоретично, оскільки на практиці в сучасних умовах бачимо певні відхилення від теоретичної мо-

⁶ Слід одначе згадати, що в цей час тривали спекулятивні атаки на деякі національні валюти (зокрема, спекуляція хеджфонду Квонтем Індаумент (Quantum Endowment) Дж. Сороса проти британського фунта стерлінгів, японської єни тощо), які можемо класифікувати як “партизанські валютні війни”. Хоча найбільша валютна війна минулого століття, з нашої точки зору, відбулася в його останній декаді. Але стосувалася вона не конкурентної боротьби між ринковими (капіталістичними) економіками, а розподілу єдиного валютного простору між колишніми республіками СРСР. Частково ця боротьба вже розглядалася автором (A.Sharov Independent Ukraine's Currency Policy: a Decade of Successes and Failure — In: Transition: visions and reality / Paszynski T.(ed.). — Warsz.: Academy of Entrepreneurship and Management, 2001, pp. 187–216). Втім, дана тема заслуговує на окреме дослідження, і тому ми лише підкреслимо велике значення, яке її ведення та наслідки мають для сучасної грошово-валютної системи України.

делі, яка, здавалося б, бездоганно працювала до цього часу. Наприклад, з'ясовано, що реагуючи на зростання інфляції, національна валюта дорожчає в країнах, які практикують таргетування інфляції, а дешевшає там, де використовуються інші режими монетарної політики [22, с. 29]. Загалом ідеться про збої не лише у практичному впливі інфляції на валютний курс, а й у впливі збільшення обсягу грошової маси на інфляцію. Тому, не заперечуючи теоретичну і практичну наявність такого

взаємозв'язку та, відповідно, певних підстав говорити про нові валютні війни, слід акцентувати увагу на необхідності ретельнішого вивчення дії цього механізму в сучасних умовах.

Також варто зауважити, що для проведення масштабної валютної війни треба, щоб значна частина провідних економічно розвинутих країн девальвувала свої валюти одночасно. Крім того, девальвація деяких валют має супроводжуватися зростанням вартості (щодо “третіх” валют) принаймні однієї з “твердих” валют. Поки що очевидного процесу втягування світу в нові масштабні валютні війни немає. Принаймні провідні країни (в тому числі ті, які входять до “групи двадцяти”) всіляко заперечують можливість початку “активних бойових дій” та навіть запевняють, що всіма засобами протидіятимуть такому розвитку подій. Водночас маємо підстави говорити щонайменше про спроби використання курсової політики для конкурентної боротьби між Китаєм та США (останні звинувачують свого основного торговельного партнера у штучному заниженні курсу юаня), а також між США та Європейським Союзом (оскільки боргова криза в деяких країнах ЄС суттєво впливає на зниження курсу євро). У зв'язку з тим, що всі сторони цих конфліктів мають зірки на своїх прапорах, цю боротьбу інтересів також умовно називають “зірковими війнами”.

Завершуючи короткий огляд історії валютних війн, дозволю собі повернутися до книги Людвіга фон Мізеса “Всемогутній уряд: тотальна держава і тотальна війна”: “Золотий стандарт зводив нанівець усі проекти держави у сфері легких грошей. Проводити політику кредитної експансії і при цьому підтримувати золотий паритет, жорстко зафіксувати законом, неможли-

во. Державі доводилося вибирати між золотим стандартом і політикою кредитної експансії...» [1]. І чимало держав зробили вибір, розпочавши кредитні експансії, що і стало підґрунтям для перманентних монетарних війн.

Література

- Мизес Л. фон. Всемогутное правительство: тотальное государство и тотальная война. Введение, р. I. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://libertynews.ru/node/1163>.
- Song Hongbing. Wojna o pieniądz. — Koberzyce: Wektory, 2011, s. 38.
- Шаров О.М. Система валютного бюро: світовий досвід та вибір України // Матеріали науково-практичної конференції «Стратегія монетарної політики. Проблеми вибору та застосування». — Національний банк України. — 2002. — С. 187–190.
- Księpolski K. Bezpieczeństwo ekonomiczne. — Warszawa: Elipsa, 2011, 203 s.
- Steil B. Red White. Why a Founding Father of Postwar Capitalism Spied for the Soviets // Foreign Affairs, March/April 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/138847/benn-steil/red-white>.
- Hayek F.A. Denationalization of Money: The Argument Refined. An Analysis of the Theory and Practice of Concurrent Currencies. — London: IFA, 1990, 144 p.
- Шаров О. Гетерогенізація грошових відносин у процесі гомогенізації грошей // Вісник Національного банку України. — 2013. — № 5. — С. 10–14.
- Семеко Г. Дополнительные валюты: теория и практика // Мировая экономика и международные отношения. — 2013. — № 1. — С. 57–64.
- Babka J. Sentencing of Bernard von NotHaus. — December 5, 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.downsizedcfoundation.org/blog/sentencing-of-bernard-von-nothaus>.
- Feuer A. Prison May Be the Next Stop on a Gold Currency Journey // The New York Times, Oct. 24, 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2012/10/25/us/liberty-dollar-creator-awaits-his-fate-behind-bars.html?ref=counterfeitmoneynandfinancialinstruments&r=0>.
- Unser D.L. Ron Paul Introduces Free Competition in Currency Act of 2011 // CoinNews.net, March 24, 2011. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.coinnews.net/2011/03/24/ron-paul-introduces-free-competition-in-currency-act-of-2011/>.
- Валюта МММ идет с молотка // Сегодня. UA., 16.07.2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/ukraine/valjuta-mmm-idet-c-molotka.html>.
- Кравчук В., Науменко Д., Глибовець А. Електронні гроші в Україні. Аналітичний звіт. — К.: Альфа-ПІК, 2012. — 64 с.
- Шаров А.Н. Эволюция денег при капитализме. — М.: Финансы и статистика. — 1990. — 139 с.
- Моисеев С. Биметаллизм: вчера, сегодня и... завтра? // Валютный спеку-
- лянт. — 2001. — № 25. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.spekulant.ru/archive/Bimetallizm_vchera_segodnya_i_zavtra.html.
- Борисов С. М. Золото в экономике современного капитализма. М.: Финансы и статистика. — 1984. — 478 с.
- James H. International Monetary Cooperation since Bretton Woods. — Washington, D.C., International Monetary Fund. — 1996.
- Dormael A. Bretton Woods: Birth of a Monetary System. — L., Palgrave Macmillan. — 1978. — 333 p.
- Гилберт М. В поисках единой валютной системы. Золото, доллар, СДР... что дальше? — М.: Прогресс. — 1984. — 348 с.
- Franz N. Money and Wealth in the New Millennium. — White Stone Press. — 2001. — 307 p.
- Guido Mantega: It's war (again) // Financial Times, 06.07.2011.
- Андрюшин С., Кузнецова В. Курсовая политика центральных банков стран с формирующимся рынком // Вопросы экономики. — 2011. — № 12. — С. 29.
- Eichengreen B. Exorbitant Privilege. The Rise and Fall of the Dollar and the Future of the International Monetary System. — N.Y., Oxford University Press, 2011.
- Rickards J. Currency Wars. The Making of the Next Global Crisis. N.Y., Penguin, 2011.
- Song Hongbing. Currency Wars. — 2007, 2009; Currency Wars 2: World of Gold Privilege, 2009; Currency Wars 3: Financial High Frontier, 2011.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у серпні 2013 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса	Банківська ліцензія:	
						номер	дата видачі
м. Київ і Київська область							
Публічне акціонерне товариство “Банк Русский Стандарт”	ПАТ	283 000 000	28.02.2006 р.	305	м. Київ, вул. Половецька, 3/42	226	04.11.2011 р.
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ВЕРНУМ БАНК” (колишня назва – Публічне акціонерне товариство “Діапазон – Максимум Банк”)	ПАТ	131 000 000	17.02.2009 р.	328	м. Київ, просп. Гагаріна Юрія, 17-в	251	16.08.2013 р.
Публічне акціонерне товариство “ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ”	ПАТ	722 000 000	24.04.2009 р.	330	м. Київ, вул. Чорновола В'ячеслава, 25	253	18.11.2011 р.

Банки, включені до Державного реєстру банків у серпні 2013 р.

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса	Банківська ліцензія:	
						номер	дата видачі
м. Київ і Київська область							
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ІНВЕСТИЦІЙНО-ТРАСТОВИЙ БАНК”	ПАТ	129 000 000	30.08.2013 р.	347	м. Київ, вул. Володимирська, 49-а	270	30.08.2013 р.

¹ «Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків» опубліковано у «Віснику НБУ» № 8, 2013 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

Матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків Національного банку України Олена Сілецька.

Тетяна Богдан

Доктор економічних наук,
головний науковий співробітник відділу державних
фінансів Інституту економіки та прогнозування
Національної академії наук України

E-mail: tetiana.bogdan@gmail.com

Іван Богдан

Кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу управління
економікою Інституту економіки та прогнозування
Національної академії наук України

E-mail: ibohdan@ukr.net

Моделювання впливу боргової політики на економічний розвиток України

Авторами розроблено економіко-математичну модель, яка дає змогу оцінювати вплив державних запозичень і рівня державного боргу на темпи зростання реального ВВП, нагромадження основного капіталу, темпи приросту банківських кредитів, динаміку реального ефективного обмінного курсу (РЕОК) і реального обмінного курсу (РОК) гривні щодо долара США, сальдо торговельного балансу та поточного рахунку платіжного балансу. Включення до моделі спеціального програмного блоку дає змогу імітувати поведінку системи при зміні екзогенних параметрів боргової політики. На основі розробленого модельного інструментарію оцінено вплив інтенсифікації державних запозичень у 2013 році на ключові сфери економіки України та державного бюджету.

The authors developed the econometric model that makes it possible to assess an impact of government borrowings and the level of public debt on growth rates of the real GDP, accumulation of fixed capital, growth rates of bank loans, dynamics of the real effective exchange rate (REER) and UAH/USD real exchange rate (RER), and trade and current account balances. The special program block was included in the model, making it possible to simulate system's behavior while changing exogenous parameters of the debt policy. The authors assessed the impact of the 2013 increasing government borrowings on key spheres of Ukraine's economy and state budget using the developed model.

Ключові слова: державний борг, економетричне моделювання, боргова політика, державний бюджет, реальний ВВП, інвестиції, платіжний баланс, банківські кредити, відсоткові ставки.

Key words: public debt, econometric modeling, debt policy, state budget, real GDP, investments, balance of payments, bank loans, interest rates.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЛІДКІВ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

Політика державних запозичень і обслуговування державного боргу відіграє важливу роль у системі макроекономічних регуляторів економічного розвитку. Така політика впливає на стан грошово-кредитної сфери через зміну обсягів грошової маси та рівня відсоткових ставок в економіці. Боргова політика держави безпосередньо визначає рівень дефіциту бюджету і параметри бюджетно-податкової політики. Залучення зовнішніх позик і обслуговування зовнішнього боргу суттєво впливають на

динаміку валютного курсу та траєкторію валютних надходжень до національної економіки, що відповідно позначається на показниках платіжного балансу країни.

З теорії відомо, що державним запозиченням за ефективного використання можуть бути властиві такі позитивні макроекономічні ефекти:

- прискорення темпів зростання національного доходу країни за рахунок додаткових інвестицій, незабезпечених внутрішніми заощадженнями;
- стабілізація рівня споживання у кризовий період унаслідок здійснення більших сукупних витрат, ніж вироблений національний дохід;

- активізація внутрішнього попиту за рахунок державних видатків, фінансованих позиками;
- забезпечення справедливого розподілу ресурсів між поколіннями та фінансових витрат у часі при створенні суспільних благ довготривалого користування.

Однак на практиці залучення державних позик має позитивні економічні наслідки здебільшого у короткостроковому періоді, а в довгостроковому проявляються негативні наслідки, пов'язані з непродуктивним використанням запозичених коштів і недотриманням безпечного рівня боргового навантаження для держави. Якщо уряди спрямовують запозичені кошти на споживчі цілі або фінансують за їх рахунок збиткові капіталовкладення, то позитивний вплив позичкового фінансування реалізується лише на етапі нетто-залучення позик. Початкові позитивні імпульси, які виникають завдяки надходженню в економіку додаткових ресурсів, згодом нівелюються зростаючими витратами на обслуговування боргу. Вилучення ресурсів з метою обслуговування раніше накопичених боргів є чинником звуження фіскального простору та пригнічення економічної діяльності в довгостроковому періоді.

Суттєве збільшення державного боргу України у 2008–2012 рр. (середньорічні темпи приросту прямого боргу становили 35.2%, а сумарний його темп за 5 років сягнув 481.1%) не забезпечувало адекватного зростання ВВП чи доходів державного бюджету. Це свідчить про недостатню ефективність використання запозичених коштів і відсутність значних позитивних результатів від надходження до економіки боргового фінансування. Слід зазначити, що у міжнародному контексті Україна не є винятком із загального правила — дослідники виявляють переважно негативний вплив боргових потоків на економічне зростання у довгостроковому періоді [1].

Отже, нарощування державного боргу позитивно впливає на економічну динаміку в короткостроковому періоді, проте в довгостроковому фундаментальні економічні показники країни погіршуються. Основними каналами негативного впливу експансійної фіскальної політики є підвищення рівня реальних відсоткових ставок і зростання рівня податкових вилучень або ж зменшення видатків держави на суспільні послуги, що деформує економічні пропорції та знижує динамізм економічного розвитку.

РЕГРЕСІЙНО-КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАНТ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ, БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ, ІНВЕСТИЦІЙ ТА РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

З використанням методів імітаційного моделювання та регресійно-кореляційного аналізу на основі квартальних даних України за 2007–2012 роки нами було розроблено економіко-математичну модель, яка дає змогу оцінювати вплив боргової політики на стан державних фінансів та економічний розвиток України. Першою складовою цієї моделі є рівняння темпів зростання реального ВВП в Україні.

Регресійно-кореляційний аналіз засвідчив, що в умовах України найвагомішими факторами впливу на зростання реального ВВП є:

- валове нагромадження основного капіталу (коефіцієнт парної кореляції із залежною змінною становить 0.94);
- баланс зовнішньої торгівлі товарами як показник рівня зовнішнього попиту на вітчизняну продукцію та рівня конкуренції з боку імпортованих товарів на внутрішньому ринку (–0.45);

- реальний ефективний обмінний курс гривні як індикатор цінової конкурентоспроможності українських виробників (–0.53);

- рівень валового зовнішнього боргу відносно ВВП як індикатор наявності “боргового нависання” в економіці та обтяжливості зовнішньоборгових виплат для суб'єктів національної економіки (коефіцієнт кореляції становить –0.51).

Для оцінки впливу пояснюючих змінних на динаміку реального ВВП України було розроблено таку регресійну модель (у дужках під формулою наведено *t*-статистики відповідних коефіцієнтів):

$$GDP_GROW = 0.33 \times OK_RAT + 0.0006 \times TB_COMOD_US + 3.47, \\ (12.8) \quad (1.5) \quad (2.5) \quad (1)$$

де *GDP_GROW* — темп зростання реального ВВП (у відсотках до відповідного кварталу попереднього року);

OK_RAT — темп зростання валового нагромадження основного капіталу (у відсотках до відповідного кварталу попереднього року);

TB_COMOD_US — баланс зовнішньої торгівлі товарами (млн. доларів США).

Коефіцієнти регресійної моделі є своєрідними “ефектами впливу”, які дають змогу оцінити величину приросту реального ВВП при зміні пояснюючих змінних на одиницю. Так, прискорення темпів валового нагромадження основного капіталу на 1% сприяє зростанню реального ВВП на 0.33%. А збільшення позитивного сальдо зовнішньої торгівлі товарами на 1 млрд. доларів США завдяки підвищенню національної конкурентоспроможності, стає чинником зростання реального ВВП на 0.6%.

Статистичні критерії та оцінки моделей (1)–(5) наведено у таблиці 1.

У рівнянні (1) не включені змінні обсягу державного боргу чи боргових трансфертів, проте вони мають опосередкований вплив на динаміку реального ВВП. Так, нетто-трансфери за внутрішнім державним боргом є фактором, що визначає динаміку нагромадження основного капіталу. А сальдо фінансового рахунку платіжного балансу є детермінантою реального обмінного курсу гривні, який, у свою чергу, впливає на величину балансу зовнішньої торгівлі товарами.

Для оцінки кількісних взаємозв'язків між зростанням реального ВВП і розміром зовнішньоборгового навантаження та нагромадженням основного капіталу було спеціалізовано таку регресійну модель:

$$GDP_GROW = 0.24 \times OK_RAT - 0.09 \times GROSS_ED - 0.32 \times REOK_CUM_CH(-2) + 6.32 + 0.997 \times MA(1), \\ (9.7) \quad (-1.8) \quad (-5.4) \quad (1.6) \quad (7.7) \quad (2)$$

де *GROSS_ED* — валовий зовнішній борг України за станом на кінець кварталу (у відсотках до річного ВВП);

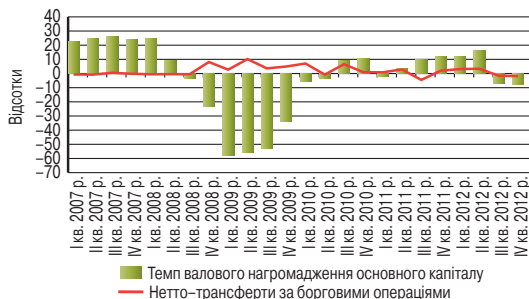
REOK_CUM_CH (–2) — індекс реального ефективного обмінного курсу гривні відносно кінця 2006 року з лагом у 2 квартали (відсотки);

MA (1) — компонент ковзного середнього 1-го порядку.

Коефіцієнт змінної *GROSS_ED* моделі (2) свідчить про те, що підвищення розміру валового зовнішнього боргу України на величину, еквівалентну 1% ВВП, у середньостроковому періоді призводить до зниження темпів зростання реального ВВП на 0.09%.

На наступному етапі дослідження оцінимо ефекти впливу позичкових операцій на інвестиційний процес в Україні. При проведенні регресійно-кореляційного аналізу чинни-

Графік 1. Темпи валового нагромадження основного капіталу та обсяги нетто-трансфертів за внутрішньоборговими операціями уряду в 2007–2012 рр.

Джерела: складено авторами за даними Державної казначейської служби і Державної служби статистики України.

ків валового нагромадження основного капіталу з'ясовано, що найвагоміший вплив на його динаміку мають:

- чистий фінансовий результат підприємств України (коефіцієнт парної кореляції із залежною змінною становить 0.52);
- приріст строкових депозитів у банках України (0.69);
- нетто-трансферти за внутрішньоборговими операціями уряду (−0.56).

Знак коефіцієнта кореляції останньої змінної свідчить про те, що активізація внутрішніх державних позик і збільшення сальдо за внутрішньоборговими операціями держави стає чинником уповільнення інвестиційної діяльності в економіці України. Про збіг періодів активного нагромадження основного капіталу та помірного залучення внутрішніх державних позик, а також періодів різкого нарощування державних позик і падіння темпів нагромадження капіталу свідчать дані графіка 1.

За результатами кореляційного аналізу було специфіковано таку регресійну модель (у дужках подано t -статистики відповідних коефіцієнтів):

$$OK_RAT = 0.31 \times PROFIT_GDP + 0.51 \times DEPOS_RAT_VP - 1.90 \times N_DOMTR_GDP(-1) - 12.39 + 0.997 \times MA(1), \quad (3)$$

(2.8) (2.2) (−4.6) (−2.0) (7.4)

де $PROFIT_GDP$ – чистий фінансовий результат підприємств України (у відсотках до ВВП);

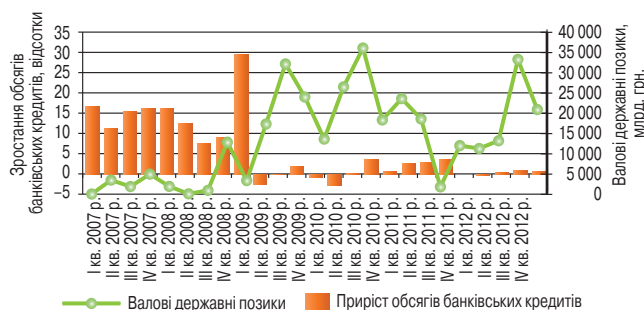
$DEPOS_RAT_VP$ – темпи приросту строкових депозитів у банках України (у відсотках до відповідного кварталу попереднього року);

$N_DOMTR_GDP(-1)$ – нетто-трансферти за внутрішньоборговими операціями уряду (внутрішні державні позики з вирахуванням витрат на погашення та обслуговування внутрішнього боргу) з лагом у 1 квартал (у відсотках до ВВП).

Оцінені коефіцієнти моделі дають підстави стверджувати, що збільшення нетто-трансфертів за внутрішньоборговими операціями уряду на 1% від ВВП призводить до зменшення темпів валового нагромадження капіталу на 1.9%.

З теорії відомо, що внутрішні державні запозичення впливають на рівень інвестиційної діяльності й економічної активності через спрямування запозичених коштів на інвестиційні потреби (позитивний вплив) та витіснення банківських кредитів підприємствам (негативний вплив). Тому залежною змінною для наступної регресійної моделі було обрано темп приросту банківських кредитів резидентам України, а незалежними змінними – темпи приросту грошової маси $M2$ (коефіцієнт парної

Графік 2. Темп зростання банківських кредитів резидентам і валові державні позики у 2007–2012 роках

Джерело: складено авторами за даними Державної казначейської служби і Національного банку України.

кореляції становить 0.65) і валові запозичення уряду.

Коефіцієнт парної кореляції валових державних запозичень і темпів приросту банківських кредитів становить −0.46. Тобто інтенсифікація державних запозичень спричиняє уповільнення кредитного процесу. Дані графіка 2 свідчать про те, що періоди активного кредитування суб'єктів господарювання банками збігалися з періодами помірного залучення позик державою, а з II півріччя 2009 р. обсяги державних запозичень стрімко збільшилися, водночас темпи приросту обсягів банківських кредитів були близькими до нульової позначки.

При побудові регресійних моделей банківських кредитів їх адекватність оцінювалася за критеріями R^2 , t -статистики, F -статистики, критерію Дарбіна-Уотсона тощо. Серед розроблених моделей було обрано таку:

$$CRED_RAT_T = 0.79 \times M2_RAT - 0.9 \times G_BOR_GDP(-1) + 6.07, \quad (4)$$

(3.4) (−3.0) (2.5)

де $CRED_RAT_T$ – темпи приросту обсягів банківських кредитів за квартал (відсотки);

$M2_RAT$ – темпи приросту грошової маси $M2$ в обігу за квартал (відсотки);

$G_BOR_GDP(-1)$ – валові запозичення уряду з лагом у 1 квартал (у відсотках до щоквартального ВВП).

Коефіцієнт боргової змінної моделі (4) свідчить про те, що залучення державних позик у сумі, еквівалентній 1% ВВП, внаслідок дії “ефекту витіснення” призводить

Таблиця 1. Статистичні критерії регресійних рівнянь (1)–(4)

№ п/п	Статистичні критерії	Рівняння (1) зростання реального ВВП	Рівняння (2) зростання реального ВВП	Рівняння (3) валового нагромадження основного капіталу	Рівняння (4) приросту банківських кредитів
1	Коефіцієнт детермінації	0.9037	0.9616	0.8445	0.6011
2	Скоригований коефіцієнт детермінації	0.8945	0.9530	0.8099	0.5612
3	Стандартна похибка регресії	2.7270	1.8042	11.128	5.3111
4	F -статистика	98.542	112.564	24.433	15.068
5	Ймовірність (F -статистики)	0.0000	0.0000	0.0000	0.0001
6	Стандартне відхилення залежної змінної	8.3972	8.3236	25.522	8.0175
7	Критерій Акаїке	4.9608	4.2078	7.8464	6.2986
8	Критерій Дарбіна-Уотсона	1.3209	1.9606	1.4432	1.9237

Джерело: розрахунки авторів.

до зменшення темпів приросту кредитного портфеля банків на 0.9%.

Статистичні критерії регресійних рівнянь (1)–(4) наведено у таблиці 1.

МОДЕЛЮВАННЯ РЕАЛЬНОГО ОБМІННОГО КУРСУ, ТОРГОВЕЛЬНОГО БАЛАНСУ, ПОТОЧНОГО РАХУНКУ ТА ВІДСОТКОВИХ СТАВОК ЗА ДЕРЖАВНИМИ ОБЛІГАЦІЯМИ

На наступному етапі дослідження оцінено ефекти впливу зовнішніх державних запозичень і боргового навантаження на динаміку реального обмінного курсу гривні. Залежними змінними було обрано кумулятивну зміну індексу РЕОК гривні за даними МВФ (у відсотках до грудня 2006 року) і кумулятивну зміну індексу РОК гривні щодо долара США (у відсотках до грудня 2006 року).

При проведенні регресійно-кореляційного аналізу встановлено, що на динаміку РЕОК гривні найбільше впливають:

- абсолютний обсяг реального ВВП у цінах 2007 року (коефіцієнт парної кореляції становить 0.45);
- відсоткова ставка за банківськими кредитами в іноземній валюті резидентам України (0.57);
- рівень державного і гарантованого державою боргу відносно ВВП (–0.77);
- сальдо фінансового рахунку платіжного балансу (0.77).

Негативне сальдо платіжного балансу є чинником, що спонукає до зниження курсу національної валюти, оскільки для виконання зобов'язань перед іноземними партнерами резиденти країни створюють додатковий попит на валюту, а позитивне сальдо платіжного балансу навпаки сприяє зміцненню курсу гривні. Логічним є припущення щодо існування прямого взаємозв'язку між динамікою обмінного курсу та станом фінансового рахунку платіжного балансу. При цьому залучення зовнішніх державних позик і погашення державного боргу відображається у фінансовому рахунку за операціями сектору загального державного управління.

Зростання відсоткових ставок за валютними кредитами є індикатором, що може свідчити про проведення жорсткої монетарної політики або зниження ліквідності банківських установ, що, як правило, спричиняє зміцнення обмінного курсу гривні. Вплив обсягів ВВП на динаміку РЕОК гривні може пояснюватися дією “ефекту Баласси-Самуельсона”, відповідно до якого підвищення продуктивності праці у національній економіці сприяє зміцненню національної валюти.

Обернений взаємозв'язок між розміром державного боргу та індексом РЕОК гривні зумовлюється як об'єктивними чинниками (збільшенням витрат на обслуговування боргу і відпливу ресурсів іноземної валюти при зростанні розміру державного боргу), так і реакцією суб'єктів фінансового ринку на зростання боргового тягаря.

З урахуванням встановлених залежностей було розроблено модель динаміки індексу РЕОК гривні:

$$REOK_CUM_CH = 0.00007 \times GDP_R_2007 + 1.81 \times INTER_CR_US - 0.31 \times PDEBT_GDP + 0.0008 \times FIN_ACOUNT - 30.03 + 0.96 \times MA(1),$$

(2.0) (3.1) (–3.4) (2.1) (–3.8) (17.3)

де $REOK_CUM_CH$ – зміна індексу РЕОК гривні (у відсотках до грудня 2006 року);

GDP_R_2007 – обсяг реального ВВП у цінах 2007 року (млн. грн.);

$INTER_CR_US$ – відсоткова ставка за банківськими кредитами в іноземній валюті резидентам України (відсотки річні);

$PDEBT_GDP$ – рівень державного і гарантованого державою боргу відносно ВВП (відсотки);

FIN_ACOUNT – сальдо фінансового рахунку платіжного балансу (млн. доларів США).

Тобто факторами ревальвації РЕОК гривні є зростання ВВП в Україні, підвищення відсоткових ставок за кредитами в іноземній валюті та профіцит фінансового рахунку платіжного балансу. А збільшення розміру державного боргу і дефіцит фінансового рахунку є вагомими факторами девальвації РЕОК. Статистичні критерії моделі (5) підтверджують її адекватність (див. таблицю 2).

За розробленою моделлю було підраховано, що зростання відносного розміру державного боргу на 1% ВВП у середньостроковому періоді стає причиною девальвації РЕОК гривні на 0.31%, а збільшення позитивного сальдо фінансового рахунку на 1 млрд. доларів США спричиняє ревальвацію РЕОК гривні на 0.82%.

У процесі дослідження для оцінки впливу боргових операцій на динаміку обмінного курсу було використано ще одну залежну змінну – кумулятивну зміну індексу РОК гривні щодо долара США. За результатами регресійно-кореляційного аналізу факторами впливу на динаміку РОК гривні є:

- сальдо фінансового рахунку платіжного балансу (коефіцієнт парної кореляції становить –0.61);
- експорт товарів і послуг (–0.90);
- спред суверенних облігацій України на міжнародних ринках як показник ризиків країни і девальваційних очікувань (0.35).

На основі оцінених взаємозв'язків було розроблено модель зміни РОК гривні щодо долара США:¹

$$ROK_US_CH = -0.001 \times FIN_ACOUNT - 1.83 \times EXPORT_US + 0.25 \times EMBI_F + 18.45,$$

(–1.6) (–6.8) (1.9) (3.7)

де ROK_US_CH – зміна індексу РОК гривні щодо долара США (у відсотках до грудня 2006 р.);

$EXPORT_US$ – експорт товарів і послуг за квартал (млн. доларів США);

$EMBI_F$ – спред “EMBI+Україна” за станом на кінець кварталу (відсотки).

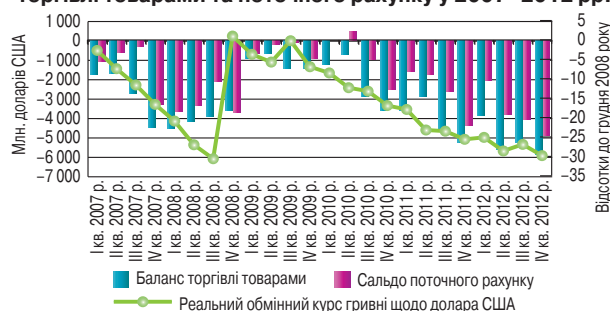
Відповідно до розробленої моделі зниження обсягу експорту, зведення фінансового рахунку з дефіцитом та підвищення зовнішніх спредів є факторами знецінення гривні відносно долара США. Оцінені коефіцієнти побудованої моделі свідчать про те, що збільшення позитивного сальдо фінансового рахунку на 1 млрд. доларів США спричиняє ревальвацію РОК гривні до долара на 1.1%.

На наступному етапі дослідження залежними змінними були сальдо торгівлі товарами і сальдо поточного рахунку платіжного балансу. Встановлено, що на динаміку зазначених показників суттєво впливають:

- реальні кінцеві споживчі витрати домогосподарств;
- валове нагромадження основного капіталу;
- РОК гривні щодо долара США.

¹ Коефіцієнти змінної FIN_ACOUNT у рівняннях (5) і (6) мають протилежний знак з огляду на різні показники обмінних курсів – залежних змінних. Змінна РЕОК позначає курси іноземних валют відносно гривні, а змінна РОК – курс гривні щодо долара США.

Графік 3. Зміна індексу РОК гривні щодо долара США і сальдо торгівлі товарами та поточного рахунку у 2007–2012 рр.

Джерело: складено авторами за даними Національного банку, Державної служби статистики України і Бюро статистики праці США.

Коефіцієнт парної кореляції РОК гривні і торговельного балансу становить 0.84, а кореляції РОК гривні та балансу поточного рахунку — 0.78. Тобто девальвація гривні є чинником збільшення позитивного сальдо торговельного балансу або ж скорочення його негативного сальдо. Девальвація призводить також до зменшення дефіциту поточного рахунку платіжного балансу. Взаємозв'язок цих рядів даних відображено на графіку 3.

На основі встановлених взаємозв'язків пропонуємо таку регресійну модель (у дужках наведено *t*-статистики оцінених коефіцієнтів):

$$TB_COMOD_US = -80.96 \times CONS_R_HH - 14.73 \times OK_RAT + 67.1 \times ROK_US_CH(-1) + 5457.7, \quad (3.1)$$

(−3.4) (−2.6) (2.7)

де TB_COMOD_US — сальдо торгівлі товарами (млн. доларів США);

$CONS_R_HH$ — реальні кінцеві споживчі витрати домогосподарств у цінах 2006 року (млрд. грн.);

$ROK_US_CH(-1)$ — зміна індексу РОК гривні щодо долара США відносно грудня 2006 року з лагом у 1 квартал (відсотки).

Оцінені коефіцієнти незалежних змінних дають змогу обчислити кількісні ефекти їх впливу на динаміку залежної змінної. Так, девальвація (підвищення) РОК гривні щодо долара США на 1% сприяє зменшенню негативного сальдо торгівлі товарами на 67.1 млн. доларів США у наступному кварталі.

Як було доведено вище, зменшення чи збільшення РОК гривні впливає не лише на сальдо торгівлі товарами, а й на сальдо поточного рахунку платіжного балансу. За результатами регресійно-кореляційного аналізу було специфіковано таку модель:

$$CA_BAL_US = -159.7 \times CONS_R_HH + 35.5 \times ROK_US_CH(-1) + 13683 - 0.78 \times AR(2), \quad (8)$$

(−8.0) (2.3) (8.0) (−5.9)

де CA_BAL_US — сальдо поточного рахунку платіжного балансу (млн. доларів США);

$AR(2)$ — компонент авторегресії II порядку.

Статистичні критерії моделі (8) підтверджують її адекватність (див. таблицю 2).

Оцінені коефіцієнти незалежних змінних свідчать про те, що реальна девальвація гривні щодо долара США на 1% сприяє зменшенню дефіциту поточного рахунку на 35.5 млн. доларів США у наступному кварталі.

Залежними змінними на наступному етапі дослідження були середньозважена відсоткова ставка за ОВДП та рівень спреду “EMBI+ Україна” за станом на кінець квар-

талу. За результатами регресійно-кореляційного аналізу встановлено, що на динаміку спреда ($EMBI_F$) вагомий вплив мають:

- темп зростання реального ВВП (коефіцієнт парної кореляції становить −0.73);
- рівень державного і гарантованого державою боргу відносно ВВП (0.34);
- “апетит до ризиків” міжнародних інвесторів згідно з оцінками МВФ (−0.73).

На основі встановлених взаємозв'язків було специфіковано таку регресійну модель:

$$EMBI_F = 0.14 \times PDEBT_GDP - 0.26 \times GDP_GROW - 3.26 \times RISK_APET + 17.47 - 0.99 \times MA(2), \quad (9)$$

(2.5) (−2.6) (−3.9) (8.6) (−33.6)

де $RISK_APET$ — “апетит до ризиків” міжнародних інвесторів, оцінка МВФ за десятибальною шкалою.

Оцінені коефіцієнти незалежних змінних моделі (9) дають змогу підрахувати: підвищення обсягу державного боргу відносно ВВП на 1 в. п. призводить до збільшення спреда “EMBI+Україна” на 0.14 в. п.

Статистичні критерії регресійних рівнянь (5)–(9) наведено у таблиці 2.

Модель середньозваженої відсоткової ставки за ОВДП було розроблено в рамках попереднього дослідження “Визначальні фактори впливу на рівень відсоткових ставок за ОВДП та економетричні моделі відсоткових ставок” [4]. Оцінені коефіцієнти моделі дали змогу встановити: збільшення обсягу державного боргу відносно ВВП на 1 в. п. призводить до зростання середньозваженої відсоткової ставки за ОВДП на 0.12 в. п.

КОМПЛЕКСНА ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ВПЛИВУ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК І ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ

На основі поєднання методів регресійно-кореляційного аналізу та сценарного моделювання було розроблено цілісну економіко-математичну модель, яка дає змогу оцінювати вплив боргової політики на економічний розвиток і формування бюджету. Запропонована модель складається з 10 регресійних рівнянь:

$$(1) GDP_GROW_v1 = 0.33 \times OK_RAT + 0.0006 \times TB_COMOD_US + 3.47;$$

$$(2) GDP_GROW_v2 = 0.24 \times OK_RAT - 0.32 \times REOK_CUM_CH(-2) - 0.09 \times GROSS_ED + 6.32 + 0.997 \times MA(1);$$

$$(3) OK_RAT = 0.31 \times PROFIT_GDP + 0.51 \times DEPOS_RAT_VP - 1.9 \times N_DOMTR_GDP(-1) - 12.39 + 0.997 \times MA(1);$$

$$(4) CRED_RAT_T = 0.79 \times M2_RAT - 0.90 \times G_BOR_GDP(-1) + 6.07;$$

$$(5) REOK_CUM_CH = 0.00008 \times GDP_R_2007 + 1.81 \times INTER_CR_US - 0.31 \times PDEBT_GDP + 0.0008 \times FIN_ACOUNT - 30.03 + 0.96 \times MA(1);$$

$$(6) ROK_US_CH = -0.001 \times FIN_ACOUNT - 1.83 \times EXPORT_US + 0.25 \times EMBI_F + 18.45;$$

$$(7) TB_COMOD_US = -80.96 \times CONS_R_HH - 14.73 \times OK_RAT + 67.21 \times ROK_US_CH(-1) + 5457.7;$$

$$(8) CA_BAL_US = -159.7 \times CONS_R_HH + 35.5 \times ROK_US_CH(-1) + 13683 - 0.78 \times AR(2);$$

$$(9) EMBI_F = 0.14 \times PDEBT_GDP - 0.26 \times GDP_GROW - 3.26 \times RISK_APET + 17.47 - 0.997 \times MA(2);$$

$$(10) OVDP_RAT = -0.08 \times DEPOS_RAT + 0.12 \times PDEBT_GDP + 0.45 \times INT_DIF_DEP + 0.95 \times PRICE_DIL + 0.97 \times MA(1).$$

Складовою частиною розробленої нами економіко-

Таблиця 2. Статистичні критерії регресійних рівнянь (5)–(9)

№ п/п	Статистичні критерії	Рівняння (5) РЕОК гривні	Рівняння (6) РОК гривні щодо дол. США	Рівняння (7) сальдо торгівлі товарами	Рівняння (8) сальдо поточного рахунку	Рівняння (9) спред "ЕМВІ+ Україна"
1	Коефіцієнт детермінації	0.8832	0.8444	0.8639	0.9012	0.8599
2	Скоригований коефіцієнт детермінації	0.8507	0.8211	0.8435	0.8848	0.8319
3	Стандартна похибка регресії	2.6376	4.2639	647.65	549.676	2.7457
4	F-статистика	27.216	36.189	42.308	54.752	30.684
5	Ймовірність (F-статистики)	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
6	Стандартне відхилення залежної змінної	6.8269	10.081	1636.9	1619.3	6.6959
7	Критерій Акаїке	4.9899	5.8892	15.936	15.619	5.0348
8	Критерій Дарбіна-Уотсона	1.2890	1.9934	1.7635	2.0434	1.6518

Джерело: розрахунки авторів.

математичної моделі є блок впливу боргової політики на бюджетні показники.

Упродовж усього періоду дослідження, крім 2011 року, позитивні нетто-боргові трансферти (позики за вирахуванням витрат на погашення й обслуговування боргу) надавали додаткові ресурси в розпорядження уряду і давали змогу збільшувати на таку ж суму видатки державного бюджету: на 0.7 млрд. грн. у 2007 р., на 6.2 млрд. грн. — у 2008 р., на 36.7 млрд. грн. — у 2009 р., на 52.5 млрд. грн. — у 2010 р. та на 10.1 млрд. грн. — у 2012 р. Водночас у 2011 році перевищення витрат на погашення й обслуговування державного боргу над сумою державних запозичень стало причиною вилучення із бюджету 9.3 млрд. гривень.

Тобто позитивні боргові трансферти у короткостроковому періоді збільшують видатки державного бюджету, при цьому зростання споживчих чи інвестиційних видатків залежить передусім від пропорцій розподілу загальних ресурсів бюджету між цими напрямками. Проте у довгостроковому періоді зростання витрат на обслуговування державного боргу звужує фінансовий простір для уряду і негативно впливає на розмір первинних видатків бюджету.

Основні взаємозв'язки та формули у рамках блоку впливу боргової політики на формування бюджету наведено у схемі.

Коефіцієнт 0.11 збільшення інвестиційних видатків бюджету при залученні до бюджету нетто-запозичень у

сумі ΔD розраховано як середню частку капітальних видатків у загальних видатках державного бюджету в період 2007–2012 років. Відповідно сума збільшення споживчих видатків бюджету має становити $0.89 \times \Delta D$.

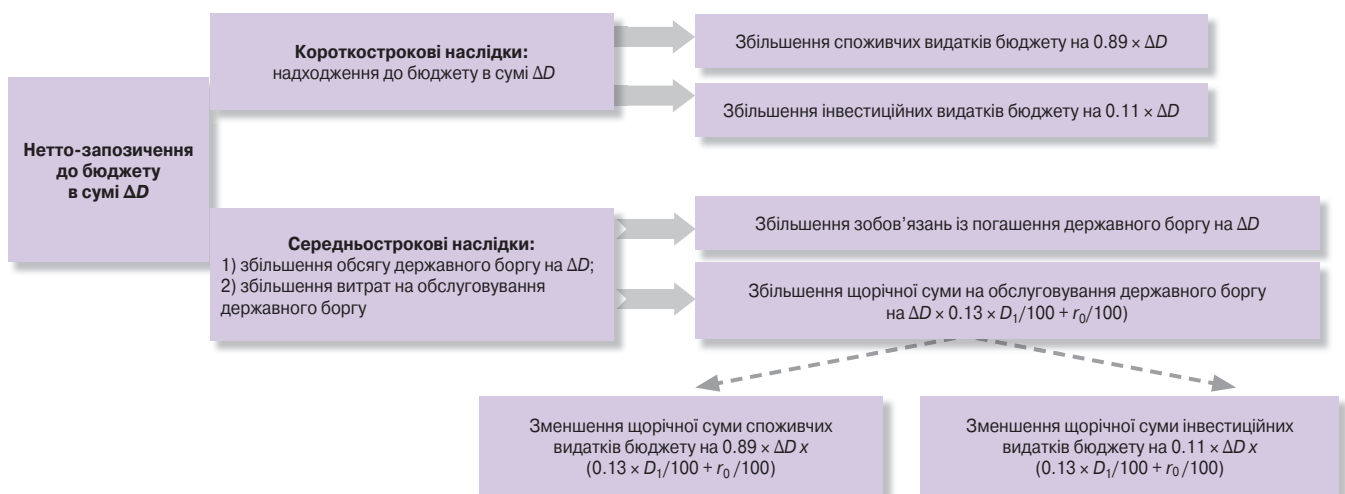
У формулі збільшення щорічної суми видатків бюджету на обслуговування державного боргу на $\Delta D \times (0.13 \times D_1/100 + r_0/100)$ коефіцієнт 0.13 є середнім коефіцієнтом змінної $PDEBT_GDP$ у рівняннях (9) і (10) економіко-математичної моделі впливу боргової політики на економічний розвиток. Змінні ΔD і D_1 у цій формулі мають бути відображені у відсотках до ВВП.

У виразі зменшення щорічної суми споживчих видатків бюджету на $0.89 \times \Delta D \times (0.13 \times D_1/100 + r_0/100)$ використано формулу щорічного збільшення видатків бюджету на обслуговування державного боргу. Додатковий множник 0.89 дублює коефіцієнт середньої частки споживчих видатків у загальних видатках державного бюджету, який використовувався вище. За такою ж методикою було розроблено формулу для обчислення щорічної суми зменшення інвестиційних видатків бюджету: $0.11 \times \Delta D \times (0.13 \times D_1/100 + r_0/100)$.

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ НАСЛІДКІВ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В 2013 РОЦІ

Для практичної апробації розробленого модельного інструментарію нами було оцінено наслідки боргової політики України 2013 року за базовим та екс-

Структурно-логічна схема наслідків державних запозичень та оцінки їх кількісного впливу на показники бюджету

Умовні позначення:

ΔD – приріст обсягу державного боргу, нетто-запозичення до бюджету (див. схему);

D_1 – розмір державного боргу за станом на кінець року;

r_0 – середня відсоткова ставка обслуговування державного боргу в попередньому році.

периментальним сценаріями. У рамках базового сценарію до моделі вводилися фактичні значення екзогенних параметрів моделі (включно з їх значеннями за чотири квартали 2012 року) та оцінювалися ендогенні параметри моделі за даними 2007–2012 рр. У рамках експериментального сценарію фактичні значення екзогенних параметрів боргової політики 2012 року замінювалися їх прогнозованими значеннями на 2013 рік.

У процесі імітаційного моделювання гіпотетично оцінювалися ендогенні параметри за умови допущення збільшення рівня боргового навантаження, чистих трансфертів за внутрішньоборговими операціями уряду, чистих зовнішніх запозичень і валових державних запозичень, які передбачено бюджетом 2013 року. Надалі розрахункові значення вихідних параметрів моделі за експериментальним сценарієм порівнювалися з розрахунковими значеннями таких же параметрів моделі за базовим сценарієм. Різниця значень цих параметрів за різними сценаріями свідчить про наслідки зміни боргової політики у 2013 році порівняно з 2012 роком (див. таблицю 3).

Тобто провівши розрахунки за розробленою імітаційною економіко-математичною моделлю, ми отримали збільшення чи зменшення ендогенних параметрів моделі, зумовлені зростанням рівня боргового навантаження та збільшенням обсягів державних запозичень у 2013 році порівняно з минулим.

Відповідно до проведених розрахунків отримано такі оцінки змін вихідних параметрів моделі у цьому році порівняно з минулим:

- реальний ВВП зменшиться на 0.44 в. п. внаслідок зростання розміру зовнішнього державного боргу і ревальвації РЕОК гривні (яка, у свою чергу, стане наслідком збільшення профіциту фінансового рахунку платіжного балансу за операціями сектору державного управління);
- темпи нагромадження основного капіталу зменшаться на 1.13 в. п. під впливом інтенсифікації внутрішніх державних запозичень і прояву “ефекту витіснення”;
- темпи приросту кредитного портфеля банків уповільняться на 1.96 в. п. внаслідок активізації державних запозичень і витіснення кредитів підприємницькому сектору позиками банків уряду;
- динаміка РЕОК гривні перебуватиме під впливом

Таблиця 3. Оцінка (прогноз) наслідків інтенсифікації державних запозичень у 2013 році (зміни параметрів моделі, різниця за експериментальним і базовим сценаріями)

№ п/п	Залежні змінні моделі	Умовні позначення	Зміна параметра
1	Індекс реального ВВП, %	<i>GDP_GROW_V1</i>	-0.35
		<i>GDP_GROW_V2</i>	-0.44
2	Валове нагромадження основного капіталу, %	<i>OK_RAT</i>	-1.13
3	Темп приросту обсягів банківських кредитів, %	<i>CRED_RAT_T</i>	-1.96
4	Індекс РЕОК гривні, % до грудня 2006 р.	<i>REOK_CUM_CH</i>	-0.94
5	Індекс РОК гривні, % до грудня 2006 року, грн. за долар США (зменшення індексу означає ревальвацію)	<i>ROK_US_CH</i>	-0.52
6	Баланс торгівлі товарами, млн. доларів США	<i>TB_COMOD_US</i>	-30.16
7	Сальдо поточного рахунку платіжного балансу, млн. доларів США	<i>CA_BAL_US</i>	-47.17
8	“ЕМБІ+Україна” спред станом на кінець періоду, %	<i>EMBI_F</i>	0.16
9	Відсоткова ставка за ОВДП, % річних	<i>OVDP_RAT</i>	0.49

Джерело: розрахунки авторів.

двох різноспрямованих тенденцій: збільшення розміру державного боргу (що чинитиме знижувальний тиск на курс гривні) і профіциту фінансового рахунку платіжного балансу, в результаті гривня дещо девальвує – на 0.94 в. п.;

- підвищення РОК гривні в умовах інтенсифікації зовнішніх державних запозичень призведе до збільшення негативного сальдо торгівлі товарами на 30.2 млн. доларів США, а негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу – на 47.2 млн. доларів США;

- внаслідок підвищення кредитних ризиків для інвесторів у державні цінні папери спред “ЕМБІ+Україна” збільшиться на 0.16 в. п.;

- середньозважена відсоткова ставка за ОВДП в умовах зростання розміру боргового навантаження зростає на 0.49 в. п.

Запропонована економіко-математична модель також дає змогу оцінити загальний вплив боргової політики 2013 року (державних запозичень, боргових трансфертів і рівня боргового навантаження) на ендогенні параметри моделі. Коефіцієнти незалежних змінних боргової політики, помножені на прогнозовані значення боргових показників у 2013 році, дадуть розрахункові значення зміни ендогенних параметрів моделі, що зумовлені здійсненням державних запозичень і борговим навантаженням. На противагу результатам моделювання, які наводилися вище, такі оцінки засвідчуватимуть загальний (сумарний) вплив боргових процесів на макроекономічні та фінансові показники України у 2013 році незалежно від того, як збільшилися чи зменшилися боргові параметри моделі порівняно з 2012 роком.

За коефіцієнтами моделі та прогнозованими значеннями боргових параметрів у 2013 році оцінено їх вплив на вихідні параметри моделі: зростання реального ВВП (*GDP_GROW*), нагромадження основного капіталу (*OK_RAT*), приріст обсягів кредитного портфеля банків (*CRED_RAT_T*), динаміку РЕОК і РОК гривні (*REOK_CUM_CH* і *ROK_US_CH*), сальдо торгівлі товарами та сальдо поточного рахунку (*TB_COMOD_US* і *CA_BAL_US*), спреди за облігаціями зовнішньої позики (*EMBI_F*) і відсоткової ставки за ОВДП (*OVDP_RAT*). Враховувалися також вторинні взаємозв'язки між змінними державного боргу або позик і ендогенними змінними, що в інших рівняннях моделі набирали форми незалежних змінних (*OK_RAT*, *TB_COMOD_US*, *REOK_CUM_CH*, *EMBI_F*, *ROK_US_CH*(-1), *GDP_GROW*). Результати імітаційного моделювання наведено у таблиці 4.

Відповідно до проведених розрахунків боргова політика 2013 року матиме такі кількісні ефекти для економіки України:

- темпи нагромадження основного капіталу зменшаться на 3.05 в. п. під впливом позитивних внутрішньоборгових трансфертів у розмірі 1.6% від ВВП, що спонукатиме дію “ефекту витіснення” приватних інвестицій державними позиками;

- темпи приросту обсягів кредитного портфеля банків зменшаться на 7.12 в. п. внаслідок здійснення державних запозичень обсягом 7.95% від ВВП і витіснення кредитів підприємницькому сектору позиками банків уряду;

- реальний ВВП зменшиться на 5.02 в. п. внаслідок зовнішньоборгового навантаження обсягом 78.2% від ВВП, зниження РЕОК гривні на 8.03% і зменшення темпів нагромадження основного капіталу на 3.05 в. п.;

- за іншим рівнянням реальний ВВП зменшиться на 1.14 в. п. під дією уповільнення нагромадження основного капіталу на 3.05 в. п. і зростання РОК гривні, спричи-

Таблиця 4. Оцінка (прогноз) впливу боргової політики держави у 2013 році на макроекономічні та фінансові показники України

Млн. доларів США, відсотки або в. п. залежно від специфікації змінних моделі

№ рівняння	Залежна змінна моделі	Незалежна або боргова змінна моделі	Значення незалежної змінної у 2013 р.	Коефіцієнти рівнянь (1)–(10)	Вплив боргової змінної на залежну	Сумарний вплив боргових змінних
(1)	GDP_GROW	OK_RAT	-3.05	0.330	-1.01	-1.14
(1)	GDP_GROW	TB_COMOD_US	-229.7	0.0006	-0.14	
(2)	GDP_GROW	GROSS_ED	78.2	-0.088	-6.88	-5.02
(2)	GDP_GROW	REOK_CUM_CH	-8.03	-0.323	2.59	
(2)	GDP_GROW	OK_RAT	-3.05	0.241	-0.74	
(3)	OK_RAT	N_DOMTR_GDP(-1)	1.60	-1.903	-3.05	-3.05
(4)	CRED_RAT_T	G_BOR_GDP(-1)	7.95	-0.896	-7.12	-7.12
(5)	REOK_CUM_CH	PDEBT_GDP	39.35	-0.307	-12.08	-8.03
(5)	REOK_CUM_CH	FIN_ACOUNT	5 060	0.0008	4.05	
(6)	ROK_US_CH	FIN_ACOUNT	5 060	-0.0011	-5.57	-4.10
(6)	ROK_US_CH	EMBI_F	5.76	0.255	1.47	
(7)	TB_COMOD_US	ROK_US_CH(-1)	-4.10	67.05	-274.67	-229.73
(7)	TB_COMOD_US	OK_RAT	-3.05	-14.73	44.94	
(8)	CA_BAL_US	ROK_US_CH(-1)	-4.10	35.50	-145.43	-145.43
(9)	EMBI_F	PDEBT_GDP	39.35	0.139	5.47	5.76
(9)	EMBI_F	GDP_GROW	-1.14	-0.257	0.29	
(10)	OVDP_RAT	PDEBT_GDP	39.35	0.118	4.64	4.64

Джерело: розрахунки авторів.

неного позитивним сальдо фінансового рахунку за операціями сектору державного управління;

- реальний обмінний курс гривні зростає на 4.1 в. п. завдяки формуванню профіциту фінансового рахунку за операціями сектору державного управління обсягом 5 060 млн. доларів США;

- ревальвация РОК гривні під впливом зовнішніх державних запозичень на 4.1 в. п. призведе до збільшення негативного сальдо торгівлі товарами на 229.7 млн. доларів США, а негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу – на 145.4 млн. доларів США;

- спред “ЕМВІ+Україна”, зумовлений уповільненням зростання реального ВВП на 1.14 в. п. та борговим навантаженням в обсязі 39.35% ВВП, сягне рівня 5.76%;

- у складі середньозваженої відсоткової ставки за ОВДП 4.64 в. п. припадатиме на кредитні ризики, зумовлені існуванням боргового навантаження обсягом 39.35% ВВП.

Бюджетом на 2013 рік передбачено валові запозичення в сумі 135.53 млрд. грн. і погашення державного боргу в сумі 81.07 млрд. грн. Таким чином, нетто-запозичення до бюджету в 2013 році мають становити 54.46 млрд. грн.

Відповідно до розробленої нами моделі ці нетто-запозичення матимуть певні різновекторні наслідки.

Короткострокові наслідки

Надходження до державного бюджету коштів у сумі 54.46 млрд. грн. забезпечать фінансування споживчих витратків у сумі приблизно 48.47 млрд. грн., або 11.8% видаткової частини держбюджету цього року. Нетто-запозичення також надають ресурс для фінансування бюджетних інвестиційних витратків у сумі приблизно 5.99 млрд. грн., що становить 15.2% планових витратків розвитку.

Середньострокові наслідки:

1) збільшення обсягу державного боргу на 54.46 млрд. грн. (без урахування гарантованого боргу) і відповідно збільшення зобов'язань із погашення прямого державного боргу на цю ж суму;

2) зростання витрат на обслуговування державного боргу внаслідок збільшення абсолютної суми державного боргу і ринкових відсоткових ставок за державними позиками:

- збільшення щорічної суми бюджетних витрат на об-

слуговування державного боргу на $\Delta D (0.13 \times D_1/100 + r_0/100)$, або на 0.41% ВВП;

- внаслідок звуження фіскального простору для уряду щорічна сума споживчих витратків бюджету зменшиться приблизно на 0.36% ВВП, а щорічна сума інвестиційних витратків бюджету – орієнтовно на 0.05% ВВП.

Таким чином, нетто-залучення до державного бюджету позичкових коштів у сумі 54.46 млрд. грн. призведе до еквівалентного зростання зобов'язань з погашення основної суми державного боргу та до щорічного зростання витратків на обслуговування боргу в сумі близько 0.41% ВВП, що зменшуватиме бюджетні ресурси на цю ж суму і призводитиме до скорочення обсягів фінансування соціальних та економічних програм уряду впродовж усього періоду користування позиками.

Розроблений модельний інструментарій дає змогу проаналізувати макроекономічні та фінансові наслідки політики державних запозичень і може використовуватися для порівнянь і кількісних оцінок різних варіантів боргової політики держави, створюючи таким чином підґрунтя для прийняття виважених рішень у сфері державного управління економікою.

Література

1. Reisen H., Soto M. Which Types of Capital Inflows Foster Developing Country Growth? // *International Finance*. – 2001. – Vol. 4, N 1. – P. 1–14.
2. Національний банк України. Інформація щодо розміщення ОВДП у 2013 році, в тому числі і для збільшення формування статутного капіталу банків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44580.
3. Державна служба статистики України. Національні рахунки. Зміна обсягу валового внутрішнього продукту (щоквартальні показники) у 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 роках. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Богдан Т. Визначальні фактори впливу на рівень відсоткових ставок за ОВДП та економетричні моделі відсоткових ставок // *Вісник Національного банку України*. – 2012. – №11. – С. 17–25.

Дослідження/**Тетяна Васильєва**

Завідувач кафедри банківської справи
Державного вищого навчального закладу
"Українська академія банківської справи
Національного банку України",
доктор економічних наук, професор

Олена Заруцька

Начальник відділу банківського нагляду
управління Національного банку України в
Дніпропетровській області, кандидат
економічних наук

E-mail: HelenZar@yandex.ua

Розвиток структурно-функціонального підходу до аналізу фінансової стійкості в системі банківського нагляду

Представлено результати аналізу фінансового стану банків за допомогою нейронної мережевої моделі кластеризації – самоорганізуючих карт Кохонена. Обґрунтовано переваги групування банків залежно від структурно-функціональних характеристик. Запропонований авторами перехід від групування банків за розмірами активів дає змогу спрямовувати банківський нагляд на сфери підвищених ризиків.

Submitted are the results of banks' financial condition analysis by means of the clustering neural network model – the Kohonen's self-organizing feature maps. Substantiated are advantages of bank grouping depending on structural and functional features. A conversion from bank grouping by sizes, proposed by the authors, enable to direct banking supervision at high risk areas.

Ключові слова: банківський нагляд, фінансові показники банків, профіль ризиків, кластерний аналіз.

Key words: banking supervision, banks' financial indicators, risk profile, cluster analysis.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

Концепцією нагляду на основі ризиків зосереджується увага на оцінці здатності банків управляти ризиками, що дає змогу оцінювати фінансову стійкість із позицій превентивності реагування – виявлення ризиків та застосування заходів впливу. Першочергові завдання сучасної регуляторної політики пов'язані з:

- розробкою стандартів нагляду за

банківськими установами з урахуванням профілів ризиків;

- наданням відповідних рекомендацій щодо побудови банками системи внутрішнього контролю, спрямованої на визначення інтегрального рівня ризиковості банку;

- застосуванням до банків конкретних заходів впливу у випадку надмірного накопичення ризиків, здатних призвести до зниження стійкості окремого банку та банківської системи [4].

Провідну роль у розробці теоретико-методологічних положень відігра-

ють директивні документи Базельського комітету з банківського нагляду, а пріоритетними завданнями вітчизняного банківського нагляду є трансформація підходів відповідно до конкретних умов та суверенних ризиків, адекватна оцінка фінансової стійкості банків і своєчасне втручання у разі виявлення підвищених ризиків [1].

Обираючи адекватні заходи впливу на нестійкі банки, слід використовувати послідовний і обґрунтований методологічний апарат, який дає змогу оцінювати ефективність таких заходів

та моделювати їх наслідки. Сфера управління ризиками, що перебуває на перетині інтересів банків та їхніх клієнтів, потребує вивчення динаміки розвитку банківської системи, оцінки профілю ризиків та розробки диференційованих підходів залежно від структури балансу, переліку операцій, клієнтської бази конкретних банків. Головною особливістю методики аналізу фінансової стійкості банків із використанням структурно-функціональних груп, яка презентується у статті, є перехід від універсальних обмежень та контрольних показників до індивідуальних індикаторів фінансового стану, адаптованих за профілем ризику конкретних банків.

Слід звернути увагу на особливості банківської системи України, яка складається з великої кількості різних за масштабами і профілем ризику банків. Станом на 1 січня 2013 року фінансову звітність надавали 176 банків, з яких один (Родовід-банк) мав ліцензію санаційного банку. Із загальної кількості 53 банки мали іноземний капітал, у тому числі 22–100% іноземного у статутному капіталі. Частка іноземного капіталу в сукупному акціонерному капіталі на 1 січня 2013 року сягнула 40%. Таким чином, представництво іноземних акціонерів залишалося досить широким, хоча внаслідок кризи інвестиційна привабливість банківського сектору України суттєво знизилася.

Частка державних і рекапіталізованих державою банків (загалом таких п'ять, із них 4 функціонували як універсальні банківські установи, 1 — як санаційний банк) на початку 2013 року становила 26% у капіталі та 18% — в активах банківської системи. Найбільші державні банки брали активну участь у фінансуванні стратегічно важливих програм, а також фінансували дефіцит державного бюджету шляхом придбання облігацій внутрішніх державних позик.

Вітчизняний банківський ринок завжди був достатньо сегментованим, хоча практично всі банки здійснюють повний перелік операцій. Специалізація виражається у структурно-функціональних характеристиках банків, які можна оцінити за фактичним розподілом активів і пасивів та складових банківських доходів і витрат у балансі кожного банку. Спостерігається значна концентрація ринку, стійка спеціалізація банків із формальним статусом універсальних та однотипність реакцій близь-

ких за структурою банків на негативні зовнішні чинники.

Найбільші банки охоплюють широке коло клієнтів, розвивають та вдосконалюють перелік послуг, зберігаючи структурну специфіку балансів. На малі банки часто припадають окремі сегменти ринку, визначені стратегічними установками акціонерів, потребами клієнтської бази, іншими умовами діяльності. Зважаючи на велику кількість банків та різноманітність їхніх характеристик, проблему розвитку диференційованих підходів банківського нагляду вважаємо важливою та актуальною.

Значна кількість вітчизняних банків має невеликі активи й обслуговує насамперед бізнес, пов'язаний із малобізнесовими акціонерами. Малі, так звані кептивні (кишенькові) банки легко виконують загальні економічні нормативи, а структурні характеристики балансу можуть швидко змінюватися під впливом однієї великої операції, яка впливає на формування звітних показників. Зрозуміло, що профіль ризику таких кептивних банків суттєво відрізняється від класичних ризиків великих банків із розгалуженою мережею відділень та розвинутою клієнтською базою.

Термін “кептивний банк” у науковій літературі використовується у ширшому значенні — як дочірній банк великої промислової або фінансової корпорації, оскільки обслуговуванням бізнесу акціонерів займаються не лише малі банки. Враховуючи особливості вітчизняного ринку, використання означення кептивного банку маємо сенс поширити на специфічні групи малих банків, переважно зосереджених на обслуговуванні акціонерів та пов'язаних із ними формальних чи неформальних груп. Якщо брати до уваги структурно-функціональні характеристики, то такі банки проявляють особливий опосередкований тип реакції на ринкові ризики. З одного боку, завдяки обмеженому колу клієнтів їхня чутливість до системних потрясінь є заниженою, а з другого — банки відразу реагують на погіршення фінансового стану акціонерів. За наслідками останньої кризи серед ліквідованих банків — чимало представників саме кептивної групи. Переважна кількість невеликих банків слабо інтегрована у реалізацію державних програм розвитку інвестиційної діяльності. Функції та можливості таких банків значно обмежені, а параметри процентної, тарифної політики можуть

суттєво відрізнятися від ринкових. Особливості кептивних банків зумовлюють необхідність у специфічних наглядових інструментах контролю.

Окремого підходу також потребують банки, котрі спрямували більшу частину активів у споживче кредитування і тривалий час перебувають під високими ризиками відповідного структурного дисбалансу. Специфічними є й умови діяльності великих банків з іноземними акціонерами, що залежать від ресурсної підтримки материнських компаній і також потребують адекватного інструментарію контролю з позицій банківського нагляду. За оцінками фахівців, для банків з іноземним капіталом необхідна модернізація підходів з посиленням регулятивного впливу на окремі напрями їхньої діяльності, забезпеченням захисту національних інтересів, узгодженням вимог іноземних акціонерів та вітчизняних споживачів банківських послуг [3].

В Україні підходи до оцінки системного фінансового ризику перебувають на стадії розробки. З точки зору пруденційних норм до всіх банківських установ застосовуються однакові вимоги. У подальшому, з розвитком диференційованих методів аналізу фінансової стійкості, вони мають поширюватися не лише на великі системні банки, а й на однорідні за структурно-функціональними характеристиками групи банків, що характеризуються специфічними, притаманними саме їм профілями ризиків. Для обґрунтованого формування таких груп потрібні сучасні методи кластерного аналізу, здатні одночасно охоплювати різні аспекти фінансової стійкості банків.

Зважаючи на значні відмінності структурно-функціональних характеристик, профілів ризиків та впливу на загальний фінансовий стан банківської системи, окремі методологічні підходи до всіх груп банків потребують доопрацювання, адже дослідження, які тривають досить довго, засвідчують доволі стійкі однорідні властивості і подібний характер поведінки під впливом негативних чинників. Для вирішення проблеми управління ризиками необхідна розробка достатньо ефективних та прозорих систем контролю за фінансовою стійкістю, які б ґрунтувалися на наукових дослідженнях із проблем вивчення ризикових сфер діяльності банків, ефективних методів аналізу, контролю, оцінки та моніторингу ризиків, адекватних систем управління ними, а та-

кож на відповідних статистичних та економіко-математичних моделях.

Арсенал індикативних показників для оцінки фінансової стійкості має бути досить чутливим і відрізнятися не лише для різних структурно-функціональних груп банків, а й для окремих етапів економічного циклу, особливих умов розвитку системи. Так, у період прискореного розвитку кредитних операцій та розширення мережі відділень підходи банківського нагляду повинні бути відмінними від тих, що застосовуються у фазі обмеженого кредитування, погіршеної якості портфеля та розвитку короткострокових спекулятивних операцій банків.

Диференційований підхід до банківського нагляду на основі ризиків розподіляє систему на однорідні частини з метою виявлення зв'язків і місця кожної частини у загальному розвитку даної системи, оцінки найбільших загроз та опрацювання шляхів запобігання й управління ризиками. В основі методики аналізу фінансової стійкості банків з використанням структурно-функціональних груп лежить перехід від застосування універсальних обмежень та контрольних показників до індивідуальних індикаторів фінансового стану, адаптованих за профілем ризику конкретних груп банків.

Оцінка банківських ризиків здійснюватиметься у напрямі від загальних, системних тенденцій до часткових, притаманних окремим групам банків. Відповідні методики аналізу фінансової стійкості банків повинні бути достатньо чіткими, розвинутими та обґрунтованими для коректної оцінки проблематики розвитку банків. У даному контексті трансформація нагляду полягає у зближенні інструментарію ризик-менеджменту банків та наглядових органів.

На нашу думку, саме диверсифікований банківський нагляд на основі ризиків дає змогу зробити його превентивним та забезпечити резистентність банківської системи, стійкість до зовнішніх та внутрішніх шоків. Для провадження відповідних підходів у національній банківській системі створено всі необхідні передумови.

ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Виявлення однорідних структурно-функціональних груп банків за показниками структурних параметрів активів і пасивів, доходів і витрат

стало можливим завдяки використанню сучасних методів обробки великих масивів інформації — нейронних мереж, самоорганізуючих карт Кохонена. Застосування відповідних методів групування близьких об'єктів одразу за всіма класифікаційними ознаками дає можливість формалізувати процедуру групування банків та дослідження профілю ризиків однорідних структурно-функціональних груп.

Процедура розподілу банків на структурно-функціональні групи проводиться на основі значень показників кожної групи з урахуванням місця розташування кластерів на карті Кохонена. Критерії ідентифікації структурно-функціональних груп та результати формування окремих кластерів залишаються досить стабільними протягом усього періоду спостережень, починаючи з 2006 року, що робить порівнюваними результати досліджень і дає підстави пропонувати їх для практичного впровадження.

Кожний банк як складна економічна система, що розвивається у конкурентному середовищі під впливом різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників, характеризується власною структурною специфікою та профілем ризиків. Погіршення окремих аспектів його діяльності відображається у відповідних показниках і впливає на решту характеристик. Оскільки система показників фінансової стійкості банку також враховує різноманітні аспекти його діяльності, дослідження змін цих показників слід проводити комплексно, за сукупним впливом на загальний фінансовий стан. Наприклад, подорожчання ресурсної бази одночасно позначається на рівні прибутку — внаслідок зростання витрат, на ліквідності банку — в результаті зміни структури зобов'язань, на підвищенні ставок за кредитами й, опосередковано, — на їхній якості. В разі значних змін вартості ресурсів такий банк переміститься на карті Кохонена до іншого сегмента і змінить оточення, тобто отримує новий статус у системі структурно-функціональних характеристик. Модель кластеризації є своєрідною динамічною системою координат для інтерпретації змін показників кожного банку.

Дослідження ринкової позиції банку, аналіз структурних ризиків та відхилень значень показників, результативності самостійних управлінських заходів щодо підтримки фінансової стійкості та виконання стратегічних

цілей розвитку формує своєрідний "фінансовий портрет", паттерн банку в національній банківській системі (*pattern* — англ. — шаблон, модель, відмінна риса). Значення фінансових показників конкретного банку отримують нову якісну оцінку з огляду на його місце у змінній системі показників усіх банків.

Для формування структурно-функціональних груп банків обрано систему з 20 показників, які характеризують особливості структури активів і пасивів, доходів і витрат, тобто своєрідний профіль банківських операцій та основні джерела отримання прибутку. Крім того, співвідношення основних показників балансу визначає функціональні особливості кожного банку, його місце на ринку банківських послуг. Структура доходів характеризує сферу пріоритетного розвитку операцій, а співвідношенням витрат визначаються як особливості ресурсної бази, так і наявність різноманітних обмежень для розвитку операцій (непроцентні витрати, резерви за кредитними операціями тощо). Структурні показники окреслюють особливості процентної і тарифної політики банку, його місця на ринку торговельних операцій.

Задача побудови адекватної моделі вирішується як стандартна комп'ютерна процедура, реалізована у вигляді відповідного програмного забезпечення, і фактично залежить лише від вибору задовільної системи показників, яка найбільш коректно відтворює різні аспекти аналізу фінансової стійкості банків. Узагальнені дані оприлюднених квартальних звітів банків після відповідної обробки подаються у вигляді географічної карти, де близькі за значеннями всієї сукупності показників банки групуються в окремі класи [2].

Кожна точка на карті — місце розташування одного або кількох банків. Географічна відстань між точками характеризує схожість показників відповідних банків. Траєкторія розвитку кожного банку — це ламана лінія, що поєднує послідовні точки позначення банку на карті. Властивість збереження топології означає, що карта розподіляє схожі вектори вхідних даних між сусідніми нейронами, тобто точки, розташовані в просторі входів близько одна до одної, відображаються як поруч розміщені елементи. Таким чином, карта Кохонена одночасно є як методом кластеризації об'єктів, так і засобом візуального відтворення відповідних даних великої розмірності.

Кожна група банків, що утворює кластер, має багато спільних характеристик, і тому її можна вважати певним базовим елементом оцінки профілю ризиків окремих банків та всієї банківської системи. З огляду на взаємне розташування кластерів та їхні розміри можна робити висновки щодо фінансового стану системи. Кількість кластерів можна вибирати довільно, враховуючи, що збільшення числа кластерів призводить до поступового подрібнення тих із них, які мають більші внутрішні відмінності. На початкових етапах розподілу, за меншої кількості кластерів, різниця між характеристиками окремих кластерів найбільша.

На відміну від більшості традиційних методів статистичного групування за певним одним базовим показником, методика кластеризації за картою Кохонена враховує одночасно всю сукупність показників, відібраних для аналізу. Можливість взяття до уваги одночасно всіх значень показників під час здійснення групування банків є однією з найбільших переваг цього методу.

Розглянемо конкретні приклади аналізу основних процесів на основі даних оприлюдненої фінансової звітності вітчизняних банків, починаючи з 01.01.2006 р. Траєкторія кожного банку (крім новостворених та ліквідованих) починається з 1 січня 2006 року і продовжується датою побудови конкретної карти. Під час формування кожної наступної карти використовуються всі дані попередньої, доповнені показниками за новий квартал, тобто хронологічно подаються фінансові характеристики кожного з банків. Кількість кластерів кожної карти дорівнює 30, що забезпечує достатній спектр огляду і не ускладнює систематизацію характеристик. Загальний вигляд карт за станом на початок і кінець періоду досліджень наведений на рисунку 1.

Найбільша кількість банків розташована у центрі карти Кохонена і має збалансовані характеристики. Нумерація кластерів здійснюється послідовно, від більших за розміром — до менших. Найбільший кластер з номером 1 (надалі позначається С1) завжди охоплює найбільшу кількість банків. Наступні за розмірами кластери (С2, С3) також зазвичай знаходяться у центрі карти.

Банки не мають суттєвих відмінностей щодо структури активів, пасивів, доходів та витрат, що не призводить до специфічних “структур-

них” ризиків. Значна частина банків центральних кластерів карти у 2009 році перейшла на інші, проблемніші, сегменти карти із загальним потоком банків, котрі втрачали фінансову стійкість унаслідок зовнішніх шоків. У наступні роки спостерігався зворотний потік повернення до центральних кластерів із повним відновленням їх кількісного складу та частки в активах.

Слід зазначити, що великі банки у структурі кожного кластеру є найбільш інертними — вони довго не проявляють негативних чинників, але й повільно повертаються до попереднього статусу.

Біля границь карти, а особливо в її кутках, розташовані банки з відмінними, особливими рисами. Банки-антиподи із протилежними властивостями займають “діагональне” положення на найбільшій відстані один від одного.

На більшості карт Кохонена, що охоплюють передкризовий 2008 рік, наступні фази кризи і період відновлення банківської системи аж до 2013 року, чітко формуються такі чотири групи кластерів:

- найпроблемніші банки (у крайньому кутовому положенні ті, що перебувають у стадії ліквідації) в оточенні банків із найбільшими збитками, неякісними активами, підвищеними процентними ставками;
- банки, що спеціалізуються на кредитуванні фізичних осіб із високими комісійними доходами — так звані роздрібні банки, які зазвичай займали окремий кут, але після погіршення фінансових показників поступово перемістилися до проблемних;
- банки з дешевими ресурсами, залежні від міжбанківського ринку, серед яких багато великих банків з

іноземними інвестиціями. Вони займають окреме кутове положення у зв'язку з суттєвими відмінностями від інших структурно-функціональних груп;

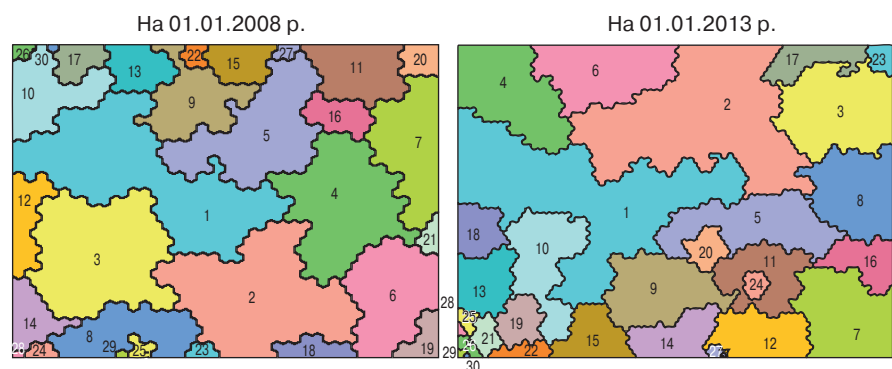
- малі кептивні банки, залежні від бізнесу акціонерів, зі специфічною структурою балансу та інші групи зі структурними відмінностями: значними високоліквідними активами, розміщеними активами на міжбанківському ринку, непроцентними зобов'язаннями, особливою процентною політикою, котра значно відрізняється від середнього ринкового рівня, підвищеними торговельними доходами. Останнім часом усе більше банків переходить до групи з великими портфелями цінних паперів. Банки цих груп займають окремий кут карти Кохонена або переміщуються в напрямку інших кутів.

П'яту групу складають найбільш збалансовані банки без значних структурних відмінностей, розташовані у центрі карти Кохонена. Слід зазначити, що не всі центральні кластери мають однаково стійкий фінансовий стан. Для точної оцінки потрібно ще проаналізувати траєкторію банку на карті за кілька звітних кварталів та підтвердити його тривале перебування у відповідній групі.

У таблиці 1 наведено середні значення фінансових показників, структурно-функціональних груп банків, що зумовили їх виокремлення із сукупності інших кластерів. Групування кластерів довкола даних показників здійснювалося автоматично, без участі дослідників. Вибір саме таких центрів для групування банків зумовлено їхньою географічною відстанню у 30-мірному просторі значень усіх фінансових показників.

Для кожної групи об'єктивно є

Рисунок 1. Загальний вигляд карт Кохонена

Примітка. Кожний кластер зображено на карті ділянкою іншого кольору, цифрами позначені номери кластерів, що автоматично встановлюються системою від більшого за кількістю банків.

один або кілька фінансових показників, значення яких зумовило формування групи та визначило її паттерн. Такі показники позначені в таблиці 1 кольором. Назва групи відображає значення профільного показника і характеризує особливості роботи певних банків на ринку банківських послуг.

Винятком є центральна група із відносно збалансованими показниками та групи проблемних і банків із неякісними активами, відмінності яких можна спостерігати за всім переліком показників.

Найпроблемніші банки зі значними збитками, високими показниками резервів у активах займають відокремлене кутове положення на картах Кохонена. Оскільки вони значно відрізняються від інших банків, формування відповідних кластерів розпочинається на найперших етапах

побудови карти. Коли загальна кількість кластерів перевищує три, один із них обов'язково охоплюватиме проблемні банки. З подальшим збільшенням кількості кластерів число дрібних кластерів проблемних банків швидко зростає, оскільки кожен із них має значні відмінності. У цьому сегменті карти розташовано більшість банків, котрі перебувають або раніше перебували на стадії дії тимчасової адміністрації та ліквідації.

На рисунку 1 проблемні банки станом на 1 січня 2008 року розташовані у верхньому лівому (північно-західному) куті карти Кохонена, а станом на 1 січня 2013 року — у південно-західному куті карти. Значення показників рентабельності та відношення резервів до активів відповідних груп суттєво відрізняються від середніх у системі та наведені у та-

блиці 2. Неякісні групи наближаються до проблемних за більшістю характеристик.

У першій колонці фінансових показників у таблиці 2 подано середнє значення питомої ваги банків кожної структурно-функціональної групи у загальній кількості банків системи. Найчисельнішими є групи центральних кластерів карт, залежних від міжбанківських ресурсів та неякісних активів. Упродовж періоду спостережень змінювалася як чисельність груп, так і склад банків, що їх формували. Дослідження кількісних та якісних змін структурно-функціональних груп надає банківському нагляду важливу інформацію щодо зміни профілю ризиків системи та її елементів. Аналіз структурних змін банківської системи наведений у наступних розділах статті.

Таблиця 1. Класифікаційні показники структурно-функціональних груп банків України

Структурно-функціональні групи банків	Середні значення фінансових показників груп за період із 01.01.2008 до 01.01.2013 р., %:										
	частка високоліквідних активів	частка споживчих кредитів	частка цінних паперів	частка міжбанківських активів	частка процентних зобов'язань	частка міжбанківських зобов'язань	частка комісійного доходу	частка торговельного доходу	дохідність активів	вартість зобов'язань	частка адміністративних витрат
Проблемні	3.2	17.7	22.4	4.3	91.6	19.0	0.9	-4.9	43.5	13.2	10.3
Неякісні активи	8.2	17.7	4.2	9.7	94.3	20.9	1.2	0.3	16.4	10.1	4.7
Високі ставки	9.0	26.1	2.7	6.7	93.0	14.3	1.8	0.4	17.3	10.9	5.3
Значні портфелі цінних паперів	12.3	20.4	24.2	11.2	89.7	20.5	1.3	1.0	11.4	6.7	4.8
Роздрібні	12.3	66.1	2.7	11.8	93.8	16.7	5.8	0.5	15.0	8.4	9.5
Залежні від міжбанківських кредитів	7.6	31.8	4.1	14.8	95.5	50.8	1.0	0.6	11.1	5.5	3.2
Високоліквідні	30.2	21.6	5.0	10.8	94.2	14.4	2.0	0.5	14.5	5.6	5.2
Торговельні	10.2	29.5	9.2	13.1	94.3	20.7	1.1	5.0	14.1	9.0	5.3
Непроцентні	10.8	18.3	5.0	23.5	58.1	17.2	0.9	0.9	10.9	6.4	4.6
Центр	8.1	22.4	4.1	13.2	95.6	15.6	2.1	0.6	13.2	8.7	4.3
Розміщені на міжбанківському ринку	6.5	17.7	4.8	42.7	93.1	30.4	1.0	0.5	10.0	6.1	3.6

Таблиця 2. Якісні показники структурно-функціональних груп банків України

Структурно-функціональні групи банків	Середні значення фінансових показників груп за період із 01.01.2008 до 01.01.2013 р., %:								
	частка в системі	рентабельність активів (ROA)	відношення резервів до активів	адекватність капіталу	частка кредитів у активах	частка вкладів у зобов'язаннях	процентна маржа	процентний спред	частка відрахувань на формування резервів
Проблемні	0.7	-152.4	122.9	-49.6	171.3	52.7	12.7	30.3	152.1
Неякісні активи	10.5	-0.3	8.8	38.5	88.0	36.5	7.5	6.3	3.9
Високі ставки	8.9	-0.1	7.0	30.4	82.3	42.1	6.4	6.4	2.5
Значні портфелі цінних паперів	3.5	-0.5	6.8	33.4	65.4	27.7	4.7	4.8	2.7
Роздрібні	8.0	-0.2	5.9	22.8	78.5	38.0	4.8	6.6	2.8
Залежні від міжбанківських кредитів	11.9	0.3	5.9	17.9	88.3	14.7	5.2	5.6	2.8
Високоліквідні	7.1	0.4	5.1	28.9	63.3	29.2	5.1	8.8	1.6
Торговельні	2.7	1.9	4.9	22.5	73.6	36.9	4.1	5.1	2.5
Непроцентні	3.7	-0.3	4.5	45.4	74.2	14.2	5.6	4.5	2.2
Центр	40.9	0.7	4.2	18.1	83.4	41.3	4.2	4.5	1.1
Розміщені на міжбанківському ринку	8.6	1.2	3.5	31.0	86.6	19.6	4.8	3.9	1.4

У період активної фази кризи до проблемних кластерів переходило багато банків. Кількість та структура проблемних кластерів є своєрідним індикатором якості банківської системи: зростання числа банків, що переходять до проблемних кластерів, підтверджує погіршення стану системи. При цьому якісні показники проблемних банків завжди суттєво відрізняються від аналогічних показників інших кластерів.

Структурно-функціональна група об'єднує стійку сукупність кластерів, вона зберігає місце розташування на карті Кохонена або, у разі зміни географічного місця, зберігає тісні зв'язки між кластерами, що входять до її складу і займають сусідні положення. Географічне сусідство кластерів свідчить про близькі значення показників банків, однорідність профілів ризиків. Як свідчить подальший аналіз, банки однієї структурно-функціональної групи часто мають однакові траєкторії розвитку, тобто обирають подібні моделі реагування на зміну зовнішніх умов діяльності.

У процесі побудови карт Кохонена проявилася пріоритетність показників процентних ставок за залученими і розміщеними ресурсами та їх вплив на спеціалізацію банку і місце розташування на карті. Якщо розпочинати формування карти з найменшої кількості, трьох кластерів, наділених найвіддаленішими характеристиками, то виявиться, що кожна карта у будь-якому періоді складається з трьох нерівних сегментів:

- майже половину площі карти займають банки, котрі залучають дорогі ресурси, насамперед багато вкладів фізичних осіб, та надають дорогі кредити, як правило, з підвищеними ризиками;

- друга половина карти належить банкам із відносно низькими ставками та більш якісними кредитами;

- третій, найменший, кластер завжди розташований на тій частині карти, де відображені високі ставки, і виокремлює проблемні банки, які значно відрізняються від інших своїми негативними показниками.

Подальше збільшення кількості кластерів у системі призводить до поділу цих ділянок карти, а саме виокремлює сегменти подібних об'єктів у раніше сформованих межах. Так, у сегменті високих ставок виділяються кластери роздрібних банків, на другій половині карти — кептивні та залежні від міжбанківського ринку.

Центральні кластери також відрізняються за рівнем ставок, залежно від положення на карті. Можна стверджувати, що ринковий статус та фінансова стійкість банку значною мірою пов'язані з його ресурсною базою та процентною політикою, що є складовою політики управління активами і пасивами.

Варто зазначити, що висновки про фінансовий стан банків, отримані за традиційними методиками банківського нагляду, цілком узгоджуються з результатами кластеризації за методикою карт Кохонена. Наприклад, будь-який банк завжди змінює траєкторію на карті у відповідь на цілеспрямовані управлінські заходи власного менеджменту або банківського нагляду. Також групи банків із пов'язаними акціонерами, як правило, розташовані у спільних кластерах на невеликій відстані, що дає змогу об'єднувати їх в одну структурно-функціональну групу. Об'єктивність підходу та правильність відбору показників підтверджено спостереженнями за зміною фінансового стану банків на різних етапах економічного циклу.

СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Переміщення груп банків на карті Кохонена відображає якісний розподіл значень показників і характеризує як систему загалом, так і її окремі елементи. Починаючи з квітня 2008-го до середини 2011 року структура карт Кохонена мала незмінні загальні риси, їх типовий вигляд схематично зображено на рисунку 2.

Умовний поділ карти на дві вер-

тикальні частини розділяє банки з високими та низькими процентними ставками. Так, у західній частині карти, де розміщені неякісні, роздрібні та інші банки з підвищеними ставками, показник залучених вкладів фізичних осіб (дорогих ресурсів) є вищим, ніж у східній частині, де основу ресурсної бази становлять міжбанківські кредити. Вартість ресурсів безпосередньо впливає на процентні ставки за кредитами та, опосередковано, на якість активів. Показник резервів під кредитні ризики традиційно був вищим для банків відповідної частини карти протягом усіх років досліджень.

Горизонтальний поділ карти відділяє банки підвищеного ризику ліквідності з малими обсягами високоліквідних активів та великими кредитними портфелями (проблемні, неякісні, залежні від міжбанківських ресурсів) та інші групи з достатнім рівнем високоліквідних активів.

Аналіз фінансової стійкості з урахуванням профілю ризику групи ґрунтується на припущенні про подібність процесів, що протікають у банках зі схожою структурою активів і пасивів, доходів і витрат. Кожний банк будь-якої структурно-функціональної групи може враховувати в управлінні позитивний чи негативний досвід сусідніх банків за картою Кохонена.

Дослідження співвідношення всіх кластерів карти Кохонена дає змогу оцінити структуру банківської системи, масштаби проблемних сфер діяльності банків, особливості ризиків відповідних однорідних груп. Виявлення загальних властивостей карти, тенденцій зміни фінансових показників бан-

Рисунок 2. Типовий розподіл основних структурно-функціональних груп банків України за картою Кохонена з 01.04.2008 до 01.04.2011 р.

ків визначає певну узагальнену модель фактичного розподілу банківського ринку, особливостей адаптації банків кожного сегмента до кризових умов.

Оцінюючи карту Кохонена як модель банківської системи, важливо виявити структурний розподіл банків та етапи стійкого збереження цього розподілу. Кожна зміна структури карти, що проявляється протягом певного періоду спостережень, свідчить про якісні зміни в системі. Так, починаючи з середини 2011 року, кластери роздрібних банків наблизилися до проблемних, на їхньому місці стабільно розташувалися банки з підвищеними ставками. Після липня 2011 року група банків із неякісними активами взагалі перестала формуватися, і на її місце перейшли роздрібні банки, а функції перейняла група банків із підвищеними ставками. До останньої також долучилася значна кількість банків із неякісної групи.

Причини зміни місцеположення зазначених груп банків пов'язані насамперед із загальними тенденціями змін якісних показників. Зростання обсягів резервів під кредитні ризики у всіх структурно-функціональних групах призвело до "розчинення" даної класифікаційної ознаки. При цьому найпроблемніші групи залишилися у крайньому кутовому положенні, а групи з підвищеними ставками, якість активів яких уже не була найгіршою, перейшли до іншого сегмента карти.

Протягом усього періоду в групі проблемних банків велику частку становили споживчі кредити, що показали додаткову тенденцію до зростання наприкінці 2011 року. В результаті погіршення якісних показників роздрібні банки перемістилися на карті в напрямку до проблемних, що свідчить про необхідність посилення контролю за відповідним сегментом і впровадження додаткових заходів обмеження частки споживчих кредитів для банків даної групи.

Структурні зміни середини 2011 року є свідченням розширення меж оцінки фінансової стійкості понад значення вибраних якісних показників (резервів під кредитні ризики та рентабельності активів і капіталу). Якщо до того часу проблемні і банки з неякісними активами займали сегменти найгірших якісних показників і визначали сфери підвищених ризиків, то в останніх звітних періодах спостерігалось погіршення якісних показників інших структурно-функціональних груп.

Як свідчить динаміка якісних показників (див. графік), такими є групи банків із підвищеними процентними ставками, а також групи банків, залежних від міжбанківських ресурсів та банків із значними обсягами портфелів цінних паперів. Останні групи традиційно мали контрольований і не дуже високий рівень ризиків. На прикладі показника відношення резервів під кредитні ризики до активів можна спостерігати плавну динаміку його зростання для банків центральних кластерів та загалом банківської системи. Інші показники мають прискорену динаміку.

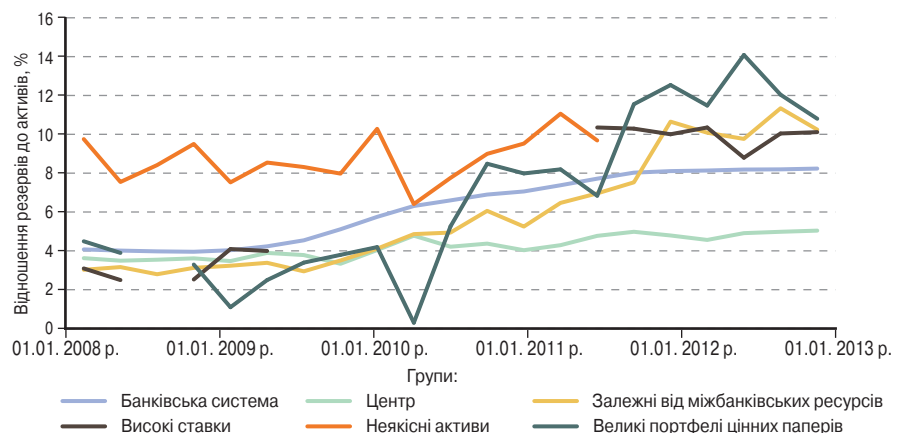
Зменшення кількості банків із неякісними активами супроводжується зростанням структурно-функціональних груп банків зі значними високоліквідними активами, обмеженими обсягами кредитування та суттєвою часткою операцій, пов'язаних із комісійними і торговельними доходами з використанням короткострокових ресурсів. Завдання банківського нагляду полягає в забезпеченні оперативного контролю і своєчасного реагування на трансформацію структури банківських операцій та зміну профілю ризиків.

КОНТРОЛЬ ЗА РІВНЕМ СТРУКТУРНОГО РИЗИКУ ЯК ПЕРЕДУМОВА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ

У рамках запропонованого підходу до структурно-функціонального аналізу банків у системі банківського нагляду фінансова стійкість банківських установ розглядається через проблематику структурного ризику, пов'язаного з їх специфічною стратегією, підвищеною чутливістю до тих чи інших зовнішніх шоків. Оцінку фінансової стійкості банків

для реалізації завдань нагляду, на наш погляд, слід здійснювати з урахуванням визначених аспектів системного аналізу структури банківського ринку, місця в ній кожного елемента, тобто з оглядом на конкретні чинники, що забезпечують формування фінансової стійкості й визначають вимоги до внутрішніх систем управління банківськими ризиками, оцінювання яких належить до пріоритетних завдань банківського нагляду. Враховуючи загальний розподіл ринку й адаптацію більшості банків до виконання конкретних функцій та операцій, обслуговування визначеного кола клієнтів, оцінювачі ризиків повинні спиратися саме на ознаки відповідного сегмента ринку банківських послуг, до якого належить банк. Природа структурно-функціональних характеристик банку має бути контрольованою, щоб не створювати додатковий структурний ризик, притаманний більшості нестійких банків. Під структурним ризиком слід розуміти специфічне, відмінне від середнього в системі, співвідношення фінансових показників банку, яким визначаються певні обмеження подальшого стратегічного розвитку, а також посилення чутливості до зовнішніх негативних змін. Підвищений структурний ризик ускладнює розвиток банку, його входження у нові сфери діяльності, збільшує вразливість до негативних зовнішніх змін на ринку банківських послуг, навіть за наявності окремих тимчасових переваг. Слід зазначити, що структурний ризик регулює рівновагу між спеціалізацією та універсалізацією банку — взаємопов'язаними компонентами фінансової стійкості, контрольований баланс між якими є важливим правилом успішного управління. Задовільна фінансова стійкість підтри-

Графік. Динаміка показника якості активів для різних структурно-функціональних груп банків

мується належним рівнем спеціалізації банку, але водночас і контрольована універсалізація банку також веде до підвищення фінансової стійкості, оскільки сприяє можливостям клієнта задовольнити весь асортимент своїх потреб у банківських продуктах і послугах в одному банку.

Високий рівень спеціалізації посилює залежність банку від змін кон'юнктури ринку і зумовлює перешкоди для розширення банківських операцій, особливо у разі негативних змін зовнішнього середовища. Наприклад, криза 2008–2009 років наочно продемонструвала проблеми банків, спеціалізованих на споживчому та іпотечному кредитуванні під високі проценти. Супутні комісійні доходи давали їм змогу отримувати позитивний фінансовий результат навіть використовуючи дорогі ресурси. В умовах кризи, загального подорожчання ресурсної бази, відпливу депозитів і зростання проблемності кредитів фізичних осіб в іноземній валюті ці банки стикнулися зі стрімким підвищенням кредитного ризику та ризику ліквідності. Зміна спеціалізації банків роздрібного кредитування потребує передусім звільнення від проблемної заборгованості й диверсифікації ресурсної бази, що ускладнюється умовами посткризового періоду.

Універсалізація банку створює передумови для диверсифікації структури залучених ресурсів, кредитного портфеля та інших операцій клієнтів. Це зменшує залежність банку від концентрації ризиків у галузі, регіоні, бізнес-групах клієнтів. Водночас розширення обсягу й асортименту послуг та продуктів, що надаються банком, може спричинити надмірне ускладнення організації та управління банком і, як наслідок, — зниження його доходності, конкурентоспроможності, чутливості до потреб ринку. На великому спектрі банківських послуг іноді важче отримати конкурентні переваги, хоча таке правило також має винятки.

Розглядаючи банківську систему як цілісний об'єкт, складові якого характеризуються специфічними структурно-функціональними властивостями, ми прагнули зосередитися на особливостях ризику сукупної системи та її окремих елементів у певні періоди часу. Дослідження такої системи спрямовується від базових характеристик, “від загального до часткового”.

Для системи банківського нагляду принципово важливим є забезпечен-

ня ранньої діагностики системи, оскільки саме внаслідок сукупного впливу системних ризиків послаблюється стійкість усіх банків. Як показав досвід останніх років, ефект підвищення загального негативного впливу на окремі об'єкти був настільки значним, що призвів до ліквідації банків, які мали не найгірші фінансові показники.

Разом із діагностикою загального фінансового стану банківської системи в процесі аналізу розподілу структурно-функціональних груп необхідно визначити сфери підвищених ризиків та сформулювати задачі пріоритетного втручання. Наприклад, в умовах загального скорочення кредитних програм і погіршення кредитоспроможності позичальників оцінка банківським наглядом процесів управління кредитним ризиком має бути іншою, ніж у період активного розвитку банківської системи. Головним принципом регулювання завжди має залишатися запобігання надмірним ризикам і своєчасне реагування.

Система показників та нормативів в умовах кризи має бути налаштованою на групи підвищених ризиків. Для запобігання втраті фінансової стійкості відповідними банками необхідно впровадження стрес-тестування та прогностичного моделювання можливих змін системи показників і траєкторій розвитку за різними сценаріями реалізації подій або застосування заходів впливу.

Групування банків із подібними структурно-функціональними характеристиками дає змогу спостерігати за розвитком усієї банківської системи і визначати окремі фази структурних змін та сфери підвищених ризиків. Такий аналіз потребує узгодженої системи показників, які нині активно використовуються при формуванні звіту безвиїзного нагляду.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на дещо незвичну назву, апарат кластеризації з використанням нейронних мереж забезпечує легку і зручну візуалізацію даних банківської звітності та надає вагомі переваги під час використання. На основі класифікації банків за групами ризику стає можливим наблизити методи регуляторного впливу до безпосередніх профілів ризиків банків.

Встановлення формалізованих індикаторів проблемності системи в ці-

лому та окремих банків, зіставлення даних банківської звітності й порівняння їх характеристик у масштабі країни, уніфікація підходів сприятимуть оперативності контролю за фінансовою стабільністю банківської системи та підтримці її на задовільному рівні.

Запропонована методика дає змогу не лише побудувати структурно-функціональну модель фінансового стану банківської системи за будь-який період, а й оцінювати стан кожної структурно-функціональної групи та окремих її об'єктів, встановлювати запобіжні обмеження для будь-якого банку для підтримання його фінансової стійкості. Приймаючи рішення про посилення контролю за окремими сферами діяльності банків, органи банківського нагляду одночасно отримують перелік банків, що входять до певної групи підвищених ризиків.

Заходи коригування фінансового стану (програми фінансового оздоровлення, капіталізації тощо) можуть бути попередньо досліджені з використанням структурно-функціонального моделювання, оцінки наслідків впровадження цих заходів та їх впливу на становище банків у системі.

Шляхом визначення ключових показників та граничних характеристик забезпечується прямий зв'язок між окремими елементами системи і загальним її виглядом та фінансовим станом. Розвиваючи даний підхід, банківський нагляд отримає необхідний інструментарій для забезпечення контролю за фінансовою стійкістю. □

Література

1. Базельський комітет з питань банківського нагляду. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bis.org/pub/bcb107.pdf>.
2. Дебок Г. Анализ финансовых данных с помощью самоорганизующих карт: пер. с англ. / Г.Дебок, Т.Кохонен. — М.: Альпина, 2001. — 317 с.
3. Дзюблук О. Розвиток банківського сектору в умовах деформації світового фінансового простору // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 10. — С. 76–83.
4. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків”, схвалені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104.
5. Міщенко В., Незнамова А. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 1. — С. 4–9.

Володимир Долгіх

Кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри вищої математики
та інформатики
Української академії банківської справи
Національного банку України

Непараметричні оцінки впливу іноземного капіталу на ефективність діяльності банків України у 2005–2012 рр.

Досліджується відносна ефективність вітчизняних банків протягом 2005–2012 рр. Використовується непараметрична техніка Дайте Інвелопмент Енелісіс – ДІЕ (Data Envelopment Analysis – DEA) для оцінки загальної технічної ефективності (OTE), чистої технічної ефективності (PTE) і масштабної ефективності (SE) чотирьох груп банків: державних, приватних вітчизняних, за участі іноземного капіталу та зі 100-відсотковим іноземним капіталом. Виявлено тенденцію до зниження технічної ефективності та збільшення коефіцієнтів варіації всіх видів ефективності досліджуваних груп банків. Найефективнішими за показником чистої технічної ефективності були державні банки, за показником масштабної ефективності – приватні вітчизняні банки. За середнім показником загальної технічної ефективності іноземні банки несуттєво перевищили ефективність інших груп банків.

Investigated is the relative efficiency of Ukrainian banks during the period of 2005 – 2012. The author uses the data envelopment analysis (DEA) nonparametric technique to estimate the overall technical efficiency (OTE), pure technical efficiency (PTE) and scale efficiency (SE) of four groups of banks: state-owned banks, domestic private banks, banks with foreign participation, and banks with 100% foreign capital. The technical efficiency was found to display a downward trend, whereas variation coefficients of all types of efficiency of banks examined in the article tend to increase. State-owned banks were found to be the most efficient in terms of PTE, while domestic private banks were considered to be the most efficient in terms of SE. The average OTE of foreign banks slightly exceeded the index of other groups of banks.

Ключові слова: банківська система, різні типи власників, непараметричний підхід, загальна технічна ефективність, чиста технічна ефективність, масштабна ефективність.

Key words: banking system, different ownership types, nonparametric approach, overall technical efficiency, pure technical efficiency, scale efficiency.

У 1998 році Національний банк скасував обмеження щодо участі іноземного капіталу в банківській системі України, а 2000 року – вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу банків з іноземною участю. Це сприяло припливу іноземного капіталу на вітчизняний ринок банківських послуг. Аналіз

основних показників діяльності банків України, які щомісячно публікуються на офіційному сайті НБУ [1] та у журналі “Вісник Національного банку України”, свідчить, що за 2001–2012 рр. кількість банків з іноземним капіталом в Україні збільшилася з 22 до 53 (у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом – із 7

до 22), частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків зростає з 13.3% до 39.5%. За приналежністю капіталу можна виділити такі групи банків в Україні: державні, приватні вітчизняні, зі спільним українсько-іноземним та 100-відсотковим іноземним капіталом. Як же банки за участі іноземного капіталу вплива-

ють на ефективність банківської системи України?

Дослідженню впливу іноземного капіталу на розвиток банківських систем та розробці основ державної політики щодо регулювання його присутності присвячено праці українських науковців О.І.Барановського, О.В.Васюренка, В.М.Гейця, В.І.Міщенко, Н.М.Шелудько та інших. Теоретичним аспектам сучасних методів оцінки продуктивності й ефективності складних соціально-економічних систем присвячено монографії [2, 3].

Із початком масового припливу іноземного капіталу в банківську систему України висловлено чимало припущень щодо позитивних та негативних наслідків його впливу на банківську систему країни. Прихильники позитивного впливу стверджують, що іноземні інвестори й банки мають досвід роботи у ринкових умовах, тому їх поява посилює конкуренцію на ринку банківських послуг, сприяє впровадженню сучасних банківських технологій, припливу іноземних інвестицій в економіку та доступу до глобальних фінансових ринків, підвищує рентабельність, ефективність і стабільність банківської системи. Негативними ж наслідками є можливість іноземного контролю над банківською системою і розподілом кредитних ресурсів не на користь економіки держави, зменшення прибутковості банків-резидентів, можливий експорт нестабільності в періоди кризи, обмеження доступу до кредитів малого та середнього бізнесу [4, 5]. Більшість із перелічених наслідків присутності іноземних банків проявилася в Польщі, де іноземні банки контролюють понад 2/3 активів банківської системи [6].

У багатьох дослідженнях банківських систем країн із перехідними економіками стверджується, що іноземні банки ефективніші за національні, а комерційні банки ефективніші за державні [7–9]. Лише в деяких дослідженнях доводилося, що іноземні банки менш ефективні [10, 11], або їхня ефективність практично не відрізняється від ефективності національних банків [12, 13].

Досвід функціонування іноземних банків в Україні дає змогу отримати відповіді на такі запитання: чи є іноземні банки ефективнішими за вітчизняні, а якщо так — то за якими показниками? Як впливає їхня присутність на ефективність і стабільність банківської системи України? Чи є комерцій-

ні вітчизняні та банки за участі іноземного капіталу ефективнішими за державні?

У численних публікаціях, присвячених вивченню впливу іноземного капіталу на банківську систему України, описуються динаміка й масштаби його присутності, але не оцінюється кількісний ефект такої присутності. Іноді висновки про ефективність групи іноземних банків робляться за окремими показниками їхньої діяльності, розрахованими для одного періоду часу [5, 12, 14].

У більшості досліджень ефективності банківської системи України застосовується традиційний метод аналізу фінансових коефіцієнтів. Лише в деяких публікаціях використовують сучасні параметричні [12, 15] та непараметричні [14, 16, 17] методи оцінювання ефективності.

Наприклад, у статті [4] методом аналізу фінансових коефіцієнтів досліджується вплив іноземних банків на банківську систему України за 2003–2010 рр. Вибірку з 50 найбільших та великих банків поділено на три групи: іноземні (з часткою іноземного капіталу не менше 50 відсотків), державні та комерційні вітчизняні банки. За розрахунками авторів, у докризовий період рентабельність активів та капіталу іноземних банків була меншою від рентабельності вітчизняних банків, однак під час кризи вплив іноземних банків на ефективність банківської системи України був позитивним. Негативними наслідками присутності іноземного капіталу автори статті вважають надмірне кредитування споживчого сектору, спрямоване на придбання імпортованих товарів, зростання частки наданих населенню довгострокових кредитів, переважне кредитування торгівлі та підприємств із низькою доданою вартістю. Іноземні банки не виправдали очікувань щодо зниження відсоткових ставок та підвищення прибутковості. Автори констатують, що однозначної відповіді на питання про позитивний чи негативний вплив іноземних банків дати неможливо.

У статті [11] на підставі дослідження за 2003–2007 рр. інтегрального показника ефективності стверджується, що з приходом в Україну іноземного капіталу ефективність діяльності вітчизняної банківської системи істотно знизилася.

Метою нашої статті є дослідження зв'язку між приналежністю суттєвої

частки статутного капіталу банку в Україні та ефективністю його діяльності. Ефективність діяльності банків оцінювалася непараметричним методом ДІЕ (Data Envelopment Analysis) [2, 3, 18, 19]. Досліджено щоквартальну динаміку сучасних показників ефективності діяльності банків (загальна технічна, чиста технічна та масштабна ефективність) за 2005–2012 рр. Проаналізовано ефективність роботи банків із точки зору їхньої прибутковості й здатності менеджменту мінімізувати потік витрат за фіксованого потоку доходів. За показниками ефективності діяльності кожного банку оцінено ефективність всієї банківської системи та чотирьох груп банків: державних, комерційних вітчизняних, за участі іноземного капіталу, із не менш як 99-відсотковим іноземним капіталом. Для розрахунків використовувалися квартальні дані фінансової звітності банків, опубліковані на офіційному сайті НБУ [1].

Стаття продовжує дослідження ефективності української банківської системи, розпочате у праці [17].

КЛАСИФІКАЦІЯ ГРУП БАНКІВ ЗА НАЛЕЖНІСТЮ КАПІТАЛУ

Залежністю капіталу розрізняють банки з вітчизняним капіталом та банки за участі іноземного капіталу. Згідно з законодавством України банк з іноземним капіталом — це банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 відсотків. За законом до однієї групи належать банки з часткою іноземного капіталу від 11 до 100 відсотків. Це не дає змоги врахувати реальний вплив іноземного інвестора на ефективність роботи банку. Серед банків з іноземним капіталом НБУ виділяє банки зі 100-відсотковим іноземним капіталом. Тож виходить, що юридично ПАТ “Універсал-банк” із 99.9652-відсотковим іноземним капіталом не є банком зі 100-відсотковим іноземним капіталом, хоча фактично й не відрізняється від нього. З урахуванням сказаного серед банків з іноземним капіталом виокремимо банки із часткою іноземного капіталу не менш як 99 відсотків, які надалі називатимемо “іноземні” (ПАТ “ВТБ-банк”, ПАТ “ОТП-банк”, ПАТ “ІНГ-банк Україна”, ПАТ “Сведбанк”, ПАТ “Сітібанк” та інші) і “спільні” банки з часткою іноземного капіталу

від 10 до 99 відсотків (ПАТ “Райффайзен банк “Аваль”, ПАТ “Укрсоцбанк”, ПАТ “Промінвестбанк”, ПАТ “Банк “Форум”, ПАТ “БТА-банк” та інші). Так звані “псевдоіноземні банки” [4], власниками або акціонерами яких є іноземні компанії, що належать вітчизняним інвесторам (ПАТ “КБ “Приватбанк”, ПАТ “КБ “Надра”, ПАТ “Кредит-Дніпро”) в цьому дослідженні віднесені до групи комерційних вітчизняних банків.

Серед вітчизняних банків розрізнятимемо групу комерційних банків із приватним вітчизняним капіталом (ПАТ “ПУМБ”, ПАТ “Полтава-банк” та інші) і групу державних банків: ПАТ “Укрексімбанк”, ПАТ “Ошадбанк” та націоналізованих під час фінансової кризи банків (ПАТ “Родовідбанк”, ПАТ “АКБ “Київ”).

Надалі розглядатимемо такі групи банків: I – державні, II – комерційні вітчизняні (банки з вітчизняним капіталом або із часткою іноземного капіталу, що не перевищує 10 відсотків), III – спільні (з іноземним капіталом від 10 до 99 відсотків), IV – іноземні (з іноземним капіталом не менше 99 відсотків), I–IV – банківська система України.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ У 2005–2009 РР.

Пригадаємо деякі обставини, які передували банківській кризі 2008–2009 рр. Протягом 2005–2008 рр. іноземні банки активно опанували український фінансовий ринок (кількість банків з іноземним капіталом зростає з 23 до 49 [1]) і кредитували населення та вітчизняні банки в іноземній валюті. У цей період іноземні банки практично не залучали депозити українських вкладників. Головним джерелом їхніх прибутків була різниця цін між залученими на закордонних ринках ресурсами й наданими на українському ринку кредитами. За приростом обсягу роздрібних кредитів, наданих фізичним особам, іноземні банки випереджали інші групи банків, що свідчить про відсутність бажання фінансувати реальний сектор економіки України. Внаслідок високої процентної маржі всі групи банків нарощували кредитні портфелі, нехтуючи їхньою якістю й ризиками. Велика частка резервів іноземних банків під заборгованість за кредитами свідчить про формування кредитного портфеля низької якості та недоліки банківського менеджмен-

ту. Вітчизняні банки позичали кошти в іноземних банків на короткий термін та видавали кредити населенню на придбання побутової техніки іноземного виробництва і довгострокові кредити на придбання іпотечного житла. Для повернення позичених коштів вони брали нові кредити.

Унаслідок світової фінансової кризи у другій половині 2008 року дешеві ресурси зникли, а девальвація гривні майже на 60% зменшила чисту вартість активів банків та спричинила зростання частки проблемних кредитів, оскільки позичальники перестали погашати борги. Штучно викликана недовіра до банків “Надра” та “Промінвестбанк” спровокувала недовіру громадян до банківської системи загалом та вплив коштів із банків. 13 жовтня 2008 року НБУ заборонив дострокову видачу депозитів, що посилює паніку серед вкладників. У 2009 році банки пережили найбільший за всю вітчизняну історію вплив депозитів. Для посилення довіри до банківської системи Національний банк поповнив Фонд гарантування вкладів фізичних осіб та здійснив операції з рефінансування деяких проблемних банків. Ці заходи дещо заспокоїли вкладників.

Під час фінансової кризи різко знизилися показники прибутковості і рентабельності усіх груп банків, багато з них опинилося на межі банкрутства, у деяких банках було запроваджено тимчасові адміністрації. У 2009 році Україна отримала кредит МВФ, за допомогою якого було частково погашено заборгованість перед іноземними банками. Іноземні банки в Україні отримали фінансову підтримку з боку материнських банків. Жоден із них не збанкрутував і не був ліквідований, що сприяло стійкості банківської системи України.

ОЦІНКА ТЕХНІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗА МЕТОДОМ ДІЕ

У цьому дослідженні використовується методика непараметричного оцінювання ефективності за методом ДІЕ, яку докладно описано у [2, 3, 17]. Розглянемо банк, що перетворює m вхідних величин, заданих ненульовим вектором витрат ресурсів $X = (x_1, x_2, \dots, x_m) \in R_+^m$, у n вихідних величин, заданих ненульовим вектором випусків $Y = (y_1, y_2, \dots, y_n) \in R_+^n$. За результатами спостережень над K банками, заданими у вигляді сукупності векторів (X_k, Y_k) , $k = \overline{1, K}$, мож-

на апроксимувати невідому множину виробничих можливостей T її ефективну поверхню, а за величиною радіальної відстані від ефективної поверхні до точки, що відповідає банку, – оцінити його відносну технічну ефективність.

Якщо (X_0, Y_0) – один із векторів множини (X_k, Y_k) , $k = \overline{1, K}$, то для визначення його вхідної технічної ефективності E потрібно розв’язати задачу лінійного програмування:

$$\min_{E, \lambda_1, \dots, \lambda_K} E \quad (1)$$

за таких обмежень:

$$EX_0 \geq \sum_{k=1}^K \lambda_k X_k, \quad Y_0 \leq \sum_{k=1}^K \lambda_k Y_k, \quad \lambda_k \geq 0 \quad (k = \overline{1, K}). \quad (2)$$

Модель (1)–(2), запропонована Чарнсом, Купером, Роудсом (Charnes, Cooper, Rhodes) у праці [18], називається моделлю $C_i C_i A_r$ (CCR, за ініціалами авторів) або моделлю $C_i A_r E_c$ (CRS – Constant Return to Scale), оскільки за апроксимації множини T використовується припущення про сталу віддачу від масштабу [2, 3]. Для того, щоб урахувати змінну віддачу від масштабу, Бенкер, Чарнс і Купер (Banker, Charnes, Cooper) [19] додали до моделі (1)–(2) обмеження:

$$\sum_{k=1}^K \lambda_k = 1. \quad (3)$$

Модель (1)–(3) називають моделлю $B_i C_i C_i$ (BCC, за ініціалами авторів) або моделлю $B_i A_r E_c$ – VRS (Variable Return to Scale) [2, 3].

Оскільки за моделлю $B_i C_i C_i$ кожен банк порівнюється з близькими до нього за параметрами банками, а модель $C_i C_i A_r$ не враховує ефектів зростаючої та спадної віддачі від масштабу, то кращі оцінки відносної ефективності банків дає модель $B_i C_i C_i$. Однак обидві моделі використовуються для визначення масштабною ефектності й ефекту від масштабу.

Оцінка технічної ефективності за моделлю $C_i C_i A_r$ називається загальною (або глобальною) технічною ефективністю (Overall Technical Efficiency – OTE), а за моделлю $B_i C_i C_i$ – чистою (або локальною) технічною ефективністю (Pure Technical Efficiency – PTE), оскільки вона виключає ефект масштабу. Загальна технічна ефективність (ЗТЕ) дорівнює добутку чистої технічної (ЧТЕ) і масштабною (Scale Efficiency – SE) ефективності (ME) [2, 3]:

$$ЗТЕ = ЧТЕ \times МЕ. \quad (4)$$

Вибір вхідних та вихідних величин залежить від обраної моделі функціонування банку. У цій праці використовується орієнтована на дохід (revenue/profit-oriented) модель операційного підходу [8, 9, 20, 21]. Оцінюється здатність менеджерів банків контролювати потік витрат і генерувати потік доходів. Вхідні величини: 1) процентні витрати; 2) комісійні витрати; 3) адміністративні та операційні витрати. Вихідні величини: 1) процентні доходи; 2) непроцентні доходи.

У розрахунках ефективності використовувалися прирости за квартал вхідних та вихідних величин. Результати розрахунків ефективності оптимістичні, оскільки з розгляду вилучалися банки з недодатними вхідними та від'ємними вихідними даними.

РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНЮВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРУП БАНКІВ

У таблиці наведено результати наших розрахунків мінімальних, максимальних і середніх за 2005–2012 рр. значень технічної та масштабної ефективності чотирьох груп банків (виокремлених за належністю капіталу – колонки I, II, III, IV), а також української банківської системи (колонка I–IV).

Середня чиста технічна ефективність банківської системи $\text{ЧТЕ}_{I-IV} = 0.633$ означає, що середньому банку достатньо використовувати 63.3% обсягу його вхідних величин для виробництва поточного обсягу вихідних величин.

Найефективнішими за показником ЧТЕ виявилися державні банки ($\text{ЧТЕ}_I = 0.911$), на другому місці – іноземні банки ($\text{ЧТЕ}_{IV} = 0.768$), на

третьому – спільні ($\text{ЧТЕ}_{III} = 0.687$) і на останньому – комерційні вітчизняні банки ($\text{ЧТЕ}_{II} = 0.596$). Високу локальну технічну ефективність державних та іноземних банків можна пояснити не тільки якісним менеджментом, а й можливістю залучати дешеві кошти і фаховий персонал.

Прийнято вважати, що комерційні банки працюють ефективніше за державні. Цей аргумент є виправданим фінансової лібералізації та збільшення частки приватного сектору в банківській системі. Проте за показником ефективності ЧТЕ гіпотеза про вищу ефективність комерційних та іноземних банків порівняно з державними не підтверджується.

Модель Ві Ар Ес, за якою визначається ЧТЕ, не враховує ефект масштабу, тому ефективний за цією моделлю банк може діяти масштабно неефективно. Загальна технічна ефективність, яка визначається за моделлю Сі Ар Ес, враховує водночас чисту технічну ефективність та масштабну ефективність. Найбільшу середню загальну технічну ефективність продемонструвала група іноземних банків ($\text{ЗТЕ}_{IV} = 0.544$). Не набагато відстали від них комерційні вітчизняні ($\text{ЗТЕ}_{II} = 0.493$), державні ($\text{ЗТЕ}_I = 0.487$) та спільні ($\text{ЗТЕ}_{III} = 0.472$) банки.

Комерційні вітчизняні банки продемонстрували найбільшу середню масштабну ефективність ($\text{МЕ}_{II} = 0.841$). Масштабна ефективність спільних ($\text{МЕ}_{III} = 0.719$) та іноземних ($\text{МЕ}_{IV} = 0.718$) банків практично однакова, а державних – найменша ($\text{МЕ}_I = 0.549$). Більша масштабна ефективність комерційних вітчизняних банків порівняно з іншими групами пояснюється тим, що, на відміну від іноземних та державних банків, які витрачають значні суми коштів на

утримання розгалуженої мережі філій і відділень, більшість комерційних вітчизняних банків – це середні та малі банки з невеликою кількістю низькооплачуваного персоналу. Однією з причин малої масштабної ефективності державних банків порівняно з іноземними є те, що державні банки змушені розширювати мережу філій по всій країні.

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРУП БАНКІВ

Графіки 1–3 демонструють динаміку показників ефективності визначених нами груп банків за 2005–2012 рр. (наведено значення відповідних величин за останній квартал, що передує зазначеній даті). За допомогою лінійного тренду виявлено загальну тенденцію щодо зменшення всіх видів ефективності банківської системи. Найвищими темпами зменшувалися загальна технічна і масштабна ефективність іноземних банків. Масштабна ефективність державних банків має тенденцію до зростання, а лінійний тренд показника МЕ спільних і комерційних вітчизняних банків – практично горизонтальний.

Коефіцієнти варіації технічної та масштабної ефективності всіх груп банків також мають тенденцію до збільшення, що свідчить про розширення банківських груп за ефективністю й може бути підставою для скорочення кількості неефективних банків.

Протягом майже всього досліджуваного періоду чиста технічна ефективність (ЧТЕ) державних банків була більшою за ефективність інших груп. Тільки у другому кварталі 2005 року, в останньому кварталі 2009-го, у першому та останньому кварталах 2012 року ефективність іноземних банків незначно перевищила ефективність державних банків.

Зниження ЧТЕ державних банків після 01.10.2009 р. пов'язане з приєднанням до цієї групи націоналізованих збиткових комерційних банків “Родовід” та “Київ”, а короткочасні зростання ЧТЕ до одиниці в другому та третьому кварталах 2010 року і третьому кварталі 2011-го зумовлені вилученням із розрахунків одного (у другому кварталі 2010 року) або двох із цих банків у зв'язку з наявністю від'ємних вихідних даних.

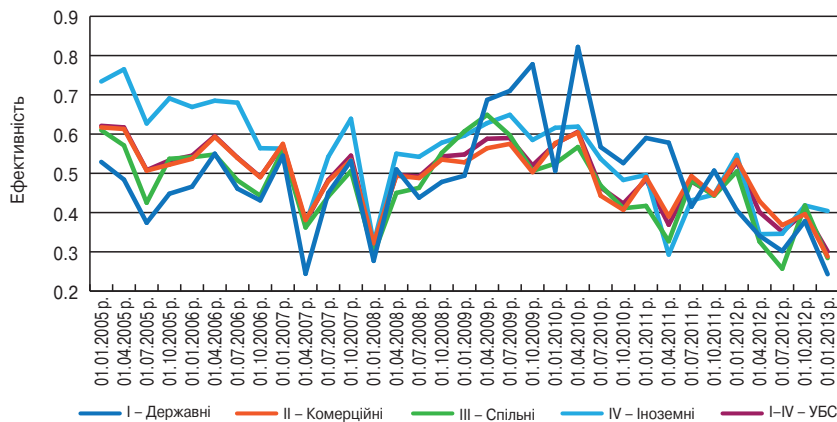
За весь аналізований період діяльність комерційних вітчизняних бан-

Таблиця. Мінімальні, максимальні та середні показники технічної і масштабної ефективності груп банків за 2005–2012 рр.

Показники		Групи банків				
		I	II	III	IV	I–IV
Загальна технічна ефективність (ЗТЕ)	Мінімальний	0.243	0.288	0.257	0.293	0.301
	Максимальний	0.822	0.617	0.649	0.765	0.621
	Середній	0.487	0.493	0.472	0.544	0.495
Чиста технічна ефективність (ЧТЕ)	Мінімальний	0.630	0.396	0.490	0.564	0.454
	Максимальний	1.000	0.726	0.809	0.912	0.736
	Середній	0.911	0.596	0.687	0.768	0.633
Масштабна ефективність (МЕ)	Мінімальний	0.244	0.666	0.439	0.455	0.615
	Максимальний	0.822	0.927	0.882	0.895	0.913
	Середній	0.549	0.841	0.719	0.718	0.805

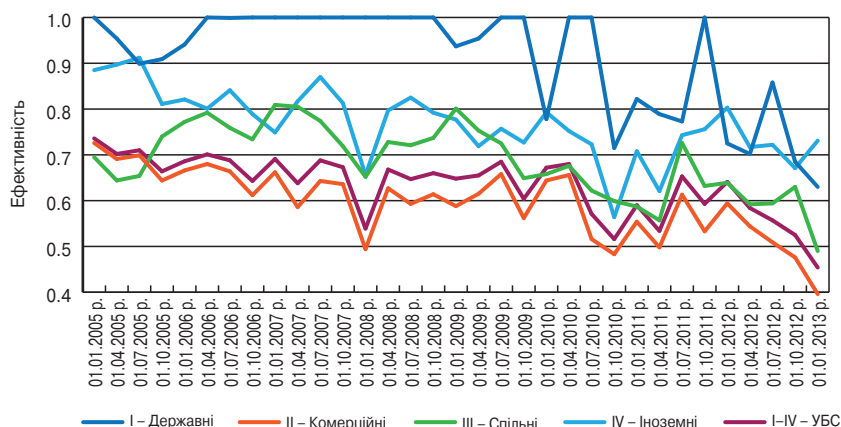
Джерело: власні розрахунки автора.

Графік 1. Динаміка загальної технічної ефективності за 2005–2012 рр.

Джерело: побудовано автором.

Графік 2. Динаміка чистої технічної ефективності за 2005–2012 рр.

Джерело: побудовано автором.

ків була кращою за показником масштабної ефективності (за винятком першого кварталу 2005 року) та гіршою – за показником ЧТЕ (за винятком перших двох кварталів 2005 року). Локальна неефективність комерційних вітчизняних банків, на нашу думку, найбільше пов'язана з неефективним управлінням витратами.

Масштабна ефективність державних банків у більшості періодів була нижчою від ефективності банків інших груп.

Протягом 2005–2008 рр. загальна технічна ефективність іноземних банків була вищою за ефективність банків інших груп. У цей період іноземні банки мали доступ до дешевих ресурсів. Після 01.07.2009 р. ЗТЕ іноземних банків почала знижуватися й у першому кварталі 2011 року досягла мінімального за досліджуваний період значення (0.293). Протягом періоду від 01.01.2009 р. до 01.04.2011 р. (за винятком останнього кварталу 2009

року) за показником ЗТЕ домінували державні банки.

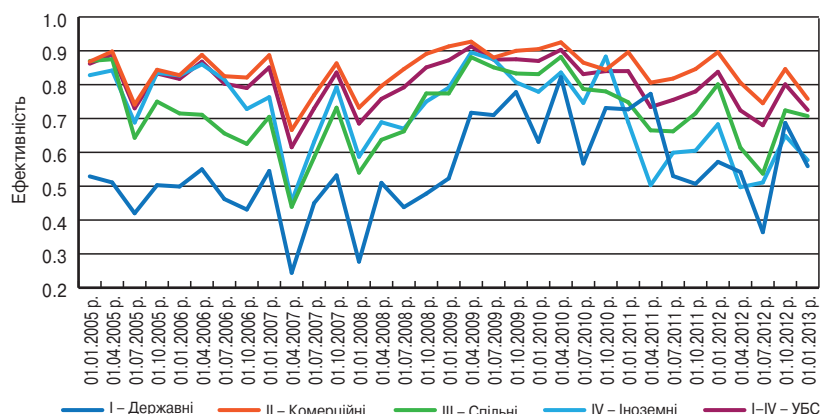
У докризовий період багато вітчизняних банків готувалося до продажу, збільшуючи штат працівників і

матеріальну базу, розширюючи мережу відділень. Іноземні банки також активно інвестували в розширення мережі відділень, призначених для кредитування. Це призвело до збільшення кількості персоналу, адміністративних та операційних витрат, зниження рентабельності, технічної та масштабної ефективності.

Перед початком банківської кризи зафіксовано два різкі зниження загальної технічної ефективності (у першому та четвертому кварталах 2007 року). Декомпозиція ЗТЕ за формулою (4) дає змогу виявити джерела неефективності. Зниження ЗТЕ банків усіх груп у першому кварталі 2007 року пов'язане головним чином зі зниженням їхньої масштабної ефективності, а для II групи – ще й із додатковим зниженням ЧТЕ. За цей період зменшилися сумарні прибутки банків I–III груп та зафіксовано негативну динаміку приросту сумарних витрат до приросту сумарних доходів (приріст витрат у I групі становив 2.13%, а приріст доходів – 1.3%, витрати банків II групи зросли на 0.59%, а доходи скоротилися на 4.69%, скорочення витрат і доходів у III групі – відповідно на 22.67% і 26.63%).

Різке зниження ЗТЕ усіх груп банків в останньому кварталі 2007 року пов'язане не тільки зі зниженням їхньої масштабної ефективності, а й зі зниженням чистої технічної ефективності II–IV груп та негативною динамікою приросту сумарних витрат до приросту сумарних доходів усіх груп банків. Наприклад, сумарні прибутки й ЧТЕ групи іноземних банків в останньому кварталі 2007 року досягли локального мінімуму

Графік 3. Динаміка масштабної ефективності за 2005–2012 рр.

Джерело: побудовано автором.

(за два квартали ЧТЕ скоротилася з 0.87 до 0.66).

З настанням фінансової кризи банки почали закривати збиткові відділення, скорочувати працівників, оптимізувати витрати. Це привело до збільшення масштабної та загальної ефективності (див. графіки 1, 3 за період із 01.01.2008 р. до 01.07.2010 р.). Однак далі почалися коливання показника МЕ груп банків із тенденцією до його зниження.

Зниження ЗТЕ всіх груп банків у третьому кварталі 2010 року пов'язане зі зниженням їх ЧТЕ, а мінімуми ЗТЕ всіх груп у другому кварталі 2012 року — зі зниженням ЧТЕ, масштабною неефективністю та негативною динамікою приросту сумарних витрат до приросту сумарних доходів (приросту витрат і доходів банків I групи становили відповідно 37.07% і 27.2%, II групи — 11.63% і 4.76%, III групи — 18.88% і 5.84%, скорочення витрат і доходів IV групи — 4.09% і 5.79%).

Із графіків 1, 2 видно, що на 01.01.2013 р. ситуація склалася гірша, ніж на 01.01.2008 р. Водночас досягли мінімальних за аналізований період значень показники ЧТЕ банків усіх груп, крім IV, та показники ЗТЕ I, II й I–IV (УБС) груп. Зростання ЧТЕ групи іноземних банків наприкінці року відбулося за рахунок продажу збиткових банків і скорочення за останнє півріччя кількості членів групи з 23 до 19.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ У 2012 РОЦІ

На відміну від збиткової діяльності банків у 2009–2011 рр., у 2012 році банківська система України отримала прибуток у розмірі 4 899 млн. грн. [22]. Серед 10 найприбутковіших банків — 4 вітчизняних (ПАТ “Приватбанк”, ПАТ “Укргазбанк”, ПАТ “Ощадбанк”, ПАТ “ПУМБ”) та 6 іноземних (ПАТ “ВТБ-банк”, ПАТ “ІНГ-банк Україна”, ПАТ “Сітібанк”, ПАТ “Дочірній банк Сбербанку Росії”, ПАТ “Креді Агриколь-банк”, ПАТ “ОТП-банк”) [23]. Однак 19 банків за результатами 2012 року були збитковими. Серед 10 найзбитковіших банків — 9 із іноземним капіталом (ПАТ “Сведбанк”, ПАТ “Ерсте банк”, ПАТ “КБ “Правекс-банк”, ПАТ “Універсал-банк”, ПАТ “БМ-банк”, ПАТ “БТА-банк”, ПАТ “ВіЕйБі-банк”, ПАТ “Кредобанк”, ПАТ “Профінбанк”) [23].

Унаслідок проблем єврозони у

2011–2012 рр. і обмеження можливості підтримки збиткових дочірніх банків іноземні банки змінили стратегії присутності на українському ринку. Оскільки іноземні банки, які працювали в корпоративному секторі (ПАТ “ІНГ-банк Україна”, ПАТ “Унікредит-банк”, ПАТ “Сіті-банк”), найменше постраждали від кризи, то деякі з іноземних банків почали згортати діяльність на роздрібному ринку банківських послуг та переорієнтовуватися на корпоративний сегмент (ПАТ “Сведбанк”, ПАТ “Кредит-Європа-банк”). П'ять європейських банків у 2012 році повністю залишили український ринок, продавши свої активи українським або російським власникам (ПАТ “Банк “Форум”, ПАТ “Кредитпромбанк”, ПАТ “СЕБ-банк”, ПАТ “Ерсте банк”, ПАТ “Фолькс-банк”). У 2013 році оголошено про продаж ПАТ “Марфін-банк”. Цікаво, що якщо у докризовий період при купівлі українських банків мультиплікатор до капіталу в оцінній вартості банків досягав 5–8, то при продажу — менше одиниці. Це свідчить про бажання іноземних власників якнайшвидше позбутися збиткового банківського бізнесу в Україні. На відміну від європейських менеджерів банків, російські та українські менеджери краще поінформовані про фінансовий стан фірм, які кредитують, та краще пристосовані до специфіки українського банківського бізнесу.

Зниження економічної активності в Україні та сповільнення темпів зростання доходів населення не дає змоги банкам заробляти на активному кредитуванні. Це компенсується їхньою підвищеною активністю в розміщенні коштів в ОВДП та інші цінні папери, а також спробою заробити на комісійних доходах за рахунок запровадження нових послуг та підвищення тарифів. Протягом 2012 року вкладення в цінні папери зросли на 9.83%, процентний дохід збільшився на 5.23%, а комісійний — на 8.55% [1].

За відсутності доступу до дешевих зовнішніх запозичень українські банки змушені залучати внутрішні ресурси за високими процентними ставками. Це призвело до зростання вартості кредитних ресурсів майже на третину, що практично зупинило кредитування реального сектору. Висока частка коштів на вимогу та депозитів на термін до одного року робить ресурсну базу нестабільною і непридат-

ною для довгострокового кредитування економіки. Тому триває тенденція кредитування переважно поточної діяльності підприємств та короткострокового споживчого кредитування населення.

ВИСНОВКИ

Нами досліджено ефективність діяльності банківської системи України протягом 2005–2012 рр. та відносну ефективність чотирьох груп банків, виокремлених за належністю капіталу. Для оцінювання ефективності використовувалися дві орієнтовані на вхід моделі (Ci Ci Ap, Bi Ci Ci) непараметричного методу ДІЕ. У ролі моделі функціонування банку застосовувалася модель операційного підходу (revenue/profit), яка дає змогу оцінити здатність менеджменту ефективно перетворювати потік витрат у потік доходів. За результатами досліджень можна сформулювати ряд стислих висновків.

- Державні банки виявилися найефективнішими за показником чистої технічної ефективності, проте мають найгірший показник масштабної ефективності. Це свідчить на користь присутності державних банків на ринку банківських послуг. Гіпотеза про якісніший банківський менеджмент іноземних та комерційних банків порівняно з державними не підтверджується.

- Комерційні вітчизняні банки були кращими за показником масштабної ефективності та найгіршими — за показником чистої технічної ефективності.

- Тільки у докризовий період (01.01.2005–01.10.2008 рр.) група іноземних банків за показником загальної технічної ефективності домінувала над іншими групами. Перевага іноземних банків за показником ЗТЕ закінчилася з припиненням доступу до дешевих ресурсів материнських банків. Якщо врахувати, що іноземці купували найефективніші банки країни (Акціонерний поштово-пенсійний банк “Аваль”, ПАТ “Банк “Форум”, ПАТ “Мегабанк” та інші), то гіпотеза про вищу ефективність іноземних банків не підтверджується. За середнім показником ЗТЕ іноземні банки несуттєво перевищили ефективність інших груп банків.

- У період кризи жоден з іноземних банків не збанкрутував і не був ліквідований, що сприяло стійкості банківської системи України.

- Не виправдалися надії громадян на зниження вартості кредитів, здешевлення банківських послуг та поліпшення їхньої якості.

- Виявлено тенденцію щодо зниження технічної ефективності всіх груп банків. Найшвидше знижувалася загальна технічна ефективність іноземних банків.

- Виявлено тенденцію до зростання масштабної ефективності групи державних банків та її зменшення для групи іноземних банків. Водночас лінійний тренд масштабної ефективності комерційних та спільних банків практично горизонтальний.

- Виявлено тенденцію до збільшення коефіцієнтів варіації загальної технічної, чистої технічної та масштабної ефективності всіх груп банків, що свідчить про розшарування банківських груп за ефективністю.

- Показники ефективності банківської системи України, визначені за методом ДІЕ, завчасно реагували на появу ознак кризи у банківській системі.

Зауважимо, що без проведення додаткових досліджень розробка рекомендацій на основі однієї моделі була б передчасною. Наприклад, за результатами досліджень масштабна ефективність державних банків менша від ефективності інших груп. Пояснюється це необхідністю утримання відділень у малонаселених пунктах, де не вигідно працювати комерційним банкам, котрі турбуються про максимізацію прибутку. Тому рекомендація поліпшити масштабну ефективність державних банків за рахунок скорочення неприбуткових відділень не збігається з інтересами клієнтів.

Модель ревеню/профит (revenue/profit) оцінює ефективність діяльності менеджменту банків щодо мінімізації витрат для отримання доходу. Результати такого оцінювання важливі для власників та акціонерів банку, проте для економіки держави не менш важливою є ефективність діяльності банку в ролі фінансового посередника між вкладниками та позичальниками. Оцінити таку ефективність можна за допомогою посередницького підходу (підходу активів) до моделювання банківської діяльності [12, 17].

У дослідженні щоквартально оцінювалася ефективність діяльності банків відносно кращих на розрахунковий час банків, котрі утворювали ефективну межу. Зміна відносної

ефективності окремого банку при переході до іншого розрахункового періоду часу може бути зумовлена не лише результатом його роботи, а й результатом зміни ефективності банків, які утворюють ефективну межу. Для коректнішого дослідження зміни ефективності за часом з урахуванням можливості зсуву ефективної межі надалі передбачається використовувати індекс продуктивності Малмквіста [2, 3].

Література

1. Офіційний сайт Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу //bank.gov.ua.
2. Coelli T. J., Rao D. S. P., O'Donnell C. J., Battese G. E. *An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis. Second Edition.* — Springer. — 2005. — 349 p.
3. Bogetoft P., Otto L. *Benchmarking with DEA, SFA, and R.* — Springer. — 2011. — 351 p.
4. Івасів І., Корнилюк Р. Вплив іноземних банків на банківську систему України // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 10. — С. 84–91.
5. Коваленко М. М. Засади раціональної державної політики відносно іноземних банків // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. — Х.: Вид-во ХарРі НАДУ "Магістр". — 2010. — Вип. 4(31). — С. 279–289.
6. Русін В., Бабенко В., Ланішко З. Вплив іноземних банків на функціонування банківської системи Польщі // Вісник Національного банку України. — 2007. — № 3. — С. 24–27.
7. Головань С. В., Назин В. В., Пересяцкий А. А. Непараметрические оценки эффективности российских банков // Экономика и математические методы. — 2010. — Т. 46. — № 3. — С. 43–57.
8. Jemric I., Vujcic B. *Efficiency of Banks in Croatia: A DEA Approach* // Croatian National Bank. Working Papers. W-7. — February 2002. — 19 p.
9. Wanniarachchige M. K., Suzuki Y. *How Does Ownership Affect Bank Performance? — The Case of Indian Commercial Banks* // International Business & Economics Research Journal. — 2011. — Vol. 10. — № 3. — P. 71–81.
10. Головань С. В., Карминский А. М., Пересяцкий А. А. Эффективность российских банков с точки зрения минимизации издержек, с учетом факторов риска // Экономика и математические методы. — 2008. — Т. 44. — № 4. — С. 28–38.
11. Чуб О. Вплив іноземного капіталу на ефективність банківської системи України // Вісник Національного банку

України. — 2009. — № 4. — С. 56–60.

12. Пілявський А., Вовчак О., Маців Ю. Ефективність витрат українських банків у 2008 році: аналіз стохастичних фронтів // Вісник Національного банку України. — 2012. — № 5. — С. 30–34.

13. Эффективность российских банков: Аналитический отчет / С.Р.Моисеев, Д.А.Круглов, М.М.Кузьмин и др. — Центр экономических исследований МФПА. — М., 2007. — 19 с.

14. Хайлук С. О., Мельник Т. М. Використання непараметричних методів оцінювання ефективності, результативності і продуктивності діяльності вітчизняних банків // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 11 (113). — С. 263–276.

15. Mertens A., Urga G. *Efficiency, scale and scope economies in the Ukrainian banking sector in 1998* // Emerging Markets Review. — 2001. — № 2. — P. 292–308.

16. Пілявський А., Вовчак О., Маців Ю., Хома Т. Ефективність діяльності української банківської системи (2005–2009 рр.). Методологія аналізу фронтів // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 4. — С. 16–22.

17. Долгих В. Непараметричні оцінки ефективності української банківської системи в 2005–2012 рр. // Вісник Національного банку України. — 2013. — № 2. — С. 29–35.

18. Charnes A., Cooper W. W., Rhodes E. *Measuring the efficiency of decision making units* // European Journal of Operational Research. — 1978. — № 2. — P. 429–444.

19. Banker R. D., Charnes A., Cooper W. W. *Some models for estimating technical and scale inefficiencies in Data Envelopment Analysis* // Management science. — 1984. — Vol. 30. — № 9. — P. 1078–1092.

20. Duygun-Fethi M., Pasiouras F. *Assessing Bank Performance with Operational Research and Artificial Intelligence Techniques: A Survey.* — University of Bath. School of Management. Working Paper Series. — 2009. — № 2. — 65 p.

21. Sathye M. *Efficiency of banks in a developing economy: The case of India* // European Journal of Operational Research. — 2003. — Vol. 148. — № 3. — P. 662–671.

22. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2013 року // Вісник Національного банку України. — 2013. — № 3. — С. 33.

23. Гладких Д. Ключові показники діяльності банків України за підсумками 2012 року // Вісник Національного банку України. — 2013. — № 4. — С. 45–53.

УДК 330.142.222

Дослідження/

Оксана Коренєва

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Української академії банківської справи
Національного банку України
E-mail: koreneva@ukr.net

Яна Кузнichenko

Заступник начальника відділу
методології стандартів капіталу
управління підготовки до впровадження
нових методів нагляду
департаменту нормативно-методологічного
забезпечення банківського регулювання та нагляду
Національного банку України,
аспірант Української академії банківської справи
Національного банку України
E-mail: kuznichenko@bank.gov.ua

Стан капіталізації банківської системи України та оцінка можливостей покриття банківських ризиків капіталом

У статті проаналізовано стан капіталізації банківської системи України, розглянуто питання достатності (адекватності) капіталу банків масштабом та цілям здійснюваних операцій з метою покриття банківських ризиків як однієї з основних умов забезпечення фінансової стійкості. Обґрунтовано необхідність посилення контролю наглядових органів за покриттям ризиків банків капіталом і запропоновано шляхи вдосконалення методів вимірювання та контролю банківських ризиків із метою їх оптимального покриття капіталом, зокрема в частині методики розрахунку нормативу достатності (адекватності) результивного капіталу (H2).

In the article, analyzed is capitalization of Ukraine's banking system, considered is the issue of adequacy of banks' capital, which is the key condition for ensuring financial firmness, to the scale and purposes of bank operations in order to cover banks' risks. Grounded is the necessity to tighten supervision of covering banks' risks by banks' capital. In order to optimally cover banks' risks by the capital offered are ways to improve methods for risk measurement and control; in particular, they are given in the part of the procedure for computation of the capital adequacy ratio (H2).

Ключові слова: капітал, стан капіталізації, банківські ризики, оцінка, пруденційні вимоги, достатність капіталу.

Key words: capital, capitalization, banks' risks, assessment, prudential requirements, capital adequacy.

Проблема вимірювання рівня ризиків і методи зниження їхнього впливу на капітал банків привертають увагу економістів як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Ця проблема особливо загострилася після низки банкрутств фінансових установ, що відбулися у 2007–2009 роках.

Незважаючи на те, що в кожному конкретному випадку були очевидні безпосередні причини збитків банків і як наслідок — їх банкрутства, більшість чинників, вплив яких був руйнівним для всієї світової банківської системи, є однотипними. Зокрема це:

- посилення в останнє десятиліття взаємопов'язаності системно важливих банківських установ через використання складних трансакцій;
- загальне зростання волатильності на фінансових ринках;
- виникнення нових ринків та нових банківських продуктів, насамперед — похідних фінансових інструментів (ф'ючерсів, свопів, опціонів), яким притаманний більший рівень

ризиків порівняно з класичними інструментами.

Зрештою це призвело до підвищення рівня залежності між фінансовими ринками, а також акумулювання та переміщення ризиків із локальних рівнів на системний. За таких умов дедалі актуальнішим стає питання капіталізації банків і достатності (адекватності) їх капіталу щодо масштабів і цілей здійснюваних операцій з метою покриття банківських ризиків як однієї з основних умов забезпечення фінансової стійкості. Оскільки дедалі складніші завдання покладаються на органи банківського регулювання та нагляду щодо регулювання якості й обсягу капіталу банків, Національний банк України, виходячи з покладених на нього функцій, також зацікавлений у використанні надійних інструментів економічного регулювання діяльності банків.

Проблеми стану капіталізації банківської системи України та пошуку шляхів її підвищення досліджували та-

кі вітчизняні науковці: М.Д.Алексєєнко, Ж.М.Довгань, В.В.Коваленко, К.Ф.Черкашина, Л.О.Примостка, В.І.Міщенко, Р.А.Слав'юк та інші. Проте події останніх років, які відбувалися під час пікової фази світової фінансової кризи та в післякризовий період, зумовлюють необхідність дослідження впливу кризових явищ у світовій економіці на стан капіталізації банківської системи України на сучасному етапі її розвитку та пошуку ефективних практичних рішень щодо його нейтралізації. Отже, питання адекватності сучасним умовам існуючої методики розрахунку достатності капіталу вітчизняними банками для покриття банківських ризиків набуває дедалі більшої актуальності.

Надійна та стійка банківська система є основою сталого економічного зростання. Якщо брати до уваги масштабність і швидкість поширення світом останньої фінансової кризи, а також непередбачуваний характер майбутніх криз, то слід подумати і

Таблиця 1. Динаміка відношення капіталу українських банків до ВВП та основних показників діяльності

Показник	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.01.2013 р.
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млн. грн.	544 153	720 731	948 056	913 345	1 082 569	1 302 079	1 408 889
Темпи збільшення / зменшення, %	122	132	132	96	119	120	108
Капітал банків (КБ), млн. грн.	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320
Темпи збільшення / зменшення, %	167	164	171	97	120	113	109
Відношення КБ до ВВП, %	8	10	13	13	13	12	12
Активи банків (А), млн. грн.	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192
Темпи збільшення / зменшення, %	159	176	155	95	107	112	107
Відношення КБ до А, %	13	12	13	13	15	15	15
Зобов'язання банків (З), млн. грн.	297 613	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872
Темпи збільшення / зменшення, %	158	178	152	95	105	112	107
Відношення КБ до З, %	14	13	15	15	17	17	18
Кошти суб'єктів господарювання (КСГ), млн. грн.	76 898	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550
Темпи збільшення / зменшення, %	126	146	129	80	125	129	109
Відношення КБ до КСГ, %	55	62	83	100	96	83	84
Вклади фізичних осіб (ВФО), млн. грн.	106 078	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003
Темпи збільшення / зменшення, %	146	154	130	98	129	113	119
Відношення КБ до ВФО, %	40	43	56	55	51	51	47
Доходи (Д), млн. грн.	41 465	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449
Темпи збільшення / зменшення, %	151	164	180	117	96	104	105
Відношення КБ до Д, %	103	102	97	81	101	109	113
Витрати (В), млн. грн.	37 501	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550
Темпи збільшення / зменшення, %	148	164	187	157	83	100,4	97
Відношення КБ до В, %	114	113	104	64	92	103	116

Джерела: розраховано за даними Національного банку України, опублікованими на сторінці Офіційного інтернет-представництва НБУ: <http://www.bank.gov.ua>, а також за даними Державної служби статистики України, опублікованими на Офіційній інтернет-сторінці www.ukrstat.gov.ua.

про забезпечення зростання стійкості банківських секторів усіх країн, причому як до внутрішніх, так і до зовнішніх шоків [1]. Вразливість банків, у тому числі й українських, безпосередньо пов'язана з функціями, які вони виконують як кредитні посередники. Вона також посилюється під впливом глобальних факторів, основними з яких є:

- стрімкий розвиток технологій, комп'ютеризація банківського бізнесу;
- лібералізація руху капіталу;
- диверсифікація фінансових послуг, пов'язана з упровадженням на ринках великої кількості нових банківських продуктів.

Як зазначається в документі Базельського комітету з банківського нагляду “Підвищення стійкості банківського сектору” (містить пакет реформ, спрямований на вдосконалення світових стандартів щодо дотримання нормативів капіталу з метою сприяння стійкості банківського сектору), однією з основних причин того, що фінансово-економічна криза, яка почалася в 2007 році, виявилася настільки глибокою, було надмірне накопичення банками ризиків у своїх балансах. Цей процес супроводжувався поступовим погіршенням рівня та якості капітальної бази. Через це банки виявилися неспроможними уникнути системних збитків від кре-

дитної та торговельної діяльності, спричинених кризою. Проблеми банківського сектору швидко поширилися на решту фінансової системи та реальну економіку, наслідком чого стало масове скорочення ліквідності та зниження доступності кредитування. Тоді з метою мінімізації наслідків кризи регуляторам довелося втручатися і здійснювати безпрецедентне “вливання” ліквідності, капіталу та надавати гарантії [1].

Слід зазначити, що рівень капіталізації банківської системи будь-якої країни є найважливішим показником, що визначає достатність банківського капіталу в економіці. Рівень капіталізації українських банків також є одним із визначальних факторів, що характеризує їх фінансовий стан та перспективи економічного розвитку нашої держави.

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ ОСТАННІХ РОКІВ

З метою виявлення загальних тенденцій та особливостей розвитку банківської системи України порівняно зі світовими процесами, що відбувалися протягом останніх років у банківській сфері, доцільно проаналізувати стан капіталізації банків

України, в тому числі щодо достатності капіталу.

Передусім розглянемо динаміку відношення капіталу банків до ВВП (як основного макроекономічного показника, який використовують під час оцінювання капіталізації банків на макрорівні) та до основних показників діяльності (див. таблицю 1).

Вважається, що для підтримання дієздатності банківської системи обсяг капіталу банків має становити не менш як 5–7% від ВВП [2, 3]. Як свідчить аналіз даних, наведених у таблиці 1, для вітчизняної банківської системи фактичне значення цього показника є значно вищим (8–12%), і це попри те, що він охоплює період пікової фази кризових явищ в економіці України, і зазначена тенденція є стійкою. Так, упродовж 2006–2010 років темпи зростання капіталу банків стабільно перевищували темпи зростання ВВП. Навіть у 2009–2010 роках, коли кризові явища в економіці найбільше позначилися на основних показниках діяльності банків (за станом на 01.01.2010 р. порівняно з 01.01.2009 р. капітал банків зменшився на 4 088 млн. грн.), тобто капітал банків зростав швидшими темпами, ніж зростав ВВП. І хоча ця тенденція не мала продовження у 2011 році, решта показників діяльності банків за 2011–2012 роки свідчать, що в цей пе-

Таблиця 2. Склад і структура капіталу банків України

Відсотки

Складові капіталу банків	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.01.2013 р.
Статутний капітал	61.72	61.62	69.14	103.49	105.90	110.53	103.55
Емісійні різниці	2.82	4.63	5.07	5.46	5.92	5.92	6.87
Резервні та інші фонди	11.29	10.08	8.97	13.64	9.45	7.73	11.30
Резерви переоцінки	12.79	11.50	9.61	9.68	8.79	8.94	7.70
Прибуток (збиток) минулих років	1.68	2.40	1.30	0.57	-20.78	-28.20	-29.93
Прибуток (збиток) поточного року	9.74	9.51	6.12	-27.34	-9.46	-4.96	
Інші	-0.03	0.26	-0.21	-5.50	0.18	0.03	0.51
Усього	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Джерело: розраховано за даними Національного банку України, опублікованими на сторінці Офіційного інтернет-представництва НБУ: <http://www.bank.gov.ua>.

ріод відбувалися активні якісні зрушення в банківській системі України. Зокрема, це відновлення збалансованості темпів зростання активів і зобов'язань; перевищення темпів збільшення доходів над темпами зростання витрат, стійке відновлення зростання обсягів коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб у загальному обсязі зобов'язань банків.

Слід зазначити, що темпи зростання більшості показників, наведених у таблиці 1, у передкризові роки були найвищими, і відношення капіталу банків до ВВП у період до 2010 року постійно збільшувалося. Для банківського бізнесу в цей період було характерним стрімке зростання його номінальних обсягів, зокрема за рахунок кредитування. Значними стимулами цього процесу були зацікавленість іноземних фінансових установ у розвитку діяльності на українському фінансовому ринку в умовах сприятливої економічної кон'юнктури та значний приплив іноземних інвестицій, які спрямовувалися в банківський сектор економіки (здебільшого на споживче кредитування).

Зазвичай високі темпи зростання обсягів активів (2007–2008 роки) при одночасному зниженні показників рентабельності в банківській сфері (див. таблицю 3) свідчать про зростання ризиків, взятих банками на себе у процесі діяльності. Достовірність цієї закономірності та негативний прояв накопичених банківською системою ризиків наочно засвідчили наслідки світової фінансової кризи 2007–2009 років, які найбільше позначилися на головних індикаторах економічного розвитку України та фінансових показниках банків із інтервалом в один рік: витрати банківського сектору на 01.01.2010 р. та на 01.01.2011 р. пере-

вищили обсяги доходів.

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ

З метою аналізу чинників, які впливали на процес формування капіталу банків України впродовж 2007–2012 років, необхідно розглянути його склад і структуру (див. таблицю 2).

Якщо покладатися на досвід банківських систем економічно розвинутих країн, згідно з яким оптимальним вважається відношення статутного капіталу до загального обсягу капіталу певного банку, що не перевищує 50% [4], то структура капіталу банківської системи України в передкризові роки, хоч і відрізнялася від оптимальної, проте була вельми збалансованою та мала позитивний тренд розвитку. Також згідно з загальноприй-

Таблиця 3. Динаміка основних показників діяльності банків України

Показник	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.01.2013 р.
Капітал банків, усього (КБ), млн. грн.	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320
Загальні активи* (ЗА), млн. грн.	353 086	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892
Темпи зростання ЗА, %	155	175	157	103	109	111	105
КБ, % до ЗА	12	11	12	11,5	13	13	13
Прострочена заборгованість за кредитами, всього (ПЗК), млн. грн.	4 456	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520
Темпи збільшення/зменшення ПЗК, %	132	143	283	388	121	-7	-8,5
ПЗК, % до ЗА	1.3	1,0	1.9	7.0	7.8	6.5	5.7
Статутний капітал банків (СК), млн. грн.	26 266	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204
Темпи зростання СК, %	158	163	192	145	122	118	102
СК, % до КБ	62	62	69	103	106	111	103
Резерви банків (Р), млн. грн.	13 289	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319
Темпи збільшення/зменшення Р, %	142	152	240	253	122	106	-10.5
Р, % до КБ	31	29	41	106	108	102	83.5
Результат діяльності банків (РД), млн. грн.	4 144	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899
Темпи зростання РД, %	126	160	110	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Н. д.
РД, % до КБ	10	10	6	Н. д.	Н. д.	Н. д.	2.9
Рентабельність активів, %	1.61	1.5	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45
Рентабельність капіталу, %	13.52	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу, %	14.19	13.92	14.01	18.08	20.83	18.90	18.06

*Не скориговані на обсяг резервів під активні операції.

Джерело: розраховано за даними Національного банку України, опублікованими на сторінці Офіційного інтернет-представництва НБУ: <http://www.bank.gov.ua>.

нятною світовою практикою вважається, що в процесі розвитку банку його статутний капітал як складова сукупного капіталу перестає відігравати вирішальну роль, і його частка зменшується. Натомість збільшується значення такої складової капіталу банку, як результат діяльності минулих років [5]. Проте необхідно взяти до уваги, що такий досвід та практика ґрунтуються на даних, які охоплюють стабільні періоди діяльності банківських секторів розвинутих країн.

Непередбачуваний характер, глобальність та швидкість поширення світом кризових явищ у 2007–2008 роках, масштаб їх негативного впливу на економічний стан більшості країн світу призвели до того, що фінансові ринки були виведені з рівноваги та переорієнтовалися на кризово-трансформаційну модель розвитку. Як наслідок ослабла не лише фінансова, а й загальноекономічна стабільність світу. Тому вважаємо, що за таких умов капітал банків має розглядатися та аналізуватися не тільки з позиції оптимальності його структури, а й під кутом спроможності абсорбувати збитки та забезпечити стійкість банківського сектору.

Світова фінансова криза стала суворим випробуванням на стійкість для банківського сектору України. Як свідчать дані таблиці 2, за результатами 2009 року вітчизняні банки зазнали найбільших втрат. Водночас банкам вдалося, незважаючи на погіршення якості капітальної бази, втримати необхідний рівень капіталу та за його рахунок абсорбувати збитки, не допустивши погіршення якості активів.

Склад і структура капіталу банків України в кризові роки стали віддзеркаленням загальносвітових тенденцій: масові списання збитків у результаті знецінення активів відбувалися і в США, і в Європі, і в країнах СНД [6]. Нині банки активно відновлюють та збільшують власний капітал, працюють над підвищенням доходності, розширюють власну ресурсну базу тощо. Зазначені тенденції також бачимо в змінах структури капіталу банків за 2011–2012 роки, що дає підстави сподіватися на закріплення позитивних тенденцій та стабілізацію ситуації в банківському секторі.

Проаналізуємо, під впливом яких чинників формувалася саме така структура капіталу українських банків. Із цією метою розглянемо основні показники діяльності банків України та їх динаміку за аналогічний

період (див. таблицю 3).

Наведені дані також дають змогу отримати ґрунтовне розуміння основних тенденцій розвитку банківського сектору України, факторів, що впливали на діяльність вітчизняних банків та стан їх капіталізації, а також визначити головні ризики, які банківська система акумулювала в докризовий період, і які реалізувалися під час кризи.

Як свідчать ці дані, для банківського сектору України в докризовий період були притаманні:

- високі показники рентабельності активів (1.61% на 01.01.2007 р. та 1.5% на 01.01.2008 р.) та рентабельності капіталу (13.52% на 01.01.2007 р. та 12.67% на 01.01.2008 р.);

- стабільне зростання обсягів капіталу (з 42 566 млн. грн. за 2006 рік до 69 578 млн. грн. за 2007 рік та до 119 263 млн. грн. за 2009 рік);

- незначна питома вага обсягу простроченої заборгованості за кредитами (в межах одного відсотка впродовж 2007 та 2008 років) та стрімке зростання обсягів активних операцій (на 157% за 2006 рік та на 175% за 2007 рік), насамперед за рахунок кредитування.

Зазначені показники діяльності банків України в докризовий період були основними індикаторами, що характеризували вітчизняний банківський сектор як надзвичайно привабливий для інвесторів (як іноземних, так і вітчизняних). Водночас стрімке зростання обсягів банківського кредитування було притаманне не лише для України. Зокрема, впродовж 2000–2007 років обсяг банківських позик для приватного сектору в країнах Центральної та Східної Європи зростав щорічно в середньому на 24%. Здебільшого це призвело до поглиблення макроекономічних дисбалансів у цих країнах [7]. Доречно зауважити, що стрімке зростання обсягів банківського кредитування в умовах підвищеної конкуренції між банками за збільшення частки ринку є ризиковим за визначенням, оскільки “кредитні буми” часто змушують банки спрямовувати основні зусилля на збільшення кредитних портфелів, при цьому без належного їх моніторингу та якісного оцінювання ризиковості. Все це призводить до зростання обсягів прострочених активів та інших проблем банківського сектору. Так, відповідно до даних таблиці 3, якщо до 2009 року темпи зростання активів (175% за 2007 рік) перевищували темпи зростання

простроченої заборгованості (143% за 2007 рік), і це давало змогу банкам нехтувати її обсягами завдяки порівняно незначній частці в загальних активах, то вже на 01.01.2009 р. темпи зростання обсягів простроченої заборгованості за кредитами були суттєво більшими, ніж темпи зростання активів (283% та 157% відповідно). І на 01.01.2010 р., коли темпи зростання активів майже зупинилися (всього 103%), це негайно позначилося на фінансових показниках банків.

Для українських банків характерним було те, що причиною значних обсягів простроченої заборгованості стали не прорахунки у використанні ними складних фінансових інструментів, а невиклати за кредитами, які в умовах конкурентної боротьби за частку ринку і високу маржу надавалися багатьма банками без належної оцінки платоспроможності позичальників та достатніх обсягів забезпечення. Так, за результатами діяльності у 2009 році банківська система країни зазнала найбільших збитків — на суму 38 450 млн. грн. Головною їх причиною була потреба сформувати резерви на покриття збитків за кредитними операціями. У наступні роки обсяг збитків банківської системи України поступово зменшувався, і торік, уперше з 2008 року, вдалося досягнути позитивного фінансового результату: за 2012 рік загальна сума прибутку банків становила 4 899 млн. грн. Також уперше після кризи на 01.01.2013 р. показники рентабельності активів та капіталу були позитивними.

Прискоренню виходу банків із кризи сприяла фінансова підтримка з боку акціонерів. Намагання банків “вижити” за таких складних умов спонукало їх власників збільшувати статутний капітал, за рахунок якого, переважно, були покриті збитки, спричинені реалізацією ризиків, акумульованих банківською системою у докризовому періоді. Впродовж усього періоду, що аналізується, стабільно та в значних обсягах відбувалося нарощування банками статутного капіталу. Найдинамічніше він зростав у передкризовий та кризовий періоди: 163% — за 2007 рік та 192% — за 2009 рік). Зрештою частка статутного капіталу в загальному обсязі капіталу банків стала вирішальною (див. таблицю 2) і в період із 01.01.2009 р. до 01.01.2013 р. в абсолютному вираженні збільшилася на 92 750 млн. грн., тобто більш як удвічі (див. таблицю 3). Також слід звернути

увагу, що спільною рисою перебігу кризи в усіх країнах світу була неспроможність банківських установ у рамках підходу до оцінки капіталу відобразити основні балансові та позабалансові ризики, а також ризики, пов'язані з деривативами, які стали ключовим фактором, що посилив кризу [1].

Стосовно України, то консервативні підходи Національного банку України щодо необхідності дотримання банками існуючих обмежень для широкого використання похідних фінансових інструментів та заборони включати до регулятивного капіталу гібридні інструменти виявилися ефективними запобіжними засобами в умовах кризи. Як відомо, в Україні регулятивний капітал банків складається з капіталу першого та другого рівнів. Капітал третього рівня, який, згідно з підходами Базельського комітету з банківського нагляду можна було використовувати для покриття ринкових ризиків і який Базелем III вилучається з покриття ризиків, в Україні не використовувався. Поєднання зазначених чинників дало змогу банківській системі України в кризовий період утримати показник достатності капіталу на рівні, вищому за нормативний. Тобто належна якість капіталу банків дала змогу більшості банків за критичних умов зберегти свою фінансову спроможність.

Водночас деякі банки, яким не вдалося своєчасно збільшити капітал у достатньому обсязі, були змушені припинити свою діяльність і нині перебувають у стадії ліквідації (АКБ "Трансбанк", АБ "Банк регіонального розвитку", ТОВ "Укрпромбанк", ВАТ "КБ "Національний стандарт", ВАТ "КБ "БІГ Енергія", ПАТ "АБ

"Синтез", КБ "Українська фінансова група", ТОВ "АКБ "Європейський", ВАТ "КБ "Іпобанк", ТОВ "КБ "АРМА", ПАТ "Банк "Столиця" та інші) [8]. Основною причиною цього були взяті банками надмірні ризики та неспроможність їх адекватно оцінити або належно ними управляти. Таким чином, на підставі даних таблиці 3 можемо зробити висновки про поступову стабілізацію діяльності банківського сектору, відновлення ним спроможності забезпечувати кредитування економіки.

Безумовно, темпи відновлення банківського сектору в різних країнах різні. Так, за оцінками Міжнародного валютного фонду, економіка деяких країн Центральної та Східної Європи, а також країн СНД відновлюється повільно. Ризики хоч і стають меншими, проте залишаються значними через нестійку динаміку піднесення реальної економіки й оздоровлення балансів фінансових установ [6]. Водночас заходи, застосовані Національним банком України з метою подолання розвитку негативних тенденцій у банківському секторі (консервативні підходи до структури та якості складових регулятивного капіталу банків, фінансова підтримка (рефінансування) банків у період пікової фази кризових явищ в Україні, запровадження заходів, спрямованих на дестимуляцію кредитування фізичних осіб в іноземній валюті тощо), цілком відповідали процесам, які відбувалися в інших економічно розвинутих країнах, а також цілям і завданням Національного банку України як регулятора.

Проведений нами аналіз наочно свідчить про правильність твердження, що безпосередній вплив на фінансову

стійкість та платоспроможність банку має достатність обсягу його капіталу. Тобто одним із головних уроків кризи можемо вважати потребу в посиленні контролю за покриттям ризиків банків капіталом належної якості.

ПРУДЕНЦІЙНІ ВИМОГИ ДО ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ ДЛЯ ПОКРИТТЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

У міжнародній банківській практиці питанню достатності капіталу приділяється значна увага. Актуальним воно залишається і на сучасному етапі розвитку банківської системи України, оскільки зазначений показник є базовим елементом пруденційного нагляду. Державне регулювання розміру капіталу банків є одним із головних завдань Національного банку України в частині нагляду за діяльністю банків [9].

Традиційна концепція банківського регулювання та нагляду передбачає застосування пруденційних вимог до достатності регулятивного капіталу з метою забезпечення індивідуальної стійкості банків як за стабільних економічних умов, так і під час економічної нестабільності. Тобто кількісний обсяг та якісна структура регулятивного капіталу має покривати очікувані та неочікувані втрати, що виникають унаслідок реалізації банківських ризиків. Це потребує регламентації регуляторних вимог до капіталу банків з урахуванням специфіки їхньої діяльності та якості корпоративного управління на рівні банківської системи кожної країни, що залежить від ступеня впливу системних ризиків на її функціонування. Така концепція застосована в міжнародних стандар-

Таблиця 4. Базельські вимоги до достатності капіталу порівняно з пруденційними вимогами Національного банку України

Підходи до оцінки достатності капіталу банку			
Базель I	Базель II	Базель III	Пруденційні вимоги Національного банку України
Кредитний ризик + поправка щодо ринкового ризику	Кредитний ризик (удосконалені підходи) + ринковий ризик + операційний ризик	Кредитний ризик (удосконалені підходи) + ринковий ризик + операційний ризик	Кредитний ризик + валютний ризик
Мінімальні вимоги до капіталу: регулятивний капітал	Мінімальні вимоги до капіталу: регулятивний капітал	Мінімальні вимоги до капіталу: регулятивний капітал	Мінімальні вимоги до капіталу: регулятивний капітал
Зважені за ризиком активи для кредитного ризику + вимоги до капіталу на покриття ринкових ризиків	Зважені за ризиком активи для кредитного ризику + вимоги до капіталу на покриття ринкових ризиків + вимоги до капіталу на покриття операційного ризику	Зважені за ризиком активи для кредитного ризику + вимоги до капіталу на покриття ринкових ризиків + вимоги до капіталу на покриття операційного ризику	Зважені за ризиком активи для кредитного ризику + вимоги до капіталу на покриття валютних ризиків
≥ 8%	≥ 8%	≥ 8%	≥ 10%
		Додатково запроваджується буферний резервний капітал – 2.5%. Разом ≥ 10.5%	
		Додатково запроваджується контрциклічний буфер (0–2.5%)	

тах управління капіталом банків та методологічно викладена в Базельських угодах про конвергенцію капіталу [10].

Наглядову діяльність Національний банк України проводить з дотриманням Основних принципів ефективного банківського нагляду та положень, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду. Зокрема, НБУ встановлює регулятивні вимоги щодо складових, розрахунку та розміру капіталу банків — обов'язкові для банків економічні нормативи [11, 12]. Одним із них є норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (H2). Цей показник визначається як відношення регулятивного капіталу до суми активів і певних позабалансових інструментів, зменшених на суму створених резервів за активними операціями і зважених за ступенем кредитного ризику, та сукупної відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами і банківськими металами [13]. Цей норматив розраховуємо за такою формулою:

$$H2 = \frac{PK}{Ap + C_{\text{вн}}} \times 100\% \geq 10\%, \quad (1)$$

де PK — регулятивний капітал банку;
 Ap — активи і певні позабалансові інструменти, зменшені на суму створених резервів за активними операціями і зважених за ступенем кредитного ризику;

$C_{\text{вн}}$ — сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами і банківськими металами [14].

Не відкидаючи того фактора, що проблема стану капіталізації кожного окремого банку насамперед залежить від фінансових спроможностей, ефективності менеджменту й бажання його власників підтримувати капітал на достатньому рівні, наглядовий орган має встановлювати обґрунтовані та належні вимоги до капіталу банків, що забезпечують банкам покриття взятих на себе ризиків. Наглядовий орган також визначає складові капіталу з урахуванням їхньої спроможності абсорбувати збитки. Тому основним напрямом зростання ефективності застосування пруденційних вимог до капіталу є подальше вдосконалення існуючих підходів до його розрахунку.

Національний банк України як наглядовий орган надає пріоритетного значення роботі з удосконалення методичної та нормативно-правової бази банківського регулювання та на-

гляду, спрямованої на врахування ризиків у діяльності банків та зменшення їх рівня, забезпечення відповідності вимогам Базельських принципів ефективного банківського нагляду і законодавства Європейського Союзу з питань нагляду. Наглядові вимоги щодо адекватності/достатності капіталу банку повинні враховувати ризики, не охоплені розрахунком регулятивного капіталу.

Порівняння Базельських вимог до достатності капіталу банків із вітчизняними пруденційними вимогами наведено в таблиці 4.

Підвищене порівняно з Базельськими вимогами ($\geq 8\%$) значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу в Україні ($\geq 10\%$) необхідно розглядати як відправну точку щодо оцінки достатності капіталу. Високий коефіцієнт є позитивним фактором, але він не забезпечує повної достатності капіталу, оскільки для цього необхідно здійснити оцінювання ризиків, на які банк наражається в процесі своєї діяльності, а також методів та якості управління ними, при цьому врахувати специфіку ділового середовища функціонування банків.

ПРУДЕНЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ РЕГУЛЯТИВНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

У вітчизняній банківській практиці пруденційне регулювання достатності регулятивного капіталу ґрунтується на вимогах Базеля I, який охоплює кредитні ризики та враховує поправку до Базеля I щодо ринкових ризиків (1998 року) у частині врахування валютного ризику [15]. Відносно інших складових ринкового ризику (пайовий, товарний та ризик процентної ставки) слід зазначити таке.

Пайовий ризик враховується під час визначення мінімального розміру регулятивного капіталу (H1) шляхом 100-процентного покриття капіталом інвестиційних вкладень банку [13]. Тобто вимоги Національного банку України в частині покриття цього ризику є суворішими порівняно з Базельськими.

Що ж до товарного ризику та ризику процентної ставки, то питанню доцільності запровадження їх врахування до розрахунку нормативу (H2) має передувати ґрунтовний аналіз структури балансів вітчизняних банків, зокрема щодо наявних товарних позицій та обсягів боргових цінних папе-

рів у торговому портфелі відповідно, яким притаманні ці види ринкового ризику. Мета такого аналізу — встановити, чи буде виправданим запровадження Базельських підходів до розрахунку цих ризиків (з урахуванням їх складності) у вітчизняну банківську практику на рівні пруденційних вимог, виходячи з суттєвості обсягів зазначених вище позицій під ризиком у банківській системі України в цілому.

Інтеграція банківської системи України в європейське співтовариство зумовлює необхідність подальшого наближення вітчизняних методичних підходів оцінки достатності капіталу до Базельських принципів, адаптації української регуляторної та корпоративної банківської практики до положень документів “Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу: нові підходи” (Базель II) та “Підвищення стійкості банківського сектору” (Базель III).

Зокрема, згідно з Базелем II розрахунок вимог до достатності капіталу банків здійснюється з урахуванням операційного ризику. Відповідно до Базеля II є три можливі варіанти розрахунку вимог до капіталу під операційний ризик: базовий, стандартизований (у тому числі альтернативний стандартизований) та вдосконалений. Варіант залежить від розміру банку, складності й різноманітності його операцій, чутливості до зазначеного ризику.

Базовий підхід є найпростішим, оскільки не потребує значних змін методологічної бази, впровадження складних інформаційних систем та розробки власних внутрішньобанківських моделей оцінки ризику. Його зможуть використовувати всі банки незалежно від розміру та характеру діяльності.

Стандартизований підхід порівняно з базовим складніший у застосуванні. Ним зможуть скористатися банки, які забезпечать належний розподіл валового доходу за бізнес-лініями та отримають від наглядового органу дозвіл на застосування. Можливість застосування альтернативного стандартизованого підходу доцільно розглядати за наявності в банку напрацьованого досвіду використання стандартизованого підходу.

Використання вдосконаленого підходу на даному етапі розвитку банківської системи України, на наш погляд, є передчасним, оскільки його запровадженню має передувати проведена банками ґрунтовна робота щодо нако-

пичення інформації належної якості про збиткові події (в розрізі кожної бізнес-лінії) за період щонайменше п'ять років, а також впровадження внутрішніх систем вимірювання операційного ризику, їх інтеграція до щоденних процесів управління ризиками банку. Крім того, запровадження та використання банками відповідних ІТ-технологій пов'язане зі значними витратами, що є вельми складним завданням не лише для вітчизняних, а й для європейських банків.

Базель II передбачає два варіанти розрахунку кредитного ризику: **за стандартизованим підходом** (поділяється на *спрощений і загальний*) та **на основі внутрішніх рейтингів** (поділяється на *фундаментальний та вдосконалений*).

У цьому контексті доцільно також проаналізувати застосовуваний нині Національним банком України підхід до врахування кредитного ризику під час розрахунку нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (H2) з точки зору можливості його доопрацювання з метою наближення до спрощеного стандартизованого підходу, який базується на використанні єдиних оцінок ризику країн за класифікацією експортних кредитних агентств — учасників “Угоди про настанови для офіційно підтриманих експортних кредитів” та оцінюванні активів банку за методикою наглядового органу із застосуванням встановлених ним значень вагових коефіцієнтів ризику.

Зважаючи на те, що з урахуванням негативного світового досвіду використання підходу щодо оцінки кредитних ризиків, який базується на зовнішніх кредитних рейтингах контрагентів, положеннями Базеля III рекомендується наглядовим органам країн запровадити вимоги до банків здійснювати власне внутрішнє оцінювання кредитних ризиків (Базельським комітетом з банківського нагляду було визнано надмірне покладання банківських установ на оцінки кредитних рейтингових агентств, що в підсумку призвело до недооцінки банками власних кредитних ризиків [1]), вважаємо, що нині цей підхід для застосування в українській банківській практиці непридатний.

Надання банкам змоги застосовувати для оцінювання кредитного ризику підхід на основі внутрішніх рейтингів, як і для операційного ризику, також є передчасним, оскільки нині:

— існують суттєві відмінності в рівні розвитку систем ризик-менедж-

менту банків України, більшість банків не має досвіду використання математичних моделей, на яких ґрунтуються розрахунки обсягу ризиків;

— банки не мають накопиченої статистичної бази даних про дефолти контрагентів (боржників), при цьому положеннями Базеля II встановлено, що такі дані повинні охоплювати період щонайменше 5 років;

— запровадження вдосконалених підходів вимірювання ризиків потребує значних витрат на розробку необхідних процедур і стандартів управління ІТ-технологіями тощо.

ВИСНОВКИ

Засвідчені Національним банком України наміри щодо реалізації заходів, спрямованих на подальшу адаптацію банківської практики України до міжнародних стандартів та досягнення відповідності до “Основних принципів ефективного банківського нагляду” та положень Базельського комітету з питань банківського нагляду [11, 12], зумовлюють об'єктивну необхідність удосконалення методів вимірювання та контролю банківських ризиків із метою покриття їх капіталом.

Водночас мають бути враховані стан розвитку та особливості функціонування вітчизняної банківської системи [16]. Дуже важливо, щоб удосконалення підходу до розрахунку показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу здійснювалося виключно шляхом доопрацювання існуючої методики розрахунку, а не її заміни. Пропоновані зміни та вдосконалення методики оцінки достатності капіталу банків мають бути спрямовані на забезпечення та запобігання появи в їх діяльності латентних і явних дестабілізуючих (шокових) процесів. Отже, подальшому вдосконаленню пруденційних вимог до достатності капіталу банків з урахуванням положень Базельського комітету з банківського нагляду сприятиме розрахунок нормативу (H2) за формулою:

$$H2 = \frac{PK}{Kp + Pr + Op} \times 100\%, \quad (2)$$

де PK — регулятивний капітал банку;

Kp — обсяг ресурсів, необхідний для покриття кредитного ризику за активами та позабалансовими інструментами, зменшений на суму створених резервів за активними операціями і зважений за ступенем ризику;

Pr — обсяг ресурсів, необхідний

для покриття ринкового ризику, який включає процентний, інвестиційний, валютний та торговий ризики;

Op — обсяг ресурсів, необхідний для покриття операційного ризику.

При цьому обов'язковою передумовою практичного застосування наведеної формули має бути ґрунтовний аналіз структури балансів вітчизняних банків щодо обсягу наявних позицій під ризиками (ринковим, операційним та кредитним), детальна розробка зазначених вище складових знаменника, в тому числі визначення їх змістовного наповнення та методів вимірювання кожної з цих складових. Розробка такої методики має стати предметом окремих наукових досліджень.

Література

1. *Strengthening the resilience of the banking sector - consultative document // Bank for International Settlements. — December 2009. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://http://www.bis.org/pub/bcbs164.htm>.*
2. *Фостяк В. В. Шляхи підвищення капіталізації банків України: Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики // Збірник наукових праць. — 2012. — Випуск 1(12)/науково-практичне видання. — С. 38–45.*
3. *Шелудько Н. М. Макроекономічні аспекти проблеми капіталізації банків в Україні // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 10 (40). — С. 72–80.*
4. *Довгань Ж. Капіталізація банківської системи України // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 11. — С. 10–14.*
5. *Алексєєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики: Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 276 с.*
6. *Лютій І., Юрчук О. Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 1. — С. 10–16.*
7. *Степанюк Є. В. Ризики кредитної експансії в Україні на досвіді країн Центральної та Східної Європи // Вісник Української академії банківської справи. — 2008. — № 2(25).*
8. *Перелік банків України, які знаходяться на ліквідації. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75473&cat_id=40259.*
9. *Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. №679-XIV. — [Електронний ресурс]. — Режим*

доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>.

10. Симановский А. Ю. О регулятивных требованиях к устойчивости банков // Деньги и кредит. — 2009. — № 9. — С. 12–19.

11. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Core principles for effective banking supervision). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>.

12. Лист Національного банку України від 30.12.2004 р. № 42-412/4010-13749. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ligazakon.ua>.

13. Постанова Правління Національного банку України “Про затвердження Інструкції про порядок

регулювання діяльності банків в Україні” від 28.08.2001 р. № 368. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG6032.html.

14. Постанова Правління Національного банку України “Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні” від 02.06.2009 р. № 315. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>.

15. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards (July 1988, UPDATED TO April 1998) // Bank for International Settlements. — 1998. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbsc111.pdf>.

www.bis.org/publ/bcbsc111.pdf.

16. Слобода Л. Я. Методи адаптації банківської системи України до міжнародних стандартів управління капіталом // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2011. — № 1. — С. 506–517.

17. Основні показники діяльності банків України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.

18. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework. November 2005. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs118.htm>.

Банкноти України/

Поповнення готівково-грошового обігу банкнотами номіналами 10 і 50 гривень у вересні 2013 року

Готівково-грошовий обіг в Україні, починаючи з 1 вересня 2013 року, поповнено банкнотами номіналами 10 і 50 гривень 2013 року випуску. Їх дизайн не відрізняється від дизайну банкнот гривні відповідних номіналів зразка 2003 та наступних років випуску, крім зазначеного на них року випуску — 2013 та підпису Голови Національного банку України.

Банкноти гривні 2013 року виготовлення поповнюють

БАНКНОТА НОМІНАЛОМ 10 ГРИВЕНЬ

Лицьовий бік

Зворотний бік

БАНКНОТА НОМІНАЛОМ 50 ГРИВЕНЬ

Лицьовий бік

Зворотний бік

Фінансовий механізм та обліково-аналітичне забезпечення сталого економічного розвитку

4–7 вересня 2013 року на базі кафедри “Фінанси та кредит” Севастопольського національного технічного університету відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція на тему “Фінансовий механізм та обліково-аналітичне забезпечення сталого економічного розвитку”. Серед її організаторів – Міністерство освіти і науки України, Севастопольський національний технічний університет, Київський, Харківський, Тернопільський національні економічні університети, Національний університет “Львівська політехніка”, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського та інші провідні освітні й наукові заклади України. Конференція працювала за такими напрямками: проблеми і перспективи розвитку грошово-кредитного регулювання економічного зростання, модернізація фінансового механізму великомасштабних економічних систем, галузеві та регіональні аспекти економічного розвитку та іншими.

On 4–7 September 2013, the All-Ukrainian Theoretical and Practical Conference on “Financial Mechanism and Accounting and Analytical Support of Constant Economic Development” took place on the basis of the Finance and Credit Department of the Sevastopol National Technical University. The conference was organized by the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Sevastopol National Technical University, the Kyiv National Economic University, the Kharkiv national university of economics, the Ternopil National Economic University, the Lviv Polytechnic National University, the Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky and others leading educational and scientific institutions of Ukraine. During the conference, discussed were the following issues: problems and prospects of development of the economic growth monetary regulation, modernization of financial mechanism of large-scale economic systems, sectoral and regional aspects of economic development and so on.

Високий тон роботі конференції своєю доповіддю “Про необхідні і достатні умови для переходу до інтенсивного економічного зростання” задав доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри “Фінанси та кредит” Севастопольського національного технічного університету **Анатолій Вожжов**. Він розповів про багатолітню роботу очолюваної ним кафедри над науковим обґрунтуванням шляхів побудови архітектури фінансового стимулювання з метою забезпечення сталого економічного зростання. Не секрет, що за рівнем ВВП Україна досі не вийшла на рівень 1992 року. Якщо терміново не запустити механізм інтенсивного піднесення економіки, наголосив професор, існує небезпека, що ми перейдемо до розряду не просто відсталих, а депресивних країн. Як же запустити такий механізм? А.П.Вожжов переконаний: потрібно знижувати ціну грошей. Відтак зростатиме рівень монетизації економіки, оживатиме виробництво, збільшуватиметься обсяг ВВП на душу населення. На думку доповідача, крім класичного методу стимулювання економіки, треба ширше використовувати метод так званого кількісного пом’якшення, тобто емітувати і вливати гроші в економіку через фондовий ринок, як це роблять провідні країни світу, зокрема США. Аби ці кошти не спричинили інфляційний вибух, їх потрібно спрямовувати в інвестиційні програми, щоб запрацював кредитно-інвестиційний мультиплікатор. Зовні усе здається просто. Але для більшості українців, які пережили спустошливу гіперінфляцію 1990-х, джін бездумної емісії видається набагато небезпечнішим, ніж грошовий голод. Як знайти золоту середину? Ось де цілина для економічної науки!

Свій рецепт стимулювання вітчизняного виробництва у

Анатолій Вожжов.

Робоча президія конференції.

доповіді “Економічні наслідки підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС для її взаємовідносин із країнами Митного союзу” запропонував кандидат економічних наук, доцент, начальник Кримської регіональної дирекції Авант-банку

В'ячеслав Аксьонов.

В'ячеслав Аксьонов. На його думку, лише після вступу України до Митного союзу “в нас стабілізується ситуація, зросте обсяг кооперації” тощо. Бо виробничі потужності в Україні в основному не відповідають європейським стандартам, отже, ми не лише не зможемо експортувати свою продукцію до Європи, а й продавати її вдома (оскільки вона не відповідає стандартам). Наш ринок усе активніше заповнюватимуть європейські виробники. В підсумку, переконаний доповідач, після підписання Угоди про асоціацію з ЄС ВВП України знизиться щонайменше на 1.5%. Зате після вступу до Митного союзу зросте мінімум на 4%!

Схоже, розв'язана нещодавно Росією проти України чергова торговельна війна — один із кроків братнього примусу до “стабілізації ситуації і зростання обсягу кооперації”... “Але чому ми не можемо дружити, торгувати, розвивати взаємовигідні відносини і з Росією, і з Європейським Союзом? — цілком резонно зауважила на виступ В.В.Аксьонова

Ганна Карчева.

кандидат економічних наук, доцент Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) **Ганна Карчева**. — Чому ми обов'язково повинні вибирати: або — або?” Зрештою, приєднання до більш розвинутого союзу країн, переконана Г.Т.Карчева, допоможе Україні поступово наблизитися до їхнього рівня, тоді як приєднання до відсталих — на десятиліття законсервує і нашу відсталість. Нині в Україні у десять разів нижчий обсяг ВВП на душу населення, ніж у середньому в Європі. Тому європейська інтеграція — це реальна можливість залучення передових технологій, збільшення обсягів іноземних інвестицій, а в підсумку — підвищення стандартів життя в Україні.

Ганна Карчева представила учасникам конференції доповідь на тему “Дослідження фінансової глибини та економічного зростання в Україні”, підготовлену спільно з доктором економічних наук, професором, ректором Університету банківської справи НБУ **Тамарою Смовженко**. Одна з основних причин низьких темпів економічного зростання в Україні, переконана доповідач, — низький рівень фінансової глибини економіки (тобто пронизаності економіки фінансовими відносинами, її насиченості грошима, фінансовими інструментами і фінансовими інститутами). Доведено, що чим розвинутіша країна, тим більша її фінансова глибина. У свою чергу, чим вищий рівень фінансової глибини, тим вища спроможність фінансового сектору до ефективного перерозподілу фінансових ресурсів на інвестиційні цілі і тим більший потенціал економічного зростання та розвитку. Низька фінансова глибина в основному характерна для країн, що розвиваються, та перехідних економік, які мають певні проблеми із забезпеченням динаміки економічного зростання, що характерно в останні роки для України. При цьому слід враховувати, що зв'язок “фінансова глибина економіки — рівень розвитку економіки — темпи економічного зростання” — лише одна важлива складова багатофакторного процесу формування умов для піднесення економіки України, зазначила Ганна Карчева.

“Вважається, що чим вищий рівень розвитку економіки і, відповідно, чим більша її фінансова глибина, тим більш диверсифікованим є фінансовий сектор (фінансові інструменти, інститути, інвестори), тим нижча роль банків, — наголосила доповідач. — В індустріальних країнах частка банківського сектору на ринку фінансових послуг становить у середньому 60–70%, у перехідних та економіках, що розвиваються, — 75–85%. В Україні склалася змішана модель фінансового сектору з підвищеною роллю банків, на які припадає більше 90% фінансових активів. Активність небанківських фінансових інститутів (страхові компанії, пенсійні та інвестиційні фонди) обмежена порівняно з банками, незважаючи на їх значну кількість в Україні. Так, у нас зареєстровано 716 кредитних спілок і 443 страхових компанії, проте їхні активи становлять відповідно лише 0.2% і 4.4% від активів банківського сектору. Нерозвинутість фінансового сектору в Україні негативно впливає на рівень

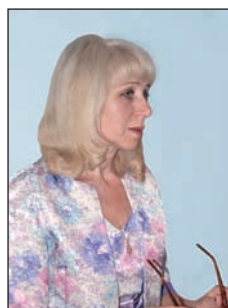

У залі конференції.

фінансової глибини вітчизняної економіки та динаміку економічного зростання.

Важливими індикаторами фінансової глибини є рівень монетизації, відношення фінансових активів до ВВП, капіталізація ринку акцій до ВВП, насиченість економіки кредитами (відношення наданих кредитів до ВВП) тощо. За цими індикаторами наша країна має невисоку фінансову глибину, зокрема рівень монетизації вітчизняної економіки залишається значно нижчим (на 01.07.2013 р. — 51.01%) порівняно з розвинутими країнами (зокрема, 100–120% у єврозоні і 170–220% в “азійських тигрів”), що призводить до уповільнення економічного зростання в Україні, підвищеної залежності від коротких кон'юнктурних інвестицій, слабкого ресурсного потенціалу фінансового сектору”.

У доповіді “Капіталізація банків у контексті нових базельських вимог” доктор економічних наук, професор Університету банківської справи НБУ **Ольга Вовчак** зазначила, що

Ольга Вовчак.

інвестиційна активність економіки України значною мірою залежить від достатнього рівня капіталізації вітчизняної банківської системи та ефективності використання банківського капіталу. Однак проблему капіталізації нині часто ототожнюють із розміром статутного капіталу або з ліцензійними вимогами до величини регулятивного капіталу, тоді як насамперед це — проблема недостатньої адекватності капіталів банків розміру сформованих ними активів.

Тобто йдеться про проблему загальної фінансової стабільності й автономності банківської системи. В кінцевому підсумку — це питання належного виконання банками взятих на себе грошових зобов'язань, від якості якого залежить розвиток економіки країни загалом.

“Динаміка приросту банківського капіталу в Україні характеризується постійним його зростанням. Проте незважаючи на це, його частка становить усього 5% від ВВП, тоді як у Європі — 40%, а в Росії — 37.2%. Регулятивний капітал банків за останні п'ять років зріс, його рівень нині становить 18.1%, що майже вдвічі перевищує норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (10%). Це свідчить про належний рівень капіталізації банківської системи і про спроможність банків розраховуватися в повному обсязі за своїми зобов'язаннями.

Водночас в Україні склалася ситуація, — зазначила Ольга Вовчак, — коли темпи зростання активів значно випереджають темпи зростання капіталу банків. Банки все більше стали залучати кошти юридичних та фізичних осіб. За таких

умов їм буде досить складно в майбутньому відповідати за своїми зобов'язаннями. Тому сьогодні гостро постало завдання забезпечення капіталу банків на рівні, адекватному потребам економіки, вжиття заходів щодо його зростання”.

Як відомо, у банківській практиці використовуються внутрішні та зовнішні джерела нарощування капіталу. Основним внутрішнім джерелом є прибуток — один із найлегших і найдешевших засобів нарощування капіталу. Це джерело безпосередньо пов'язане з дивідендною політикою банку: чим більше прибутку виплачено як дивіденди, тим менша його частка буде капіталізована, і навпаки. З метою збільшення капіталу за рахунок прибутку деякі члені пропонують звільнити від оподаткування частину прибутку банківських установ, спрямовану на підвищення рівня їх капіталізації.

Нарощування капіталу з використанням зовнішніх джерел здійснюється за рахунок таких основних фінансових інструментів, як емісія акцій, емісія капітальних боргових зобов'язань, продаж активів та оренда нерухомості. Емісію простих акцій в Україні нині використовують досить обережно, оскільки більшість власників боїться втратити контроль над управлінням банківською установою. З огляду на це необхідні нові фінансові інструменти, які б зацікавлювали інвестора та власників і дали можливість нарощувати статутний капітал. Одним із таких інструментів може бути емісія привілейованих акцій із фіксованою дохідністю і пільговим оподаткуванням доходів громадян, які інвестуються в привілейовані акції, та доходів, отриманих від інвестування. При використанні такого джерела кошти спрямовуються на поповнення статутного капіталу і при цьому не дають права на управління банком, а отже, відсутня загроза втрати контролю над ним.

Одним із перспективних джерел поповнення банківського капіталу та підвищення рівня капіталізації є залучення ресурсів на фондовому ринку шляхом первинного публічного розміщення акцій — IPO (від англ. Initial Public Offering — первинне публічне розміщення). Основними чинниками, які стримують проведення IPO вітчизняними банками, є інформаційна непрозорість і низький ступінь відкритості національної економіки, низький рівень капіталізації, значна вартість операцій щодо IPO, законодавчі перешкоди та боязнь реальних власників втратити контроль над своєю власністю. Серед банків, які вже провели IPO та приватне розміщення, — банки, що входять у першу двадцятку за розмірами активів.

Названі методи вітчизняні банки використовують не в тому обсязі, який забезпечить значне зростання саме компонентів капіталу першого рівня. Тому з метою підвищен-

Інтерв'ю В'ячеслава Аксьонова для Севастопольського міського телебачення.

ня рівня капіталізації банківської системи України, підсумувала доповідач, доцільно активізувати роль фондового ринку як джерела залучення додаткового капіталу шляхом розміщення акцій власного випуску та корпоративних облігацій комерційних банків.

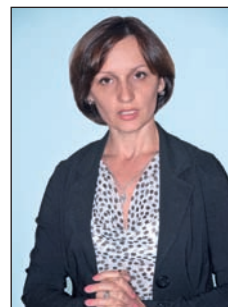
Дослідженню концептуально-теоретичних основ ефективного використання властивостей фінансової архітектури в умовах економічних перетворень присвятила свій виступ доктор економічних наук, професор Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського **Світлана**

Світлана Климчук.

Климчук (тема її доповіді — “Фінансова архітектура в умовах економічних перетворень”). Вона визначила основні принципи функціонального моделювання даного процесу при проведенні ринкових трансформацій. Запропонований доповідачем комплексний методичний підхід до управління фінансово-кредитним механізмом в економічній системі дасть змогу побудувати оптимальну та універсальну модель ефективного управління фінансовим простором.

Аспірант Херсонського національного технічного університету **Наталія Донєва** представила на суд колег дослідження “Регіональні аспекти сталого економічного розвитку Херсонської області”, підготовлене спільно з доктором технічних наук, професором цього ж університету **Маргаритою Шарко**. Кожен регіон України має свої специфічні особливості. Тому здійснення регіональної економічної політики в країні потребує диференційованого підходу до розвитку кожного регіону, вивчення його переваг, недоліків, можливостей тощо. Скажімо, переваги Херсонщини, зазна-

Наталія Донєва.

чала доповідач, визначає її розташування біля важливих транспортних і торговельних шляхів, на берегах великих річок, Чорного та Азовського морів. Область має великі транзитні можливості, серйозний курортно-рекреаційний потенціал. Це створює сприятливі передумови для розвитку високорентабельної туристичної галузі. Так, на Херсонщині розробляється кластерний проект сільського туризму “Зелені хутори Таврії”, який об'єднує 50 окремих селянських господарств. Проект полягає у забудові 100 гектарів болотних та солончакових територій, непридатних для вирощування сільськогосподарської продукції, будинками кінця XIX — початку XX століття, розвитку там традиційних українських ремесел. Інший, туристично-транспортний кластер “Південні ворота України” юридично є асоціацією підприємств. До нього входять транспортні, туристичні, курортно-рекреаційні, рекламно-інформаційні, поліграфічні підприємства, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання. На переконання доповідача, саме впровадження інноваційних підходів і методів у діяльність курортно-рекреаційних закладів дасть змогу перетворити цю галузь на одну з пріоритетних та економічно ефективних у Херсонській області.

Дмитро Крохмалюк,
“Вісник НБУ”.
Фото автора.

Нотатки з конференції/

Впровадження МСФЗ та інтегрованої звітності сприятимуть європейській інтеграції України

Севастопольський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ (м. Київ).

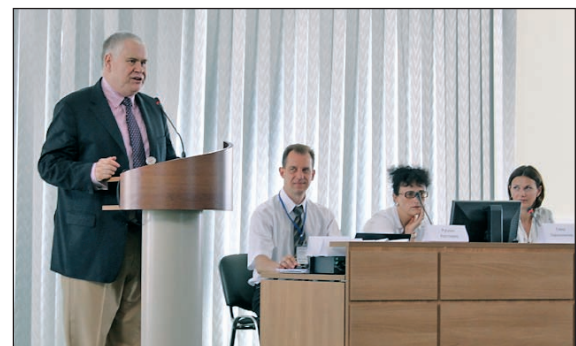
22–23 серпня у Севастопольському інституті банківської справи Університету банківської справи НБУ (м. Київ) відбулася I Міжнародна науково-практична конференція “Міжнародні стандарти фінансової звітності та інтегрована звітність: сучасне та майбутнє”, організована ТОВ “Бізнес освітній альянс” (BEA) разом із Національним банком України, Університетом банківської справи НБУ (м. Київ), Інститутом фінансових бухгалтерів (ІФА), Асоціацією присяжних сертифікованих бухгалтерів (АССА) та Севастопольським інститутом банківської справи УБС НБУ. У зібранні взяли участь понад 130 представників Національного банку України, міжнародних економічних організацій, топ-менеджерів провідних інвестиційних, фінансово-банківських, аудиторських та бізнес-організацій, керівників торговельно-промислових палат та асоціацій із Великобританії, Польщі, Казахстану, Росії, Білорусі, а також вітчизняних фахівців банківської та податкової галузей.

On 22 – 23 August 2013, in the Sevastopol Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (city of Kyiv), there took place the 1st International Theoretical and Practical Conference on “International Financial Reporting Standards and Integrated Reporting: the Present and the Past”, organized by the National Bank of Ukraine, the University of Banking of the National Bank of Ukraine, the Institute of Financial Accountants (IFA), the Association of Chartered Certified Accountants (ACCA), the Business Education Alliance (BEA) and the Sevastopol Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine. In the meeting, there participated more than 130 representatives of the National Bank of Ukraine, international economic organizations, top managers of leading investment, finance and banking, audit and business organizations, heads of commerce and industry chambers and associations from Great Britain, Poland, Kazakhstan, Russia, Belarus, and also home experts of banking and tax industry.

Те, що перша міжнародна конференція з питань впровадження МСФЗ проводиться в одному з вищих навчальних закладів Національного банку, цілком закономірно, зазначила у вітальному слові до учасників поважного зібрання ректор Університету банківської справи НБУ, доктор економічних наук **Тамара Смовженко**. Адже у п'ятьох інститутах університету економічну науку освоюють близько 4.5 тисячі студентів, аспірантів, кандидатів та докторантів наук. Тут же щороку підвищують кваліфікацію понад 2 тисячі держслужбовців, працівників фінансових установ, інших організацій. Однією з особливостей університету є тісне поєднання у навчальному процесі теорії і практики. Наприклад, департамент бухгалтерського обліку Національного

банку взяв шефство над магістерськими програмами, і 2012 року університет запровадив нову програму “Фінансово-облікова аналітика”, розроблену відповідно до вимог Міжнародної федерації бухгалтерів (ІФА) та Інституту фінансових бухгалтерів (ІФА), куратором якої є заступник Голови Національного банку України Віра Ричаківська.

Крім того, між Університетом банківської справи, Інститутом фінансових бухгалтерів (Великобританія) та ТОВ “Бізнес освітній альянс” у 2011 році укладено рамковий договір про співпрацю, відповідно до якого протягом навчання студенти мають можливість проходити стажування та складати іспити на одержання міжнародних сертифікатів Інституту фінансових бухгалтерів. За результатами першого року навчання 11 сту-

Виступає Девід Вудгейт.

дентів Інституту магістерської та післядипломної підготовки УБС НБУ за магістерською програмою “Фінансово-облікова аналітика” отримали дипломи Інституту фінансових бухгалтерів 1-го рівня (міжнародний бухгалтер). Тамара Смовженко впевнена: це продиктовано часом, вимо-

гами, які ставлять сьогодні банки перед молодими спеціалістами. Фахівці, яких готує університет, завжди за-требувані. Про це красномовно свідчить факт: 90 відсотків випускників УБС НБУ без проблем працевлаштовуються. Ще одна примітна особливість університету: за показником міжнародної співпраці він посідає 31 місце серед 349 вищих навчальних закладів України.

Учасники конференції мали змогу більше дізнатися про Інститут фінансових бухгалтерів, який представляв його виконавчий директор **Девід Вудгейт**. Ця міжнародна організація, створена в 1916 році у Великобританії, є одним із найстаріших професійних об'єднань фінансистів і бухгалтерів, котре сертифікує працівників бухгалтерської професії в усьому світі. Девід Вудгейт, який виступав із доповідями і лекціями більш як у 80 країнах світу, презентуючи свій навчальний заклад, наголосив, що інститут допомагає всім бажаним здобувати європейську освіту. Ось уже протягом чотирьох років він співпрацює в Україні з ТОВ “Бізнес освітній альянс”. Девід Вудгейт вручив сертифікати випускникам інституту з України та висловив упевненість, що здобуті знання допомогатимуть їм на європейському рівні впроваджувати міжнародні стандарти обліку та звітності.

“Фінансова звітність за МСФЗ — це дуже важливий, та вже майже завершений етап для економічно розвинутих країн. Але практика доводить, що вона не повністю відображає діяльність компаній в усіх аспектах, — заперечив йому наступний виступаючий — **Хеннінг Драгер**, який є одним із керівників Міжнародного комітету з інтегрованої звітності, що відповідає за розвиток стандартів інтегрованої звітності у Східній Європі. — Нині все більшої актуальності набуває впровадження інтегрованої звітності, яка, крім фінансових показників, розкриває також соціальні, екологічні, інтелектуальні, правові (зокрема захист прав людей) та інші аспекти діяльності, що дає змогу оцінити сталість розвитку суб'єкта, котрий звітує. Концепція сталого розвитку полягає в поєднанні економічного зростання і забезпечення соціальної захищеності населення та мінімізації негативного впливу на довкілля”.

Щоб досягти сталого розвитку, Україна також має прийняти стан-

дарту як фінансової, так і нефінансової звітності, наголосив доповідач і навів приклад Данії, де глобальна (інтегрована) звітність є обов'язковою, і за недотримання вимог щодо її подання накладається штраф у 3 мільйони крон. Це ж стосується і банків: українські подають лише фінансові звіти, а майже в 200 європейських банках готується інтегрована звітність. На основі таких звітів, у яких розкрито вплив діяльності компанії на довкілля (як користь, так і шкоду), рівень соціального захисту працівників та інші аспекти, європейські банки приймають рішення, чи надавати їм кредити. Таким чином банки також мають вплив на екологічну, соціальну та інші сфери життя як країни, так і світу в цілому. В Україні ж звіти готують без урахування інтегрованих показників (їх використовує менше 20 компаній).

Зокрема, яскравим прикладом недостатності фінансових показників є розкриття інформації про нематеріальні активи, які чимдалі становлять все більший відсоток ринкової вартості компанії. Наприклад, якби американська транснаціональна корпорація Apple, яка проєктує та виробляє побутову електроніку, програмне забезпечення і комерційні сервери, захотіла ліквідуватися, то її ринкова вартість оцінювалася б у 416 млрд. доларів. 89 відсотків із них становлять нематеріальні активи, які у фінансовій звітності, навіть складеній за МСФЗ, не відображаються. За такої звітності інвестори не можуть реально оцінити, наскільки стійкі компанії до різних ризиків, які перспективи їхнього розвитку тощо. Отже, лише запровадження інтегрованої звітності може дати змогу інвесторів комплексно оцінити перспективи компанії, зробити висновки, яку користь чи шкоду несе вона навіколишньому середовищу, країні чи навіть Всесвіту. “До 2020 року ми плануємо сформулювати вимоги та забезпечити складання інтегрованої звітності на рівні транснаціональних корпорацій, великих акціонерних компаній, і це не буде завершенням проєкту”, — пообіцяв наприкінці виступу Хеннінг Драгер.

На жаль, вітчизняні компанії досі не готові складати звіти за стандартами сталого розвитку. Всього 8.3% із них публікують нефінансову звітність, 13.2% надають екосоціальні показники в публічній фінансовій звітності і лише чотири компанії в

Україні звітують у форматі GR I3, зазначила один із головних організаторів конференції, директор ТОВ “Бізнес освітній альянс” (Business Education Alliance)¹ **Олена Барішнікова**. Основними ж причинами привабливості звітності в галузі сталого розвитку директор альянсу назвала: бренд, довіру, репутацію, а також

У залі конференції.

зменшення витрат і збільшення прибутку, дотримання вимог споживачів, утримання співробітників. Перевагами застосування інтегрованої звітності з точки зору інвесторів є: оцінка здатності компанії генерувати грошові потоки в майбутньому, ефективні інвестиційні рішення та дивідендна політика, прозорість інформації щодо стратегії розвитку. З точки зору регуляторів: ефективний розподіл капіталу в економіці, стимулювання інвестицій у пріоритетних галузях, посилення відповідальності суб'єктів підприємництва, прозорість інформації щодо стратегії розвитку. З точки зору суспільства і соціуму: врахування інтересів працівників і узгодження їх із економічними цілями компанії, посилення екологічної безпеки, зростання соціального і правового захисту працівників.

Практичну сторону включення принципів сталого розвитку в стратегію і плани компанії розкрив учасником конференції керівник відділу з міжнародного розвитку Інституту присяжних бухгалтерів Англії і Уель-

¹ ТОВ “Бізнес освітній альянс (BEA) — лідируюча національна мережа, яка сприяє розвитку та вдосконаленню знань і навичок з управління бізнесом в умовах глобалізації економіки. До альянсу входять компанії, які успішно працюють на ринку освітніх послуг понад 10 років і навчили більше 5 тисяч чоловік. Співпрацює з міжнародними фінансовими організаціями (Світовий банк, TACIS, USAID, IFA та ін.) і міжнародними професійними організаціями.

су (ICAEW, Великобританія)² **Вадим Боженик**. Він виокремив шість кроків на цьому шляху: визначити зацікавлені сторони, подумати про майбутнє, включити сталий розвиток у стратегію і плани діяльності, заручитися підтримкою, вимірювати прогрес, звітувати про нього та добиватися вирішення поставлених завдань. Зокрема, доповідач зазначив, що, правильно визначивши зацікавлені сторони, ви зможете чітко зрозуміти, яку інформацію надавати певним зацікавленим сторонам і як розставити пріоритети. Щоб визначити своє майбутнє, необхідно оцінити результати діяльності свого бізнесу та постачальників через 5–10 років і відповісти на запитання: чи потрібна буде тоді людям продукція компанії і яка саме? Які основні ресурси споживає ваш бізнес, і чи будуть вони доступні в майбутньому? Що може вплинути на їхню доступність і ціну? Чи можуть виникнути юридичні обмеження? Що ще може вплинути на витрати? Також варто планувати свою роботу в рамках існуючих організаційних стратегій, визначати, як стійкий розвиток може підняти репутацію компанії, вивчати нові ринки та можливості підвищення внутрішніх компетенцій. Слід заручитися підтримкою своїх співробітників, пояснивши їм, навіщо ви це хочете робити і що це їм дасть, а також заохочувати брати участь у процесі, проявляти ініціативу. Пояснити їм, що стійкий бізнес корисний усім його учасникам. Щоб відстежувати процес, необхідно постійно вимірювати прогрес своєї роботи, використовуючи ключові показники, які мають найбільший вплив. Варто оцінити, який ефект усе це справлятиме на роботу і прибутковість компанії та скоротити використання обмежених ресурсів. А також включати основні показники зі сталого розвитку у постійні звіти керівництва про успіхи компанії. Слід якомога ширше оприлюднювати ці звіти, заохочувати обговорення результатів та проблем, шукати нові тренди і рішення. Разом з тим у процесі формування інтегрованої звітності як нині, так і в майбутньому актуальним залишається питання формування якісної та достовірної фінансової звітності (фінансової інформації).

² Інститут присяжних бухгалтерів Англії і Уельсу (ICAEW, Великобританія) засновано ще в 1880 році. Це одна з найбільших у Європі бухгалтерських професійних організацій, яка налічує понад 140 тисяч членів у 160 країнах світу. Нині в ньому навчається понад 19 тисяч студентів по всьому світу.

“Яку ж роль у забезпеченні сталого розвитку компанії відіграє бухгалтер? — звернувся до залу Вадим Боженик. І сам же відповів: — збирати, повідомляти точну інформацію для прийняття рішень та забезпечувати її достовірність”.

Про те, які нові міжнародні стандарти звітності прийняв Комітет з міжнародних стандартів (Лондон) на нинішній рік та планує запровадити в наступному, а також які внесено зміни у нині діючі, поінформувала присутніх партнер із фінансової звітності міжнародної аудиторської компанії BDO³ **Катерина Рафальська**.

Питанням практичного застосування МСФЗ у вітчизняній банківській системі та аспектам формування політики банків щодо фінансових інструментів в умовах складання фінансової звітності за МСФЗ присвятила доповідь кандидат економічних наук, доцент, начальник відділу методології бухгалтерського обліку банківських операцій департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України **Людмила Снігурська**. Доповідач зокрема зазначила, що основою формування методик щодо визначення та розкриття показників у фінансовій звітності є облікова політика, яка у вузькому розумінні є сукупністю конкретних принципів, основ, домовленостей, правил та практик, що застосовуються суб'єктом, який звітує, під час складання та подання фінансової звітності.

“Як відомо з теорії, можна виокремити чотири рівні регламентації облікової політики: на міжнародному рівні, на рівні країни, галузі, конкретно-го суб'єкта господарювання, зокрема банку, — наголосила Людмила Снігурська. — На міжнародному рівні облікова політика визначається Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ), які, по суті, є сукупністю принципів, а не правил. Тому часто вони містять альтернативні варіанти оцінки/класифікації об'єктів звітності. Іноді МСФЗ взагалі не мають жодних вимог стосовно конкретних видів активів, зобов'язань доходів чи витрат. У таких випадках із метою

³ BDO в Україні — провідна національна аудиторсько-консалтингова група компаній, яка є членом BDO International, п'ятою в світі за обсягами сукупної виручки міжнародною мережею незалежних аудиторських і консалтингових компаній. Понад 18 років компанія надає послуги на рівні високих світових стандартів у сфері аудиту, консультування з оподаткування і права, реструктуризації, управлінського консалтингу та послуг зі стійкого розвитку компанії.

формування конкретних облікових політик слід приймати певні рішення на нижчих рівнях регламентації облікової політики, застосовуючи професійне судження. Міжнародні стандарти фінансової звітності містять лише загальні вимоги щодо вироблення облікових політик у таких випадках із застосуванням ієрархічного підходу у використанні наявної інформації для цих цілей. На практиці у банківській системі України іноді такі більш конкретні облікові політики визначаються вже на рівні галузі, а інколи банки як суб'єкти, що звітують, змушені визначати конкретні облікові політики

Ректор Університету банківської справи Тамара Смовженко (в центрі) задоволена результатами конференції.

лише на рівні своєї установи. Такі конкретні облікові політики формуються з урахуванням у тому числі специфіки побудови Плану рахунків бухгалтерського обліку банків та переліку статей фінансової звітності, які установлені на рівні галузі Національним банком України як регулятором (відповідно до законів України) бухгалтерського обліку та форм фінансової звітності для банків”.

Як практик бухгалтерської справи Людмила Снігурська поділилася з учасниками конференції цікавим досвідом формування облікових політик банками України у питаннях: відображення “прибутків/збитків першого дня” під час первісного визнання фінансових інструментів, у тому числі в операціях із акціонерами; застосування та визначення порогу суттєвості під час розробки спрощених методик обліку та оцінки, зокрема щодо застосування методу ефективної ставки відсотка; обліку гонорарів за фінансові послуги — комісій, що є складовою ефективною ставки відсотка під час розрахунку цієї ставки та обліку фінансових інструментів у випадках від-

строчки платежу за такими гонорарами; відображення зміни умов за фінансовими активами (зокрема, кредитами); оцінки грошових потоків під час оцінки застави в процесі розрахунку суми зменшення корисності за фінансовими активами; методики визнання процентних доходів за знеціненими фінансовими активами; припинення визнання фінансових інструментів — розрахунок та класифікація прибутків/збитків. У цьому зв'язку в доповіді було розглянуто фрагменти нормативно-правових актів, роз'яснень та проектів Національного банку, фінансових звітів банків України та НБУ, які згідно із законами України з 2012 року мають складати свою фінансову звітність у повній відповідності з МСФЗ.

Великий інтерес учасників конференції викликала також доповідь доктора економічних наук, професора, завідувача кафедри “Фінанси і кредит” Севастопольського національного технічного університету **Анатолія Вожжова** “Еволюція методів монетарного стимулювання”, в якій науковець проаналізував розвиток монетаризму. Професор зазначив, що інтенсивне економічне зростання нині є єдиною можливістю припинення сповзання України до кола малорозвинутих країн та недопущення переходу до “точки неповернення” в перспективі. Вирішення цього завдання ускладнюється тим, що методи класичного монетаризму вичерпали себе. Облікові ставки центробанків розвинутих країн встановлено практично на нульовому рівні. Федеральна резервна система США на доповнення до рефінансування банків за такими ставками перейшла до нової парадигми стимулювання економічного зростання за програмою QE, або так званої програми кількісного пом'якшення (quantitative easing), що є різновидом монетарної політики, за якого економіка насичується грошовими засобами за рахунок додаткової грошової емісії в значних обсягах через фондовий ринок. Наприклад, у 2013 році щомісячно купувалися державні облігації на суму 45 млрд. доларів США та деривативи на таку ж суму, що в річному обчисленні становило близько 1 трлн. доларів. При цьому слід зауважити, що річний обсяг ВВП США становить 15 трильйонів доларів. Причиною переходу до нової парадигми монетарного стимулювання економічного зростання є необхід-

ність усунення суперечностей між кількістю грошей в обігу та активами економічної системи, які їм протистоять, — до їх складу входять не лише реальні активи, а й значно зростаючі обсяги цінних паперів.

“Монетарній владі України необхідно разом зі збереженням бюджетного (кейнсіанського) і класичного монетарного методів стимулювання економічного зростання також включитися в нову парадигму, що передбачає розвиток фондового ринку та використання можливостей емісійного фінансування, — наголосив професор. — Першочерговим завданням при цьому буде стримування інфляції, забезпечення збалансованості економічної системи з контролем її грошових потоків відповідно до моделі кругового руху ресурсів. При цьому умови ефективної реалізації стимулювання інтенсивного економічного зростання поділяються на необхідні та достатні. Необхідними є умови, без яких завдання вирішити неможливо, а достатніми — умови, які потрібно виконати для успішної реалізації цієї задачі. Зокрема, до перших умов належать: а) соціально-політична спрямованість держави — куди йдеш, Україно? Без цього неможлива консолідація суспільства на вирішенні задач економічного розвитку; б) пряма зацікавленість керівництва держави і її монетарної влади у виході України на новий рівень та об'єднання їх зусиль для виконання цього завдання; в) розробка економічної теорії сучасного монетарного стимулювання економічного зростання зі зміною спрямованості грошових потоків, із насиченням економіки грошовими коштами як шляхом рефінансування — кредитування, так і через фондовий ринок купівлею фінансових активів. До достатніх умов слід віднести: а) організацію творчої взаємодії великого, середнього та малого бізнесу і громадян, їхню зацікавленість у досягненні локальних цілей щодо формування індивідуального прибутку та доходів із рішенням загального завдання економічного зростання; б) загальнонаціональний характер завдань економічного розвитку, недопущення монополізму та плановості, відсутність корупції у вищих ешелонах влади; в) високий професіоналізм спеціалістів “міжвідомчого комітету”, які розробляють політику економічного зростання та здійснюють контролінг, а також їхню персональну відповідальність”.

Співорганізатори конференції:
директор ТОВ “Бізнес освітній альянс”
Олена Баршнікова та завідувач кафедри
обліку та аудиту УБС НБУ
Руслан Костирко (праворуч).

Кандидат економічних наук, доцент кафедри контролю та аналізу господарської діяльності Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського **Ірина Дмитренко** у доповіді “Системно-орієнтований аудит інтегрованої звітності корпоративних бізнес-структур: погляд у майбутнє” висвітлювала етапи еволюційного розвитку аудиту, пояснила, як на практиці проводити аудит інтегрованої звітності, дала порівняльну характеристику напрямів правового регулювання діяльності публічних акціонерних компаній та їхніх аудиторів у міжнародній практиці. Науковець дійшла висновку, що сучасний етап розвитку аудиту має проходити по вектору об'єднання ідей та механізмів як системно-орієнтованого, так і ризик-орієнтованого підходів, фокусуватися на оцінці та висловленні незалежної думки щодо інформаційних потоків у середовищі підприємств-клієнтів з урахуванням впливу ризиків їхньої неефективності в майбутньому.

Учасники зібрання розглянули також проблеми застосування МСФЗ компаніями — учасниками фондового ринку та податківцями. Зважаючи на актуальність і важливість запровадження міжнародних стандартів фінансової та інтегрованої звітності, було прийнято рішення щорічно проводити подібні конференції за участі відомих зарубіжних фахівців.

Людмила Патріац,
Микола Пацера,
“Вісник НБУ”.

Фото **Дениса Дубініна**
та **Світлани Козицької**.

Аналіз/

Дмитро Гладких

Кандидат економічних наук, доцент

Не святковий "ювілей". До п'ятої річниці від початку світової фінансової кризи

У вересні–жовтні 2013 року виповнилося п'ять років від початку світової фінансової кризи, умовним стартом якої вважається 15 вересня 2008 року, а саме момент, коли американський інвестиційний банк "Ле-ман Бразерс" (Lehman Brothers) самостійно звернувся до суду із заявою про банкрутство та про захист від кредиторів. Наш постійний позаштатний оглядач мовою цифр спробував охарактеризувати зміни, що

сталися за останнє п'ятиріччя у банківській системі України та окремих банках, взявши за основу для аналізу дані фінансової звітності банків України (розгорнутої структури активів, зобов'язань, капіталу, фінансових результатів), що періодично публікуються на сторінках "Вісника НБУ". Зауважимо, що оцінки і висновки автора, викладені у статті, не є точкою зору редакції та Національного банку України.

Within September – October 2013, five years have passed since the beginning of the world financial crisis, which relatively started on 15 September 2008 viz. the moment, when the Lehman Brothers (US investment bank) went to the law without assistance with voluntary petition and application for protection from creditors. Our regular non-staff observer tried to describe changes that had happened for the last 5 years in the banking system of Ukraine and certain banks in the language of numbers; data on financial statement of Ukrainian banks (expanded structure of assets, liabilities, capital, financial results), which are periodically published in the columns of the National Bank of Ukraine Herald, were the basis of the analysis. Note that appraisals and conclusions of the author, stated in the article, don't represent the official opinion of the editorial board and the NBU.

За останні п'ять років українську банківську систему покинув (був виключений з Державного реєстру банків у зв'язку з ліквідацією) 21 банк. Натомість на банківському ринку з'явилася 21 нова установа, у більшості з яких спостерігаються високі показники зростання. Погодьтеся, якщо якийсь сектор економіки перебуває у стані кризи чи депресії, то нові учасники в такій кількості на ньому не з'являються. Більше 20 банків за цей час здійснили ребрендинг (змінити назву), що дещо ускладнює аналіз їхніх показників. Окремі банки змінили власників. Переважно це відбувалось як викуп акцій вітчизняними підприємцями та бізнес-структурами в іноземних інвесторів. Таким чином, частка іноземного капіталу з країн Заходу у банківській системі скоротилася. Натомість зростає частка інвестицій російського походження. Всі ці процеси (вихід із ринку окремих учасників, поява нових, залучення іноземних інвестицій та їх частковий відплив, зміна власників) є абсолютно нормальними, якщо не впливають на функціонування банківських установ і не заважають їм здійснювати свої основні функції: насичувати кредитними ресурсами реальну економіку та залучати кошти підприємств і населення, тим самим поступово виводячи їх з "тіні".

Для порівняння поточних показників банківської системи та окремих банків із минулими, на нашу думку, доцільно обрати базову, ще докризову звітну дату — 01.07.2008 р., адже на той час банки активно кредитували і залучали депозити, обмінний курс гривні вже майже 10

років поспіль був стабільним, а влітку спостерігалася навіть помірна ревальвація національної валюти.

Аналіз основних показників усієї банківської системи станом на 01.07.2013 р. порівняно з 01.07.2008 р. дає підстави стверджувати, що банківська система України не лише успішно вийшла з кризи, а й суттєво зміцнилася.

- **Активи.** За п'ять років абсолютне зростання активів становило 496 млрд. грн., або 71%. Отже, на 01.07.2013 р. активи сягнули рівня 1 194 млрд. грн.

- **Кредитний портфель.** Обсяг кредитного портфеля банківської системи в цілому за п'ять років зріс на 197 млрд. грн., або на 38%, і на 01.07.2013 р. становив 719 млрд. грн.

- **Кредитний портфель юридичних осіб.** Обсяг кредитного портфеля юридичних осіб у банківській системі в цілому за п'ять років зріс на 251 млрд. грн., або на 76%, і станом на 01.07.2013 р. становив 583 млрд. грн.

- **Кредитний портфель фізичних осіб.** Обсяг кредитного портфеля населення у банківській системі в цілому за п'ять років скоротився на 54 млрд. грн., або на 28%, сягнувши рівня 136 млрд. грн. Натомість значна частина кредитів, що скоротилася, була врешті-решт повернута позичальниками. Іншу вагому частину переведено з балансу на "поза баланс", за цими кредитами проводиться претензійна робота (яка може тривати роками), заставне майно поступово реалізується. Отже, далеко не всі кредити населення поза балансом можна вважати безповоротними втратами банків.

Існують дві прямо протилежні точки зору на оцінку динаміки кредитного портфеля населення: як на позитивний або як на негативний чинник економічного розвитку. З одного боку (в теорії), збільшення кредитного портфеля фізичних осіб стимулює сукупний споживчий попит в економіці і є позитивним чинником економічного зростання. Адже ці кошти (в теорії) стимулюють розвиток вітчизняного виробництва споживчих товарів, автомобілів, будівництва нового житла, що сприяє зростанню суміжних галузей: виробництву будівельних матеріалів, меблів, металургії, підвищенню рівня зайнятості тощо. З другого боку (на практиці), збільшення кредитного портфеля населення (особливо у валюті) провокує зростання імпорту (адже в Україні об'єктом кредитування стають переважно товари іноземного виробництва), погіршує зовнішньоторговельне сальдо (що негативно впливає на обсяг валютних резервів і "тисне" на курс національної валюти), штучно розігріває ринок житла, підштовхуючи ціни вгору. Таку картину ми і спостерігали до осені 2008 року. В цьому контексті держава в особі Національного банку абсолютно логічно і своєчасно запровадила заборону на кредитування фізичних осіб в іноземній валюті, що стало одним із ключових факторів поступового скорочення кредитного портфеля населення. Натомість кредитування фізичних осіб у національній валюті останніми роками успішно розвивається, про що свідчить зростання портфеля в гривні на 30 млрд. грн. за п'ять років.

• **Зобов'язання.** Сукупний обсяг зобов'язань банківської системи в цілому за п'ять років збільшився на 403 млрд. грн., або на 66%, і на 01.07.2013 р. становив 1018 млрд. грн.

• **Кошти клієнтів.** За п'ять років обсяг коштів клієнтів у структурі зобов'язань усіх банків збільшився на 271 млрд. грн., або на 71%, і на 01.07.2013 р. становив 650 млрд. грн.

• **Кошти юридичних осіб.** Зростання цього показника у банківській системі в цілому за п'ять років становило 54 млрд. грн., або 30%. Отже, станом на 01.07.2013 р. зобов'язання банків перед юридичними особами зросли до 236 млрд. грн.

• **Кошти фізичних осіб.** За п'ять років обсяг коштів фізичних осіб у структурі зобов'язань усіх банків збільшився на 217 млрд. грн., або на 109%, і на 01.07.2013 р. становив 415 млрд. грн. Звертаємо увагу на те, що в структурі банківських зобов'язань перед клієнтами частка пасивів населення вже давно перевищує частку пасивів юридичних осіб, сягнувши 64%. Цей показник свідчить про важливі позитивні зрушення в економіці. Зокрема, про поступове виведення коштів населення з "тіні", зростання довіри до банківської системи з боку вкладників, активне поповнення ресурсів для подальшого кредитування економіки.

• **Власний капітал.** За період із 01.07.2008 р. власний капітал банківського сектору економіки зріс (як за рахунок активного формування страхових резервів, так і в результаті збільшення статутних фондів) на 92 млрд. грн., або на 110%, і на 01.07.2013 р. становив 176 млрд. грн.

• **Статутний капітал.** Обсяг статутного капіталу зріс на 124 млрд. грн., або на 233%, і на 01.07.2013 р. становив 177 млрд. грн. У цьому сенсі слід зазначити, що статутний капітал усієї банківської системи майже дорівнює (трохи перевищує) балансовому. Це означає, що в цілому банківська система має (консолідовано) нульовий нерозподілений прибуток і резерви. Безумовно, багато банків демонструють чималі позитивні значення цих показників, проте існують також банківські установи, нерозподілений прибуток яких має від'ємне значення, отже, вони

певною мірою "проїдають" статутний капітал, отриманий від власників. Проте стосунки між керівництвом банків та їхніми власниками не є предметом розгляду даної статті.

Станом на 01.07.2013 р. частка зобов'язань банківської системи в іноземній валюті у структурі зобов'язань становила 49.8% (506.9 млрд. грн.), частка валютних активів — 39.1% (392.0 млрд. грн.). На жаль, офіційна статистика станом на 01.07.2008 р. не містить даних про структуру активів і зобов'язань у розрізі валют. Тобто відсутня "точка відліку" для коректного аналізу динаміки активів і зобов'язань в іноземній валюті. Проте, безумовно, під час аналізу динаміки цих фінансових показників банківської системи та окремих банків слід пам'ятати, що за 5 років офіційний курс долара США відносно гривні зріс із 4.8489 до 7.9930, або на 65%. Отже, з урахуванням того факту, що всі валютні активи і зобов'язання у банківському балансі відображаються у гривневому еквіваленті, загальне зростання активів і пасивів частково пояснюється фактором наявності валютних кредитів і депозитів. Проте частки валюти у балансах різних банків можуть суттєво відрізнятися залежно від основних напрямів діяльності конкретної установи.

Розглянувши у загальних рисах динаміку основних по-

Таблиця 1. Динаміка активів

Банківські установи, що суттєво (> 3 млрд. грн.) збільшили активи	Значення показника на 01.07.2008 р., тис. грн.	Значення показника на 01.07.2013 р., тис. грн.	Динаміка, тис. грн.	Динаміка, %
Приватбанк	68 019 205	190 924 454	122 905 249	181
Ощадбанк	23 671 938	95 624 096	71 952 158	304
Укрексімбанк	34 406 565	91 626 500	57 219 935	166
Дельта-банк	4 854 296	47 615 666	42 761 370	881
Дочірній банк Сбербанку Росії	3 078 838	32 721 835	29 642 997	963
Перший український міжнародний банк	15 449 375	32 442 086	16 992 711	110
ВТБ-банк	16 229 505	29 522 755	13 293 250	82
Альфа-банк	19 185 054	29 633 590	10 448 536	54
Промінвестбанк	27 539 416	37 337 175	9 797 759	36
Креді Агриколь-банк (Індекс-банк) ¹	3 357 121	12 875 723	9 518 602	284
ВіЕйБі-банк	6 756 118	16 208 905	9 452 787	140
Укргазбанк	12 174 593	20 811 879	8 637 286	71
"Фінанси та кредит"	15 762 775	23 613 922	7 851 147	50
Південкомбанк	683 432	6 492 320	5 808 888	850
"Фінансова ініціатива"	4 980 841	10 463 105	5 482 264	110
Імексбанк	5 010 503	10 024 058	5 013 555	100
Фідобанк (СЕБ-банк)	1 653 571	6 477 205	4 823 634	292
БТА-банк	1 048 753	5 701 614	4 652 861	444
Актабанк	78 644	4 377 800	4 299 156	5 467
Терра-банк (Інвест-кредит-банк)	476 297	4 722 948	4 246 651	892
Укрінбанк	1 491 134	5 615 174	4 124 040	277
"Надра"	23 745 530	27 859 611	4 114 081	17
Укрбізнесбанк	861 658	4 874 817	4 013 159	466
"Кредит-Дніпро"	3 300 233	7 080 354	3 780 121	115
Платинум-банк (Міжнародний іпотечний банк)	950 518	4 446 237	3 495 719	368
"Київська Русь"	3 259 001	6 657 877	3 398 876	104
"Русский стандарт"	271 666	3 616 325	3 344 659	1 231
Міський комерційний банк (Партнер-банк)	527 186	3 556 719	3 029 533	575

¹ Тут і далі в дужках зазначено назви банків станом на 01.07.2008 р.

казників банківської системи за досліджуваний нами п'ятирічний період, перейдемо до розгляду цих показників у розрізі окремих банків, зосередивши увагу на банках-лідерах, які мають найбільше зростання активів, кредитного портфеля, вкладів населення, власних коштів тощо.

Отже, таблиця 1 містить перелік банків, у яких спостерігалося найбільше зростання активів. Серед абсолютних лідерів слід відзначити показники Приватбанку, Укрексімбанку, Дельта-банку, Першого українського міжнародного банку та банків із російським капіталом (Дочірнього банку Сбербанку Росії, ВТБ-банку, Альфа-банку, Промінвестбанку). Стосовно зростання активів Ощадбанку, то одним із факторів такого зростання, безумовно, є активне кредитування ним НАК «Нафтогаз України».

Наступний показник, який характеризує ділову активність банку і на який варто звернути увагу, — динаміка кредитного портфеля за п'ятирічний період. Таблиця 2 містить перелік банків, які найсуттєвіше збільшили кредитний портфель. Перелік банків — лідерів за нарощенням кредитного портфеля переважно збігається з переліком лідерів за зростанням активів.

Порівняння обсягів кредитів, наданих юридичним і фізичним особам, у структурі кредитного портфеля дає підстави скласти перелік банків, що переважно орієнтовані на кредитування відповідно підприємств чи населення. У таблиці 3 наведено перелік банків, які найбільше наростили обсяги кредитів населення у власних кредитних портфелях порівняно з 01.07.2008 р.

У цьому контексті зазначимо, що перелік банків, які збільшили власний кредитний портфель фізичних осіб на

Таблиця 3. Динаміка кредитів фізичних осіб

Банківські установи, що суттєво (> 100 млн. грн.) збільшили кредитний портфель фізичних осіб	Значення показника на 01.07.2008 р., тис. грн.	Значення показника на 01.07.2013 р., тис. грн.	Динаміка, тис. грн.	Динаміка, %
Дельта-банк	2 792 704	14 116 672	11 323 968	405
Платинум-банк (Міжнародний іпотечний банк)	749 513	3 384 199	2 634 686	352
«Русский стандарт»	178 831	2 663 377	2 484 546	1 389
Ідея-банк (Плюс-банк)	264 386	1 826 314	1 561 928	591
ВТБ-банк	1 930 815	3 130 596	1 199 781	62
Перший український міжнародний банк	2 660 451	3 412 987	752 536	28
Брокбізнесбанк	1 983 606	2 726 718	743 112	37
Креді Агриколь-банк (Індекс-банк)	1 418 179	2 142 156	723 977	51
АСТРА-банк	23 655	657 764	634 109	2 681
«Національні інвестиції»	324 203	725 289	401 086	124
Актив-банк	501 732	773 886	272 154	54
Укрбізнесбанк	275 078	508 746	233 668	85
Терра-банк (Інвест-кредит-банк)	97 871	291 016	193 145	197
БМ-банк	232 643	413 905	181 262	78
Укрінбанк	259 601	420 788	161 187	62
Старокиївський банк	95 385	205 771	110 386	116

Таблиця 4. Динаміка кредитів юридичних осіб

Банківські установи, що суттєво (> 2 млрд. грн.) збільшили кредитний портфель юридичних осіб	Значення показника на 01.07.2008 р., тис. грн.	Значення показника на 01.07.2013 р., тис. грн.	Динаміка, тис. грн.	Динаміка, %
Приватбанк	29 235 411	104 405 564	75 170 153	257
Ощадбанк	6 593 964	48 326 152	41 732 188	633
Дочірній банк Сбербанку Росії	1 178 162	22 204 000	21 025 838	1 785
Укрексімбанк	24 485 030	38 143 840	13 658 810	56
Дельта-банк	648 503	13 978 591	13 330 088	2 056
«Фінанси та кредит»	7 815 980	15 881 559	8 065 579	103
Креді Агриколь-банк (Індекс-банк)	1 024 149	7 493 265	6 469 116	632
«Надра»	6 165 113	12 613 919	6 448 806	105
Перший український міжнародний банк	7 916 748	13 951 440	6 034 692	76
ВТБ-банк	11 879 195	17 912 463	6 033 268	51
Імексбанк	2 257 237	8 237 402	5 980 165	265
Промінвестбанк	20 166 054	26 016 708	5 850 654	29
ВіЕйБі-банк	3 428 178	8 618 399	5 190 221	151
«Фінансова ініціатива»	4 331 344	9 032 147	4 700 803	109
Альфа-банк	10 430 908	14 589 404	4 158 496	40
Брокбізнесбанк	7 512 087	11 030 944	3 518 857	47
ІНГ-банк Україна	4 292 484	7 445 310	3 152 826	73
Укргазбанк	4 067 417	6 779 503	2 712 086	67
Укрбізнесбанк	347 252	3 056 307	2 709 055	780
Укрінбанк	771 236	3 344 608	2 573 372	334
Південкомбанк	408 583	2 957 766	2 549 183	624
Мегабанк	1 352 201	3 622 710	2 270 509	168
«Київська Русь»	1 953 291	4 012 987	2 059 696	105

Таблиця 2. Динаміка кредитного портфеля

Банківські установи, що суттєво (> 2 млрд. грн.) збільшили кредитний портфель	Значення показника на 01.07.2008 р., тис. грн.	Значення показника на 01.07.2013 р., тис. грн.	Динаміка, тис. грн.	Динаміка, %
Приватбанк	50 597 275	125 761 874	75 164 599	149
Ощадбанк	12 918 014	50 677 006	37 758 992	292
Дельта-банк	3 441 207	28 095 263	24 654 056	716
Дочірній банк Сбербанку Росії	2 085 707	22 971 321	20 885 614	1 001
Укрексімбанк	25 892 534	38 592 676	12 700 142	49
ВТБ-банк	13 810 009	21 043 060	7 233 051	52
Креді Агриколь-банк (Індекс-банк)	2 442 327	9 635 421	7 193 094	295
Перший український міжнародний банк	10 577 198	17 364 426	6 787 228	64
«Фінанси та кредит»	12 375 372	18 912 655	6 537 283	53
«Надра»	17 240 601	22 962 779	5 722 178	33
Імексбанк	2 858 946	8 574 565	5 715 619	200
«Фінансова ініціатива»	4 338 444	9 097 519	4 759 075	110
ВіЕйБі-банк	4 913 453	9 394 562	4 481 109	91
Брокбізнесбанк	9 495 693	13 757 662	4 261 969	45
Промінвестбанк	22 875 687	26 132 620	3 256 933	14
ІНГ-банк Україна	4 348 770	7 510 498	3 161 728	73
Укрбізнесбанк	622 331	3 565 053	2 942 722	473
Укрінбанк	1 030 837	3 765 396	2 734 559	265
Альфа-банк	16 344 557	19 004 286	2 659 729	16
Платинум-банк (Міжнародний іпотечний банк)	749 513	3 397 680	2 648 167	353
«Русский стандарт»	178 831	2 741 415	2 562 584	1 433
Південкомбанк	461 298	2 969 038	2 507 740	544
Укргазбанк	6 213 089	8 610 160	2 397 071	39
Мегабанк	1 877 909	4 022 503	2 144 594	114

суму понад 100 млн. грн., є досить невеликим. Адже ці банки прямують “проти тренду” в умовах загального скорочення кредитного портфеля населення у банківській системі. Проте, очевидно, маючи вільні ресурси і бажання кредитувати фізичних осіб, ці банки успішно змінюють на свою користь ринкову позицію за кредитами, наданими населенню.

Таблиця 4 містить перелік банків, які на 01.07.2013 р. порівняно з 01.07.2008 р. найбільше наростили обсяги кредитів, наданих юридичним особам.

Перелік банків — лідерів за збільшенням кредитного портфеля юридичних осіб також переважно збігається з переліком лідерів за зростанням активів.

Одним із показників, що характеризують діяльність банківської установи у сфері залучення пасивів, є динаміка заборгованості перед юридичними особами. Таблиця 5 містить перелік банків, які найсуттєвіше збільшили зобов’язання перед юридичними особами. На практиці це свідчить про здатність банків залучати нових клієнтів на розрахунково-касове обслуговування, адже пасиви юридичних осіб — переважно майже “безплатні” кошти “до запитання”, на відміну від вкладів населення, які здебільшого є строковими.

Динаміка коштів населення в структурі зобов’язань є виразним показником привабливості банку з точки зору роздрібних клієнтів. Отже, таблиця 6 містить перелік банків, котрі є лідерами щодо зростання пасивів фізичних осіб і найбільшого нарощування власних зобов’язань перед ними. Проте слід зауважити, що надмірна залежність банку від коштів населення є не лише свідченням його позитивного іміджу серед вкладників і вдалої маркетингової (тарифної) політики підрозділів роздрібного бізнесу. Надмірна питома вага коштів населення у пасивах може мати негативні наслідки, стати чинником нестабільності банківської установи в разі поновлення кризо-

вих явищ на фінансовому ринку, здатним спровокувати ажіотажний попит на повернення вкладів, а отже, — зростання вартості пасивів, проблеми з ліквідністю тощо.

Абсолютний розмір власного та статутного капіталу є найголовнішим окремо взятими показниками “здоров’я” та надійності банку. В таблицях 7 і 8 вміщено перелік банківських установ, котрі мають найкращу динаміку зрос-

Таблиця 6. Динаміка коштів населення

Банківські установи, що суттєво (> 2 млрд. грн.) наростили зобов’язання перед фізичними особами	Значення показника на 01.07.2008 р., тис. грн.	Значення показника на 01.07.2013 р., тис. грн.	Динаміка, тис. грн.	Динаміка, %
Приватбанк	31 408 715	95 363 124	63 954 409	204
Ощадбанк	13 183 132	34 925 857	21 742 725	165
Дельта-банк	938 167	21 416 634	20 478 467	2 183
Дочірній банк Сбербанку Росії	432 219	12 054 745	11 622 526	2 689
Укрексімбанк	6 435 466	16 196 979	9 761 513	152
Перший український міжнародний банк	2 700 912	11 562 060	8 861 148	328
Альфа-банк	936 536	9 530 409	8 593 873	918
ВТБ-банк	1 182 070	7 481 442	6 299 372	533
ВіЕйБі-банк	1 899 361	8 096 759	6 197 398	326
Брокбізнесбанк	2 793 374	7 651 847	4 858 473	174
Укросоцбанк	8 106 223	12 233 746	4 127 523	51
“Фінанси та кредит”	5 803 741	9 678 643	3 874 902	67
Укрсиббанк	7 211 757	10 610 836	3 399 079	47
ОТП-банк	2 591 248	5 681 685	3 090 437	119
“Фінансова ініціатива”	116 181	3 134 865	3 018 684	2 598
“Кредит-Дніпро”	876 875	3 851 614	2 974 739	339
Платинум-банк (Міжнародний іпотечний банк)	27 889	2 906 878	2 878 989	10 323
Креді Агриколь-банк (Індекс-банк)	1 230 548	4 012 795	2 782 247	226
“Київська Русь”	1 364 329	3 597 651	2 233 322	164
Південкомбанк	267 210	2 410 576	2 143 366	802

Таблиця 5. Динаміка заборгованості перед юридичними особами

Банківські установи, що суттєво (> 1 млрд. грн.) наростили зобов’язання перед юридичними особами	Значення показника на 01.07.2008 р., тис. грн.	Значення показника на 01.07.2013 р., тис. грн.	Динаміка, тис. грн.	Динаміка, %
Укрексімбанк	8 481 852	27 480 342	18 998 490	224
Приватбанк	17 504 442	25 386 711	7 882 269	45
Дельта-банк	1 297 376	8 474 922	7 177 546	553
Перший український міжнародний банк	3 034 995	8 116 190	5 081 195	167
Райффайзен-банк “Аваль”	7 012 260	11 992 431	4 980 171	71
Креді Агриколь-банк (Індекс-банк)	561 594	5 300 571	4 738 977	844
Ощадбанк	3 693 260	8 114 626	4 421 366	120
Дочірній банк Сбербанку Росії	743 972	5 142 166	4 398 194	591
ІНГ-банк Україна	2 050 332	4 481 623	2 431 291	119
Укрсиббанк	4 900 615	7 270 868	2 370 253	48
Фідобанк (СЕБ-банк)	369 119	2 173 892	1 804 773	489
Сітібанк	3 166 018	4 775 144	1 609 126	51
Укрбізнесбанк	487 786	2 035 927	1 548 141	317
ВТБ-банк	3 502 209	5 008 656	1 506 447	43
Фідоккомбанк (Ерсте банк)	101 210	1 385 766	1 284 556	1 269
Актабанк	3	1 265 097	1 265 094	42 169 786
Терра-банк (Інвест-кредит-банк)	63 953	1 282 911	1 218 958	1 906
Укрінбанк	313 617	1 445 370	1 131 753	361
“ТК-кредит”	101 164	1 196 104	1 094 940	1 082

Таблиця 7. Динаміка власного капіталу

Банківські установи, що суттєво (> 1 млрд. грн.) збільшили власний капітал	Значення показника на 01.07.2008 р., тис. грн.	Значення показника на 01.07.2013 р., тис. грн.	Динаміка, тис. грн.	Динаміка, %
Ощадбанк	2 378 305	18 069 387	15 691 082	660
Укрексімбанк	3 116 714	17 983 593	14 866 879	477
Приватбанк	7 642 838	19 733 546	12 090 708	158
Укросоцбанк	3 463 204	7 697 922	4 234 718	122
Укргазбанк	1 144 285	4 401 142	3 256 857	285
Дельта-банк	550 852	3 174 620	2 623 768	476
Родовід-банк	1 190 921	3 694 896	2 503 975	210
Промінвестбанк	2 800 313	5 238 465	2 438 152	87
Дочірній банк Сбербанку Росії	1 039 890	3 378 567	2 338 677	225
Альфа-банк	1 962 978	4 183 835	2 220 857	113
“Надра”	1 869 198	4 030 784	2 161 586	116
ОТП-банк	1 664 992	3 240 997	1 576 005	95
Райффайзен-банк “Аваль”	5 469 065	7 037 514	1 568 449	29
БТА-банк	170 272	1 553 498	1 383 226	812
ВТБ-банк	2 322 159	3 640 716	1 318 557	57
АСТРА-банк	70 622	1 176 664	1 106 042	1 566
Креді Агриколь-банк (Індекс-банк)	405 485	1 471 383	1 065 898	263

Таблиця 8. Динаміка статутного капіталу

Банківські установи, що суттєво (> 1 млрд. грн.) збільшили статутний капітал	Значення показника на 01.07.2008 р., тис. грн.	Значення показника на 01.07.2013 р., тис. грн.	Динаміка, тис. грн.	Динаміка, %
Ощадбанк	922 000	15 537 900	14 615 900	1 585
Укресімбанк	1 962 635	16 446 818	14 484 183	738
Родовід-банк	435 000	12 359 299	11 924 299	2 741
Приватбанк	4 228 250	14 897 555	10 669 305	252
Укргазбанк	600 000	10 000 000	9 400 000	1 567
Промінвестбанк	200 175	5 280 919	5 080 744	2 538
"Форум"	1 121 000	5 934 619	4 813 619	429
Омега-банк (Сведбанк)	1 290 600	5 440 928	4 150 328	322
"Надра"	390 363	3 890 363	3 500 000	897
"Київ"	180 000	3 567 544	3 387 544	1 882
ВТБ-банк	2 158 784	5 415 784	3 257 000	151
Альфа-банк	1 744 710	4 639 121	2 894 411	166
Дочірній банк Сбербанку Росії	839 929	3 392 461	2 552 532	304
ВіЕйБі-банк	341 424	2 348 619	2 007 195	588
Дельта-банк	510 000	2 327 000	1 817 000	356
ОТП-банк	1 206 827	2 868 191	1 661 364	138
Кредитпромбанк	1 050 000	2 635 938	1 585 938	151
Кредобанк	396 049	1 918 969	1 522 920	385
БТА-банк	150 000	1 500 000	1 350 000	900
Піреус-банк МКБ	400 000	1 627 792	1 227 792	307
"Фінанси та кредит"	1 276 500	2 300 000	1 023 500	80

тання обсягів капіталу. Слід зауважити, що зазначені банки, які у кризових та посткризових умовах спромоглися настільки суттєво збільшити власний і статутний капітал, справді заслуговують на повагу з боку клієнтів та конкурентів. Мабуть, єдиним винятком із цього правила можна вважати державні банки, значну частину приросту капіталу яких забезпечили ОВДП, котрі надійшли від держави для поповнення статутного капіталу.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз ключових показників банківської системи України станом на 01.07.2013 р. та порівняння з відповідними показниками на 01.07.2008 р. підтверджує позитивну динаміку більшості з них, що свідчить про майже повне відновлення системи після світової фінансової кризи.

2. Негативним чинником, який характеризує зміни у структурі власного капіталу впродовж досліджуваного періоду, є паритетність розмірів власного і статутного капіталів. Отже, є підстави стверджувати, що банківська система консолідовано має нульовий нерозподілений прибуток і резерви.

3. Незважаючи на загальний тренд скорочення обсягів кредитування населення, низка банків активно кредитує фізичних осіб, змінюючи ринкову позицію на свою користь.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятних монет "Українська вишиванка"

Національний банк України 20 серпня 2013 року ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 10 та 5 гривень, присвячені якскавому, самотньому й барвистому елементу народного костюма — українській вишиванці, яка своєю орнаментикою і кольоровою гамою відтворює традиції вишивання в кожному регіоні України.

Монету номіналом 10 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.6 мм, тираж — 5 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України. Елемент оздоблення — голографічне зображення.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса — 16.54 г, діаметр — 35.0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений. Елемент оздоблення — тамподрук.

На аверсі обох монет розміщено: вгорі малий Державний герб України, напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, зображення дівчини з голкою в ру-

ках, яка вишиває полотно, фрагмент якого на монеті з нейзильберу — кольоровий (використано тамподрук), на тлі полотна номінал: на монеті зі срібла — **10 ГРИВЕНЬ**, на монеті з нейзильберу — **5 ГРИВЕНЬ**, під яким праворуч — рік карбування монети — **2013**. На монеті з нейзильберу ліворуч розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі обох монет розміщено кольоровий фрагмент полотна вишиванки — декоративну розетку: на монеті з нейзильберу використано тамподрук, на монеті зі срібла — голографічне зображення; напис півколом — **УКРАЇНСЬКА** (вгорі) **ВИШИВАНКА** (внизу).

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори — Володимир Дем'яненко, Володимир Атаманчук.

Пам'ятні монети номіналами 10 та 5 гривень "Українська вишиванка" є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятних монет “Визволення Харкова від фашистських загарбників”

Національний банк України 21 серпня 2013 року ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 10 та 5 гривень, присвячені 70-річчю визволення 23 серпня 1943 року міста Харкова від фашистських загарбників військами Степового фронту у взаємодії з Воронежським та Південно-Західним фронтами в ході успішного контрнаступу радянських військ на белгородсько-харківському напрямку, який завершив Курську битву.

Монету номіналом 10 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.6 мм, тираж — 3 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса — 16.54 г, діаметр — 35.0 мм, тираж — 20 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі обох монет розміщено: вгорі півколом напис **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК**

УКРАЇНИ, під яким ліворуч малий Державний герб України; у центрі — пам'ятник Воїну-визволителю, що прикрашає місто, під ним рік карбування монети — **2013**; ліворуч номінал: на монеті зі срібла — **10 / ГРИВЕНЬ**, на монеті з нейзильберу — **5 / ГРИВЕНЬ** та логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі обох монет на дзеркальному тлі зображено композицію: зірка зі стрічки, у центрі якої напис **70 / РОКІВ**, лаврова гілка і розміщено написи — **ВИЗВОЛЕННЯ ХАРКОВА ВІД ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ** (по колу) та **1943** (внизу).

Художники — Світлана Дуденко, Святослав Іваненко.

Скульптор — Святослав Іваненко.

Пам'ятні монети номіналами 10 та 5 гривень “Визволення Харкова від фашистських загарбників” є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Чемпіонат світу з художньої гімнастики”

Національний банк України, продовжуючи серію “Спорт”, 22 серпня 2013 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 2 гривні, присвячену визначній спортивній події — чемпіонату світу з художньої гімнастики, який уперше відбувся в Україні. Усього до Києва для участі в змаганнях прибули 289 гімнасток з 59 країн світу. Художня гімнастика — один із найвидовищніших і найвишуканіших видів спорту, який має світове визнання та багатьох шанувальників у всіх кутках земної кулі.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 20 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі розміщено: вгорі — малий Державний герб України, напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, у центрі — логотип чемпіонату з написом:

32nd WORLD CHAMPIONSHIPS RHYTHMIC GYMNASTICS, унизу зазначено рік карбування монети — **2013**, нижче по колу — номінал **ДВІ ГРИВНІ**, праворуч — логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі зображено гімнастку зі стрічкою та напис півколом — **ЧЕМПІОНАТ СВІТУ З ХУДОЖНЬОЇ ГІМНАСТИКИ**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптор — Анатолій Дем'яненко.

Пам'ятна монета номіналом 2 гривні “Чемпіонат світу з художньої гімнастики” є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятних монет “650 років першій писемній згадці про м. Вінницю”

Національний банк України, продовжуючи серію “Стародавні міста України”, 28 серпня 2013 року ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 10 та 5 гривень, присвячені адміністративному та промислому центру, одному з найчарівніших міст Поділля, розташованому на березі ріки Південний Буг, — Вінниці, що вперше згадується під 1363 роком як фортеця.

Монету номіналом 10 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.6 мм, тираж — 3 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України. Елемент оздоблення — голографічне зображення.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса — 16.54 г, діаметр — 35.0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі обох монет розміщено: вгорі малий Державний герб України, напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, під яким ліворуч — рік карбування

2013, на монеті з нейзильберу праворуч — логотип Монетного двору Національного банку України; у центрі — стилізоване зображення прикраси міста — фонтана та його дзеркального відображення (на монеті зі срібла — голографічне), внизу — номінал: на монеті зі срібла — **10 / ГРИВЕНЬ**, на монеті з нейзильберу — **5 / ГРИВЕНЬ**.

На реверсі обох монет угорі розміщено герб Вінниці, під яким на тлі сувою зображено стилізовану композицію: чорнильницю з пером, архітектурні споруди міста і напис — **ВІННИЦЯ**, внизу — **ПЕРША ПИСЕМНА ЗГАДКА / 650 РОКІВ**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори — Анатолій Дем'яненко, Володимир Атаманчук.

Пам'ятні монети номіналами 10 і 5 гривень “650 років першій писемній згадці про м. Вінницю” є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Петля Нестерова”

Національний банк України 28 серпня 2013 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену 100-річчю виконання фігури вищого пілотажу — “мертвої петлі”, відомої також як “петля Нестерова”. Уперше ця фігура була виконана Петром Нестеровим 27 серпня 1913 року в небі над Києвом (Сирецьким військовим летовищем) на очах численних глядачів. Ця подія фактично започаткувала еру вищого пілотажу та справила вагомий вплив на розвиток авіації.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса — 16.54 г, діаметр — 35.0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі розміщено: вгорі — напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, ліворуч — малий Державний герб України, у центрі на тлі декоративного планшета з планом польоту — портрет Пе-

тра Нестерова, праворуч від якого зазначено рік карбування монети — **2013**, унизу — номінал **5 ГРИВЕНЬ** та логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі відтворено стилізовану композицію виконання П.Нестеровим на літаку “Ньюпор” знаменитої “мертвої петлі”, всередині якої розміщено написи — **ПЕТЛЯ / 1913 / РІК / КИЇВ / НЕСТЕРОВА**, внизу — глядачів, зображення яких взято з київських листівок 1913 року.

Художник і скульптор — Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета номіналом 5 гривень “Петля Нестерова” є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

ЕКСКЛЮЗИВ/

Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2013 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.09. 2013 р.
1	Кількість банків за Державним реєстром банків	198	198	197	194	198	176	180
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	1	7	6	6	0	26	0
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	19	13	14	18	21	22	19
4	Кількість банків, що мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176*	178*
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	47	53	51	55	53	53	51
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	21
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35.0	36.7	35.8	40.6	41.9	39.5	33.8
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 212 228
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 350 621
2	Готівкові кошти та банківські метали	18 313	20 668	21 725	26 749	27 008	30 346	32 075
3	Кошти в Національному банку України	19 120	18 768	23 337	26 190	31 310	33 740	36 196
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	26 293	40 406	51 323	67 596	78 395	99 472	93 634
5	Кредити надані	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	844 552
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202	638 490
5.2	кредити, надані фізичним особам	153 633	268 857	222 538	186 540	174 650	161 775	165 992
6	Довгострокові кредити	291 963	507 715	441 778	420 061	426 430	394 246	399 174
6.1	Із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	156 355	266 204	244 412	262 199	290 348	276 683	288 474
7	Прострочена заборгованість за кредитами	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520	75 282
8	Вкладення в цінні папери	28 693	40 610	39 335	83 559	87 719	96 340	131 567
9	Резерви за активними операціями банків	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319	138 963
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 212 228
2	Капітал	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	177 167
2.1	У тому числі: статутний капітал	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	179 310
2.2	Частка капіталу в пасивах, %	11.6	12.9	13.1	14.6	14.7	15.0	14.6
3	Зобов'язання банків	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872	1 035 060
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550	215 063
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	54 189	73 352	50 511	55 276	74 239	92 786	90 532
3.2	Кошти фізичних осіб;	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003	416 205
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	125 625	175 142	155 201	206 630	237 438	289 129	329 151
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	186 046
2	Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (H2), %	13.92	14.01	18.08	20.83	18.90	18.06	17.88
3	Доходи, млн. грн.	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449	106 832
4	Витрати, млн. грн.	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550	104 330
5	Результат діяльності, млн. грн.	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	2 502
6	Рентабельність активів, %	1.50	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45	0.32
7	Рентабельність капіталу, %	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03	2.16
8	Чиста процентна маржа, %	5.03	5.30	6.21	5.79	5.32	4.51	4.08
9	Чистий спред, %	5.31	5.18	5.29	4.84	4.51	3.75	3.47

* Із них один банк має ліцензію санаційного банку.

Матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Рецензія/

Дистанційний роздрібний банкінг — інновації обслуговування

Дистанційне банківське обслуговування роздрібних клієнтів: монографія / Т.С.Шалига; за заг. ред. Н.В.Циганової.
— Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2013. — 412 с.

Системні зміни в сучасному суспільно-економічному житті змушують переглядати й по-новому тлумачити принципи організації відносин між ринковими суб'єктами багатьох галузей. Інновації, що стрімко поширюються у світі, глобальна фінансова лібералізація, яка посилює тиск конкуренції на ринку послуг, прискорення циркуляції інформаційних потоків і фінансових інвестицій, пов'язаних із технологічними галузями економіки, — всі ці концептуальні аспекти суттєво впливають на трансформацію інституту банківських послуг.

Проблематика нових технологій обслуговування нині активно досліджується у галузях економіки, що концентруються на задоволенні попиту роздрібних споживачів. Саме тому ця тема надзвичайно актуальна і для фінансових інституцій, стійкість та збалансованість функціонування яких значною мірою залежить від ефективної взаємодії з населенням. Сучасні споживачі надають перевагу якісним послугам — при цьому поняття якості значно розширено на конкурентному ринку: нині якість обслуговування визначається і терміном трансакційного циклу, й оптимальною ціною, і доступністю та безперервністю послуг незалежно від часу. Всі перелічені чинники забезпечуються дистанціалізацією послуг, тому дистанційна форма обслуговування в сучасному економічному просторі стає невід'ємною ознакою стратегії банку щодо обслуговування роздрібних клієнтів.

Іноземні банкіри дедалі частіше використовують детальний аналіз засад формування споживчого попиту на банківські послуги в нових умовах. Саме такий комбінований підхід, заснований на обґрунтованому з теоретичної точки зору формуванні стратегії банку, надає окремим фінансовим установам значні конкурентні переваги щодо інших ринкових гравців. Українські банкіри все частіше використовують та переймають такий досвід своїх зарубіжних колег, оскільки у вітчизняній науковій літературі, на жаль, немає ґрунтовних досліджень на цю тему. Таке запозичення міжнародних знань має як переваги, так і недоліки. З одного боку, вітчизняні банки отримують

можливість застосовувати у власному бізнесі вже перевірені працюючі моделі дистанційного обслуговування, з другого — національний ринок банківських послуг та фактори, що його формують і супроводжують, — законодавство, менталітет населення, політика конкуренції тощо — не дає змоги застосовувати ідентичні моделі технології обслуговування в наших умовах, які відрізняються від зарубіжних. Навпаки, залучення досвіду, сформованого за інших суспільно-економічних обставин, може певним чином деформувати планомірний розвиток фінансової устано-

ви. Таке протиріччя, безперечно, доводить необхідність накопичення власних національних знань щодо актуальної проблематики дистанційного банківського обслуговування.

Своєчасною та вдалою, на наш погляд, спробою системного дослідження передумов трансформації форм банківського обслуговування, комплексу дистанційних банківських послуг для роздрібних клієнтів є монографія Тетяни Шалиги "Дистанційне банківське обслуговування роздрібних клієнтів". Книга містить ґрунтовний комплексний аналіз теоретичних засад еволюції роздрібно банкінгу, розкриває механізм організації процесів, що формують інфраструктуру для надання клієнтам послуг на дистанційних засадах, у ній висвітлюються переваги дистанціалізації банківських послуг для споживачів та банків. Дослідження можна певним чином віднести до фундаментальних, оскільки нині в Україні навряд чи існує

праця, в якій так системно розглянуто різні аспекти взаємовідносин банків та клієнтів у загальному розумінні врегулювання попиту на банківські послуги та в контексті оптимізації мікросистеми конкретного бізнес-суб'єкта.

Монографія складається із семи самостійних розділів, у яких автор дослідила численні практичні аспекти дистанційного обслуговування на підставі серйозного теоретичного аналізу чинників, що їх зумовлюють. У кожному розділі книги всебічно висвітлюється певний аспект дистанційного обслуговування. Цінність праці в тому, що в ній подається практичний і корисний матеріал, який у подальшому сприятиме фактичному скороченню витрат на обслуговування, здешевленню вартості банківських послуг та збільшенню загальної прибутковості.

На особливу увагу заслуговує контекстний огляд саме банківських послуг, які за рахунок дистанціалізації набувають додаткової цінності для клієнта порівняно з традиційною системою обслуговування через мережу відділень. Запропонований алгоритм організації кожної окремої дистанційної послуги дасть змогу банкам на практиці оперативно розгортати додаткові функції роздрібно банкінгу на підставі розрахованих і обґрунтованих бізнес-кейсів.

Оптимізація діяльності установи — важливе питання, яким стурбовані менеджери протягом останніх десятиліть. Особливої актуальності його вирішення набуло нині, коли активно проявляється зростання конкурентного чинника та даються взнаки наслідки недавньої фінансової кризи, що змушує банки скорочувати операційні витрати і посилює конкурентну боротьбу. Питанням оптимізації вартості послуг, реформуванню процесів і управлінню такими формуючими факторами, як ризики, присвячено окремі розділи монографії. Отже, внесені на розгляд та всебічно проаналізовані зловбоденні проблеми, шляхи вирішення яких шукають нині банкіри, є характерною "візитною картою" рецензованої монографії.

Надзвичайно корисною в контексті стабілізації та сприяння підтримці й

розвитку національного інституту банківництва є низка аргументованих рекомендацій щодо гармонізації чинного законодавства, яке регулює ринок банківських послуг. Автор розглядає нормативні засади, що регламентують діяльність на ринку банківських послуг, і подає своє бачення стандартизації принципів функціонування роздрібно-го ринку як чинника нейтралізації ризиків якості та безпеки обслуговування на фоні певної віртуалізації економічних процесів і підвищення загальної ефективності бізнесу. В основу висновків науковця щодо оптимальної структури стандартів галузі дистанційного банківського обслуговування покладено авторитетні вітчизняні та міжнародні нормативні документи, що регулюють відповідні напрями взаємодії банків із клієнтами, зокрема інформаційні засади, принципи роботи з персональною та конфіденційною інформацією, стандарти якості, технологічної безпеки тощо.

Автор використовує значний обсяг фактичного матеріалу під час аналізу ринкових трендів і формулювання основних висновків щодо перспектив розвитку дистанційного банкінгу. В монографії проаналізовано взаємозв'язок окремих кількісних показників, що характеризують динаміку діяльності банків у роздрібному сегменті, на предмет зростання їх ринкової привабливості для споживачів. Висвітлюючи стан ринку дистанційних банківських послуг в Україні, аналізуючи за допомогою власної методики їх перелік і дистанційні канали, автор зосереджує увагу на значному потенціалі щодо розвитку дистанційного банкінгу, що мо-

же суттєво посилити інтенсивність трансакційного обігу в державі та підвищити довіру населення до банків.

На підставі міжнародного досвіду науковець також наводить статистичні дані щодо зміни структури соціальних чинників, які реформують середовище споживачів банківських послуг. Технологізація суспільства розглядається як глобальне явище, яке дає всі підстави прогнозувати значне зростання попиту на дистанційну форму обслуговування та визначає напрям еволюціонування ринку банківських послуг в Україні.

Монографія містить науково обґрунтовані висновки і рекомендації, спрямовані на активізацію та підвищення ефективності дистанційного обслуговування масового ринкового сегмента. Логічно побудована структура праці та сформульовані за кожним проаналізованим напрямом висновки є доказовими, чітко пов'язаними з проблемою, що розглядається.

Цінним здобутком автора є розроблення низки новаторських підходів, які можна використати як практичний інструментарій з управління ефективністю банку в роздрібному сегменті, зокрема інфраструктурний підхід, на якому ґрунтується концепція процесного управління. У праці запропоновано ресурсно-стратегічну концепцію моделювання системи дистанційного обслуговування, а також інструментарій гнучкого управління для банків, які знаходяться в умовах динамічного ринкового середовища, і в частині ресурсного потенціалу, і в частині споживчого попиту.

У монографії також розроблено ме-

тодику розрахунку прибутковості дистанційної послуги та проведено порівняльний аналіз дистанційного і традиційного банкінгу. Здешевлення банківських послуг за рахунок їх дистанціалізації та значне збільшення кількості цих послуг за рахунок автоматизації має важливе оптимізує значення для банків, оскільки сприяє підвищенню прибутковості, скороченню циклу продажу банківського продукту та мультиплікації клієнтської бази.

Окремі авторські ідеї і розробки, наведені у монографії, вже впроваджені та вдало застосовуються в практичній діяльності банків, пропозиції щодо врегулювання та стимулювання розвитку дистанційного банкінгу вже використовуються у науково-дослідницьких, регуляторних та інших установах, які формують акумулятивний вплив на становлення ринку банківських послуг.

Монографія певною мірою є ексклюзивним та корисним джерелом знань для широкого кола читачів. Інтегрований теоретико-практичний огляд питань викличе великий інтерес у науковців, аспірантів і студентів, які досліджують проблеми банківництва, а також стане корисним посібником для фахівців банківської сфери. Окремі ідеї монографії, зокрема щодо гармонізації державної регуляторної політики на ринку банківських послуг, мають перспективний характер у контексті стабілізації та розвитку національної банківської системи.

Володимир Міщенко,

доктор економічних наук, професор,
директор Центру наукових досліджень
Національного банку України.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за серпень 2013 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	542.8930	16	434 LYD	100 лівійських динарів	631.4584
2	986 BRL	100 бразильських реалів	353.1725	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	62.7961
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	194.9988	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	53.1980
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	7.1669	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	639.4015
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.7667	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	7.8501
6	981 GEL	100 грузинських ларі	483.2235	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	287.0121
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	103.0634	22	642 ROL	100 румунських лейв	241.9318
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	114.1596	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	213.1353
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	223.0937	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	7.6160
10	356 INR	1000 індійських рупій	134.6360	25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	26.7034
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6449	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	167.6384
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6876	27	952 XOF	1000 франків КФА	16.1497
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	16.3647	28	152 CLP	1000 чилійських песо	15.6895
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2809.4903	29	191 HRK	100 хорватських кун	141.4871
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.2881	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	639.4400

* Курс встановлено з 01.08.2013 року.

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.08.2013 р.	02.08.2013 р.	03.08.2013 р.	04.08.2013 р.	05.08.2013 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	720.5913	718.0842	718.0842	718.0842	711.2730	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1214.7347	1217.1577	1217.1577	1217.1577	1211.1273	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.8655	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	
5	208 DKK	100 датських крон	142.3396	141.9100	141.9100	141.9100	141.5638	
6	840 USD	100 доларів США	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	
7	352 ISK	100 ісландських крон	6.7016	6.7112	6.7112	6.7112	6.6965	
8	124 CAD	100 канадських доларів	776.2607	776.1948	776.1948	776.1948	768.3965	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.2082	5.2028	5.2028	5.2028	5.1987	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1509.7763	1505.1266	1505.1266	1505.1266	1501.5876	
11	440 LTL	100 литовських літів	307.3073	306.4045	306.4045	306.4045	305.6406	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	62.7951	62.8682	62.8682	62.8682	62.8727	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	134.9019	135.0378	135.0378	135.0378	134.1702	
14	985 PLN	100 польських злотих	250.4297	249.8355	249.8355	249.8355	248.0178	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.4197	2.4240	2.4240	2.4240	2.4150	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	627.8897	628.3877	628.3877	628.3877	626.3745	
17	792 TRL	100 турецьких лір	414.1087	412.6988	412.6988	412.6988	410.4530	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	35.4080	35.4032	35.4032	35.4032	35.1479	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3792	0.3792	0.3792	0.3792	0.3792	
21	203 CZK	100 чеських крон	41.0361	40.7611	40.7611	40.7611	40.6532	
22	752 SEK	100 шведських крон	121.7830	121.7242	121.7242	121.7242	120.3133	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	861.4685	858.9376	858.9376	858.9376	852.2295	
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	130.4152	130.3830	130.3830	130.3830	130.4050	
25	392 JPY	1000 японських єн	81.6208	80.9514	80.9514	80.9514	80.0816	
26	978 EUR	100 євро	1061.0708	1057.9535	1057.9535	1057.9535	1055.3158	
27	960 XDR	100 СПЗ	1209.5468	1207.3489	1207.3489	1207.3489	1205.1372	
			16.08.2013 р.	17.08.2013 р.	18.08.2013 р.	19.08.2013 р.	20.08.2013 р.	21.08.2013 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	731.7241	731.7241	731.7241	733.3330	730.9388	725.1694
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1245.5516	1245.5516	1245.5516	1249.6527	1250.5404	1252.1027
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.8655
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090
5	208 DKK	100 датських крон	142.5067	142.5067	142.5067	142.9790	143.0296	143.5287
6	840 USD	100 доларів США	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
7	352 ISK	100 ісландських крон	6.6332	6.6332	6.6332	6.6720	6.6653	6.6697
8	124 CAD	100 канадських доларів	773.9799	773.9799	773.9799	774.2838	773.6732	770.2544
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.2293	5.2293	5.2293	5.2368	5.2399	5.2423
10	428 LVL	100 латвійських латів	1513.1395	1513.1395	1513.1395	1517.3847	1517.6237	1523.2995
11	440 LTL	100 литовських літів	307.8166	307.8166	307.8166	308.8120	308.9046	310.0158
12	498 MDL	100 молдовських лейв	62.6543	62.6543	62.6543	62.5425	62.3868	62.5054
13	578 NOK	100 норвезьких крон	135.5045	135.5045	135.5045	134.9448	134.9426	134.0374
14	985 PLN	100 польських злотих	252.6816	252.6816	252.6816	252.1857	250.9437	253.2526
15	643 RUB	10 російських рублів	2.4221	2.4221	2.4221	2.4264	2.4278	2.4221
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	628.4840	628.4840	628.4840	628.9172	626.4454	626.4544
17	792 TRL	100 турецьких лір	413.5522	413.5522	413.5522	412.5779	409.3594	410.2651
18	795 TMM	100 туркменських манатів	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	35.5509	35.5509	35.5509	35.5020	35.4689	35.7702
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3779	0.3779	0.3779	0.3779	0.3771	0.3771
21	203 CZK	100 чеських крон	41.1710	41.1710	41.1710	41.3281	41.2526	41.5327
22	752 SEK	100 шведських крон	122.9344	122.9344	122.9344	122.4608	122.4272	122.9509
23	756 CHF	100 швейцарських франків	855.2581	855.2581	855.2581	863.0939	863.4925	868.6380
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	130.7534	130.7534	130.7534	130.7115	130.5427	130.5059
25	392 JPY	1000 японських єн	81.4553	81.4553	81.4553	82.0016	81.5932	82.1317
26	978 EUR	100 євро	1062.8292	1062.8292	1062.8292	1066.2662	1066.5859	1070.4226
27	960 XDR	100 СПЗ	1213.4599	1213.4599	1213.4599	1216.5369	1216.7609	1218.4228

щодо іноземних валют, України щоденно (за серпень 2013 року)

Офіційний курс

	06.08.2013 р.	07.08.2013 р.	08.08.2013 р.	09.08.2013 р.	10.08.2013 р.	11.08.2013 р.	12.08.2013 р.	13.08.2013 р.	14.08.2013 р.	15.08.2013 р.
	710.6855	716.3869	714.7927	725.1561	725.1561	725.1561	732.7784	732.2506	730.1324	728.8027
	1226.0712	1226.0703	1237.2388	1238.8223	1238.8223	1238.8223	1240.9635	1236.2805	1235.8440	1238.8963
	1018.8655	1018.9954	1018.9954	1018.9954	1018.9954	1018.9954	1018.9954	1018.9954	1018.9954	1018.8655
	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090
	142.1295	142.3512	142.6116	143.1953	143.1953	143.1953	143.3078	142.3035	142.4107	141.9242
	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
	6.6965	6.7304	6.7474	6.7606	6.7606	6.7606	6.7691	6.7298	6.7027	6.6299
	768.8521	770.4096	766.8508	767.7510	767.7510	767.7510	776.7068	775.1920	774.5313	773.2581
	5.1967	5.1984	5.2126	5.2201	5.2201	5.2201	5.2286	5.2191	5.2211	5.2293
	1507.3002	1510.3449	1513.8344	1519.4434	1519.4434	1519.4434	1520.4892	1510.7748	1511.6973	1506.7801
	306.8906	307.4231	308.0018	309.2750	309.2750	309.2750	309.5760	307.4231	307.6546	306.5666
	62.9212	62.8895	62.9886	62.9360	62.9360	62.9360	62.8504	62.8139	62.8040	62.7842
	134.8990	135.0299	134.6248	135.4471	135.4471	135.4471	136.7409	135.9378	136.2583	135.4810
	251.1452	251.8675	252.1861	253.8546	253.8546	253.8546	255.2484	253.4068	253.4464	251.8051
	2.4309	2.4266	2.4232	2.4265	2.4265	2.4265	2.4324	2.4301	2.4190	2.4106
	630.0583	630.2520	630.4652	633.8229	633.8229	633.8229	635.1559	633.1467	631.8521	628.7573
	413.4343	414.3132	413.5918	415.3823	415.3823	415.3823	416.6130	415.1883	414.5605	412.4505
	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
	35.4914	35.4237	35.5058	35.7253	35.7253	35.7253	35.8176	35.7289	35.5429	35.4468
	0.3786	0.3786	0.3786	0.3786	0.3786	0.3786	0.3786	0.3779	0.3779	0.3779
	40.8541	40.9518	40.9373	41.3645	41.3645	41.3645	41.2306	41.0151	41.0555	40.9927
	120.9377	121.8512	121.8722	122.9862	122.9862	122.9862	123.2208	122.3005	122.6300	122.5230
	857.8627	862.0729	863.1350	867.6890	867.6890	867.6890	868.3216	861.0939	859.5806	852.6081
	130.5046	130.5702	130.6216	130.5921	130.5921	130.5921	130.5611	130.5606	130.5834	130.6145
	81.1233	81.4823	82.3054	82.9861	82.9861	82.9861	82.8865	82.5020	81.5437	81.3177
	1059.6320	1061.4704	1063.4687	1067.8648	1067.8648	1067.8648	1068.9039	1061.4704	1062.2697	1058.5130
	1210.5415	1211.0569	1213.4913	1217.1834	1217.1834	1217.1834	1217.7323	1214.4611	1212.7916	1211.2606
	22.08.2013 р.	23.08.2013 р.	24.08.2013 р.	25.08.2013 р.	26.08.2013 р.	27.08.2013 р.	28.08.2013 р.	29.08.2013 р.	30.08.2013 р.	31.08.2013 р.
	722.2896	718.9006	718.9006	718.9006	718.9006	717.4307	716.6138	712.4045	714.5706	714.5706
	1254.2155	1245.4329	1245.4329	1245.4329	1245.4329	1242.5389	1238.3626	1235.8963	1240.3221	1240.3221
	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1018.9954	1018.9954	1018.9954	1018.9954	1018.9954
	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0090	0.0089	0.0089	0.0089	0.0089
	143.4314	142.7700	142.7700	142.7700	142.7700	143.1149	142.9154	143.0119	142.1497	142.1497
	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
	6.6514	6.6162	6.6162	6.6162	6.6162	6.6503	6.6426	6.6542	6.6382	6.6382
	765.9911	761.5184	761.5184	761.5184	761.5184	756.3165	759.3350	761.9639	761.5825	761.5825
	5.2434	5.2468	5.2468	5.2468	5.2468	5.2430	5.2423	5.2530	5.2307	5.2307
	1522.1729	1516.3141	1516.3141	1516.3141	1516.3141	1519.0909	1517.8052	1518.1809	1508.9674	1508.9674
	309.8306	308.4185	308.4185	308.4185	308.4185	309.1593	308.7657	308.9741	307.0990	307.0990
	62.4014	62.5695	62.5695	62.5695	62.5695	62.5176	62.5176	62.4287	62.3985	62.3985
	132.8346	131.1059	131.1059	131.1059	131.1059	131.8835	132.7820	132.3769	131.7370	131.7370
	252.2895	251.0627	251.0627	251.0627	251.0627	252.2187	251.0849	248.5035	247.6010	247.6010
	2.4241	2.4082	2.4082	2.4082	2.4082	2.4181	2.4132	2.4090	2.4091	2.4091
	626.0801	623.0808	623.0808	623.0808	623.0808	623.5194	622.1805	623.4372	626.8705	626.8705
	408.5481	402.4137	402.4137	402.4137	402.4137	400.7001	393.6586	385.8321	393.5536	393.5536
	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
	35.6987	35.5680	35.5680	35.5680	35.5680	35.7036	35.5037	35.2309	35.2909	35.2909
	0.3771	0.3771	0.3771	0.3771	0.3771	0.3771	0.3762	0.3762	0.3762	0.3762
	41.5047	41.3749	41.3749	41.3749	41.3749	41.5923	41.3893	41.4897	41.2942	41.2942
	122.5733	122.5581	122.5581	122.5581	122.5581	122.5000	122.6904	122.8001	121.6306	121.6306
	869.0358	862.3430	862.3430	862.3430	862.3430	863.7847	867.2467	868.0437	861.5140	861.5140
	130.5314	130.5834	130.5834	130.5834	130.5834	130.5624	130.5687	130.6008	130.5626	130.5626
	81.9632	81.0124	81.0124	81.0124	81.0124	80.6547	81.9640	82.0004	81.3527	81.3527
	1069.7831	1064.9074	1064.9074	1064.9074	1064.9074	1067.4652	1066.1063	1066.8257	1060.3514	1060.3514
	1218.3801	1213.8414	1213.8414	1213.8414	1213.8414	1215.2754	1215.2606	1215.4140	1211.1597	1211.1597

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у серпні 2013 року

Структура кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у серпні 2013 р. (в розрізі інструментів)		
Показники	2013 р.	Відсотки У тому числі за серпень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернай", надані через постійно діючу лінію рефінансування	7.29	2.05
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	23.63	46.79
– операції прямого РЕПО	66.12	51.16
– інші короткострокові кредити	–	–
– стабілізаційні кредити	2.96	–
– інші довгострокові кредити	–	–

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у серпні 2013 р.		
Показники	2013 р.	Відсотки річні У тому числі за серпень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	7.47	6.94
У тому числі за:		
– кредитами “овернайт”, наданими через постійно діючу лінію рефінансування	8.82	7.88
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	7.08	6.94
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	7.37	6.89
– за іншими короткостроковими кредитами	–	–
– стабілізаційними кредитами	9.50	–
– іншими довгостроковими кредитами	–	–

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у серпні 2013 р.*		
	Показники	Відсотки річні
		Серпень 2013 р.
На міжбанківському ринку:		
	за кредитами, наданими іншим банкам**	3.71
	за депозитами, розміщеними в інших банках	7.00
Фізичним та юридичним особам:		
	за кредитами**	15.02
	за депозитами	9.71

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.
** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у серпні 2013 р. ¹						
Агрегати грошової маси	01.07.2013 р.		01.08.2013 р.		01.09.2013 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
	Готівка. Гроші поза банками					
M0, до початку року	108.2	16 663.0	110.4	21 119.2	110.8	21 981.0
	M0 + переказані кошти в національній валюті					
M1, до початку року	111.2	36 310.1	113.8	44 590.9	114.5	46 925.1
	M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти					
M2, до початку року	108.2	63 127.1	110.0	77 225.9	110.8	83 051.3
	M2 + цінні папери власного боргу банків					
M3, до початку року	108.2	63 290.6	110.0	77 580.5	110.8	83 510.2

¹ Інформацію щодо темпів зростання грошової маси у січні – червні 2013 року опубліковано в № 8 (2013 р.) на стор. 59.

Розміри діючої облікової ставки Національного банку України в 2005–2013 рр.	
Дата введення у дію	Розмір діючої облікової ставки
13.08.2013 р.	6.50
10.06.2013 р.	7.00
23.03.2012 р.	7.50
10.08.2010 р.	7.75
08.07.2010 р.	8.50
08.06.2010 р.	9.50
12.08.2009 р.	10.25
15.06.2009 р.	11.00
30.04.2008 р.	12.00
01.01.2008 р.	10.00
01.06.2007 р.	8.00
10.06.2006 р.	8.50
10.08.2005 р.	9.50

Примітка. Відповідно до постанови Правління НБУ від 20.06.2013 р. № 241 з 1 липня 2013 року встановлено такий порядок формування обов'язкових резервів банками України:

— на окремому рахунку в Національному банку України № 3203 “Кошти обов’язкових резервів, що перераховані банками” зберігаються кошти в розмірі **40%** від суми обов’язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування;

– на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України формується та зберігається залишок суми обов'язкових резервів, сформованих згідно з установленими нормативами на відповідний період.

Обсяг обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України, повинен становити не менш як **60%** від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування.

Крім того, встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів:

Крім того, встановлено такі форми та обсяги зобов'язування для формування банками обов'язкових резервів:

- кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – **0**; кошти вкладів (депозитів) юридичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – **10**;
- кошти вкладів (депозитів) фізичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – **15**;
- строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – **0**;
- довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – **5**;
- короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – **10**;
- кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у національній валюті, – **0**;
- кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів в іноземній валюті (крім російських рублів), – **5**;
- кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у російських рублях, – **0**.

Поряд із цим залишилися без змін дозвіл зараховувати для покриття обов'язкових резервів, що формуються на окремому рахунку в Національному банку України № 3203 "Кошти обов'язкових резервів, що перераховані банками", придбані ними:

цільові облигації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі 50% від їхньої номінальної вартості; облигації внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті у розмірі 10% від їхньої номінальної вартості в гривневому еквіваленті, розрахованому з огляду на офіційний курс гривні до іноземних валют, установлений Національним банком України на перше число місяця після закінчення попереднього звітного періоду резервування.

3 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі **30%** від облікової ставки Національного банку України за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів (постанова Правління НБУ від 29.09.2009 р. № 567).

Матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у серпні 2013 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих у національній валюті, у серпні 2013 року

Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати розміщення			Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Результати розміщення			
							Усього	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.		
151	07.08.2013 p.	—	1 000	—	16.10.2013 p.	—	—	—	—	—
152	07.08.2013 p.	—	1 000	—	27.06.2018 p.	—	—	—	—	—
153	07.08.2013 p.	496 032	1 000	—	08.07.2020 p.	496 032	500 000.26	14.30	14.30	14.30
155	14.08.2013 p.	111 300	1 000	—	16.10.2013 p.	111 300	109 830.84	7.75	7.75	7.75
156	14.08.2013 p.	107 325	1 000	71.25	27.06.2018 p.	107 325	109 043.27	14.25	14.25	14.25
157	14.08.2013 p.	10 000	1 000	—	08.07.2020 p.	10 000	10 106.80	14.30	14.30	14.30
160	21.08.2013 p.	—	1 000	—	20.08.2014 p.	—	—	—	—	—
161	21.08.2013 p.	—	1 000	—	27.06.2018 p.	—	—	—	—	—
162	21.08.2013 p.	—	1 000	—	08.07.2020 p.	—	—	—	—	—
165	28.08.2013 p.	—	1 000	—	27.08.2014 p.	—	—	—	—	—
166	28.08.2013 p.	156 644	1 000	71.25	27.06.2018 p.	156 644	159 996.18	14.25	14.25	14.25
167	28.08.2013 p.	10 000	1 000	—	08.07.2020 p.	10 000	10 160.60	14.30	14.30	14.30
Разом						891 301	899 137.95	899 137.95		

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті (долари США), у серпні 2013 року

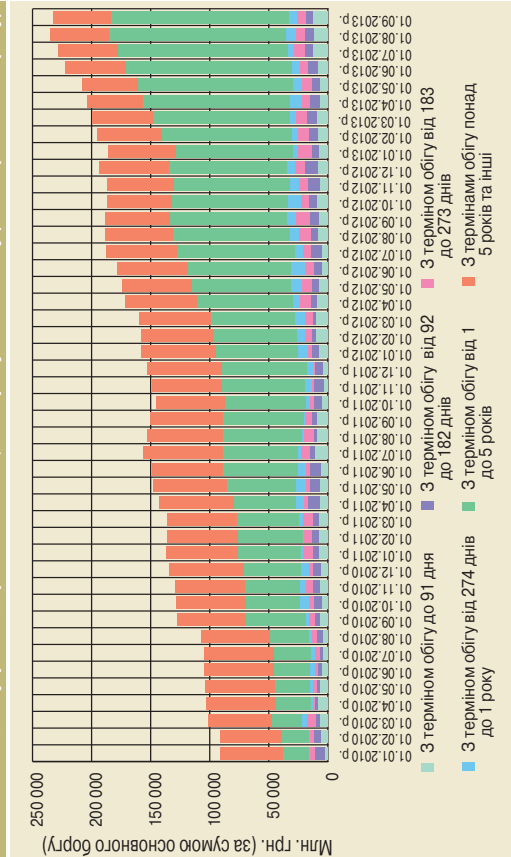
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати розміщення				Середньозважений рівень доходності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, дол. США	Розмір купона на одну облігацію, дол. США	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. дол. США	Встановлений рівень доходності облігацій, %		
154	07.08.2013 р.	13 400	1 000	41.25	24.12.2014 р.	13 400	13 528.64	8.25	8.25	
158	14.08.2013 р.	10 975	1 000	41.25	15.07.2015 р.	10 975	11 045.90	8.25	8.25	
159	14.08.2013 р.	10 000	1 000	43.75	10.08.2016 р.	10 000	10 002.40	8.75	8.75	
163	21.08.2013 р.	5 000	1 000	41.25	15.07.2015 р.	5 000	5 040.15	8.25	8.25	
164	21.08.2013 р.	15 000	1 000	43.75	10.08.2016 р.	15 000	15 028.20	8.75	8.75	
168	28.08.2013 р.	—	1 000	—	15.07.2015 р.	—	—	—	—	
169	28.08.2013 р.	30 000	1 000	43.75	10.08.2016 р.	30 000	30 106.20	8.75	8.75	
170	28.08.2013 р.	100 000	1 000	38.75	26.11.2014 р.	100 000	101 940.00	7.75	7.75	
Разом						184 375	186 691.49			

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик у 2013 році*

Період	Результати розміщення ОВДП, номінованих у гривні			Результати розміщення ОВДП, номінованих в іноземній валюті (долари США)		
	Кількість розміщених облігацій, номінованих у гривні, шт.	Обсяг розміщених облігацій, тис. грн.	Залучено коштів до державного бюджету, тис. грн.	Кількість розміщених облігацій, номінованих в іноземній валюті, шт.	Залучено коштів до державного бюджету, тис. дол. США	Залучено коштів до державного бюджету, тис. дол. США
Січень	4 393 373	4 403 374.04	1 903 374.04	927 492	929 637.89	929 637.89
Лютий	3 707 236	3 710 451.13	2 10 451.13	663 916	667 485.06	667 485.06
Березень	7 430 130	7 418 834.84	5 418 834.84	846 837	847 754.99	847 754.99
I квартал	15 530 739	15 532 660.02	7 532 660.02	2 438 245	2 444 897.94	2 444 897.94
Квітень	8 593 953	8 570 358.20	8 570 358.20	0	0	0
Травень	3 224 707	3 248 281.92	3 248 281.92	776 035	780 037.93	780 037.93
Червень	4 357 662	4 337 610.83	4 337 610.83	20 910	20 922.30	20 922.30
II квартал	16 176 322	16 156 250.95	16 156 250.95	796 945	800 960.22	800 960.22
III квартал	31 707 061	31 688 910.96	31 688 910.96	3 235 190	3 245 858.16	3 245 858.16
Листопад	9 107 170	9 141 376.13	9 141 376.13	297 385	298 434.48	298 434.48
Серпень	891 301	899 137.95	899 137.95	184 375	186 691.49	186 691.49
Вересень	9 998 471	10 040 514.08	10 040 514.08	481 760	485 125.97	485 125.97
Жовтень						
Листопад						
Грудень						
IV квартал						
Усього за період року	41 705 532	41 729 425.05	33 729 425.05	3 716 950	3 730 984.13	3 730 984.13

*За станом на 01.09.2013 р.

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, які перебувають в обігу (на 1 вересня 2013 року)

Матеріали підготовлено праймерами Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Акценти/

Хроніка найважливіших подій і рішень

Серпень 2013 року

1 серпня

Національний банк України спільно з Міністерством освіти і науки України організував проведення з дітьми та підлітками, які перебувають у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, циклу занять на основі курсів “Фінансова грамотність” і “Фінансове виховання”. Заняття проводяться відповідно до Плану заходів з підвищення рівня фінансової грамотності населення України на 2013 рік.

Планом заходів передбачається реалізація низки масштабних просвітницьких проектів, орієнтованих на різні верстви населення. Реалізація цих проектів відбуватиметься за участі та підтримки партнерів Національного банку України – галузевих асоціацій, громадських об'єднань, органів державної влади, міжнародних організацій. Зокрема з цією метою Національний банк України співпрацює з Незалежною асоціацією банків України, представниками Програми розвитку фінансового сектору USAID/FINREP II та учасниками Громадської ініціативи “Національна мережа фінансової освіти”.

5 серпня

Банківська спільнота відзначила 20-ліття за провадження електронного грошового обігу в Україні. В цей день у 1993 році через Систему електронних платежів Національного банку України (надалі – СЕП) пройшли перші електронні платежі. СЕП – яскравий доказ того, що Україна є провідною державою у сфері запровадження новітніх банківських технологій.

СЕП є системно значущою платіжною системою України. Вона неодноразово була високо оцінена міжнародними експертами, зокрема, визнано відповідність СЕП у цілому Ключовим принципам для системно важливих платіжних систем, затверджених Комітетом із платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків (Базель, 2001 р.).

8 серпня

Національний банк України оприлюднив проект змін до Положення “Про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України”.

З метою приведення до вимог законодавства зазначеного вище положення, яке регулює порядок проведення і здійснення операцій банків із векселями, виникла потреба внесення змін у частині здійснення банками операцій із фінансовими банківськими векселями, виданими в документарній формі як електронний документ.

Для ознайомлення учасників ринку проект змін розміщено на сторінці Офіційного інтернет-представництва Національного банку України.

9 серпня

Набула чинності постанова Правління Національного банку України від 05.07.2013 р. № 271, якою затверджено Зміни до Положення “Про регулювання Національним банком України ліквідності бан-

ків з метою розширення переліку забезпечення кредитів рефінансування”.

Документом передбачено включення права за кредитами під державні гарантії до переліку можливого забезпечення при виділенні рефінансування. Також передбачено, що рефінансування під майнові права за кредитами під державні гарантії може надаватися на термін до 360 днів.

13 серпня

Постановою Правління Національного банку України від 09.08.2013 р. № 315 “Про регулювання грошово-кредитного ринку” з 13 серпня 2013 року рівень облікової ставки знижено з 7.0 до 6.5% річних.

Зниження облікової ставки відбувається вже вдруге в 2013 році та є підтвердженням реалізації комплексу послідовних заходів, спрямованих на виконання цілі Національного банку України зі сприяння додержання сталих темпів економічного зростання.

Із 10 червня 2013 року облікова ставка була знижена на 0.5 відсоткового пункту – до 7% річних.

Зниження облікової ставки сприятиме реалізації Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки, над виконанням якої нині спільно працюють уряд і Національний банк України.

15 серпня

Постановою Правління Національного банку України від 25.07.2013 р. № 296 затверджено зміни до Положення “Про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів” та Положення “Про порядок подання відомостей про структуру власності”.

Зокрема Положення “Про порядок подання відомостей про структуру власності” доповнене новою главою, яка регламентує процедуру розміщення на сторінках Офіційного інтернет-представництва НБУ інформації про власників істотної участі в банку.

22 серпня

У Музеї грошей Національного банку України відбулася презентація пам'ятних монет, уведених в обіг Національним банком України з 20 до 22 серпня 2013 року: “Українська вишиванка”, “Визволення Харкова від фашистських загарбників” та “Чемпіонат світу з художньої гімнастики”.

28 серпня

Національний банк України ввів в обіг нові пам'ятні монети – “650 років першій писемній згадці про м. Вінницю” номіналами 10 та 5 гривень і пам'ятну монету “Петля Нестерова” номіналом 5 гривень.

Огляд підготовлено департаментом офіційних публікацій та інформаційного забезпечення Національного банку України.

Вимоги до оформлення статей

I. Вимоги до текстових матеріалів

1. Стаття має відповідати тематичному спрямуванню журналу.

2. Рукописи для публікації подаються:

а) електронною поштою за адресою (litvinova@bank.gov.ua) або на електронному носії у текстовому редакторі Microsoft Office Word та у двох роздрукованих екземплярах (шрифт Times New Roman Cyr, Arial Cyr);

б) паперовий варіант статті має бути надрукований на одній стороні стандартного аркуша формату A4 12 або 14 кеглем через півтора інтервали (ширина полів: ліве, верхнє і нижнє – 2.5 см, праве – 1.5 см, сторінки мають бути пронумеровані).

3. Максимальний обсяг статті – 30–35 тисяч знаків із пробілами, рекомендований обсяг – 20–25 тисяч знаків із пробілами.

4. Статті надсилаються українською мовою. Основний текст починається зі вступу, в якому має бути розкрито суть проблеми, що розглядається, основні підходи до її вирішення, запропоновані авторами, а також обґрунтовані висновки і пропозиції. Прізвища іноземних авторів, назви банків, установ та організацій, наукових праць, терміни тощо після викладу українською мовою подаються в дужках мовою оригіналу.

5. Наукові статті мають бути викладені й оформлені відповідно до вимог Постанови Президії Вищої атестаційної комісії України “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку ВАК України” від 15.01.2003 р. № 7-05/1. На початку статті обов’язково вказується код за Універсальною десятиковою класифікацією (УДК), а також додаються анотації і ключові слова українською та англійською мовами. В анотаціях необхідно стисло і чітко сформулювати основну тему, ціль і методи дослідження, його практичні результати, пропозиції і перспективи подальших досліджень на цю тему.

6. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники подаються з посиланням на друковані або електронні джерела (для друкованих джерел вказується назва, місто, видавництво, рік, том, сторінка). Список використаних джерел подається наприкінці статті мовою оригіналу після слова “Література” (це також стосується назви праць, посилання на які є у тексті статті). Посилання в тексті на ту чи іншу працю позначається її порядковим номером за списком використаних джерел. Оформляти список використаних джерел необхідно відповідно до державного стандарту ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”.

7. Статті подаються в структурованому вигляді: розділи, підрозділи мають бути виділені, з назвами (особливо для великих статей); головні думки автора та висновки виділяються в тексті напівжирним шрифтом, курсивом або підкресленнями.

8. Формули та розрахунки, наведені для обґрунтування та підтвердження результатів дослідження, мають бути подані у тексті статті не як вставлене зображення, а як текст, до якого можуть бути внесені правки. Тобто формули, рівняння та інші математичні обчислення необхідно набирати за допомогою текстового редактора Microsoft Office

Word – функції “Формула” Microsoft Equation.

9. До рукопису додається заява з підписами автора (авторів) про те, що надіслана праця не друкувалася і не подана для публікації до інших видань.

10. Скорочення, крім загальноприйнятих (скорочення мір, термінів, математичних величин), не допускаються.

II. Вимоги до ілюстративних матеріалів

1. До статті додаються якісна кольорова фотокартка автора або слайд, а також інші ілюстрації, придатні для скасування (непошкоджені, чіткі й якісні).

2. Якщо фотографія надається в електронному форматі, то вона повинна мати роздільну здатність не менш як 300 dpi (Photoshop – формат .tif чи .eps).

3. Графіки подаються окремим файлом у Excel.

4. До кожного графіка обов’язково подається окрема таблиця даних, на основі якої він збудований, та його паперова роздруковка в кольорі. Зведені таблиці даних не бажані.

5. Таблиці, графіки, схеми повинні бути пронумеровані і мати назву.

6. Подаючи весь матеріал у цілісному вигляді, схеми і таблиці слід додатково подавати ще й окремим файлом.

III. Персональні дані

1. До статті обов’язково додаються такі персональні дані: прізвище, ім’я та по батькові автора (авторів), місце роботи, посада, вчений ступінь та наукове звання, службова та домашня адреси, службовий та домашній телефони, ксерокопія Реєстраційного номера платника податків, присвоєного територіальною Державною податковою інспекцією Міністерства доходів і зборів України (для іногородніх – також адреса місцевої податкової інспекції). У разі, якщо автор не має Реєстраційного номера платника податків, він надає копію 1, 2, 3 і 12 сторінок паспорта. Необхідно також обов’язково поставити підпис. За згодою автора (авторів) редакція подає в статті адресу електронної пошти для зворотного зв’язку (E-mail).

2. Надаючи персональні дані, автор (автори) на окремому аркуші також дають письмову згоду на їх обробку Редакцією періодичних видань Національного банку України відповідно до Закону України “Про захист персональних даних”.

IV. Авторська винагорода

1. При наданні матеріалів на розгляд автор (автори) також на окремому аркуші мають повідомити Редакцію періодичних видань Національного банку України щодо згоди (відмови) на виплату авторської винагороди за використання твору відповідно до Закону України “Про авторське право і суміжні права”.

V. Статті, оформлені з порушенням зазначених вимог, а також рукописні матеріали до розгляду не приймаються

VI. Редакція передає статті на рецензії кваліфікованим фахівцям Національного банку та членам редколегії, а також залишає за собою право скорочувати і редагувати статті

VII. Відповідальність за точність викладених фактів несуть автори